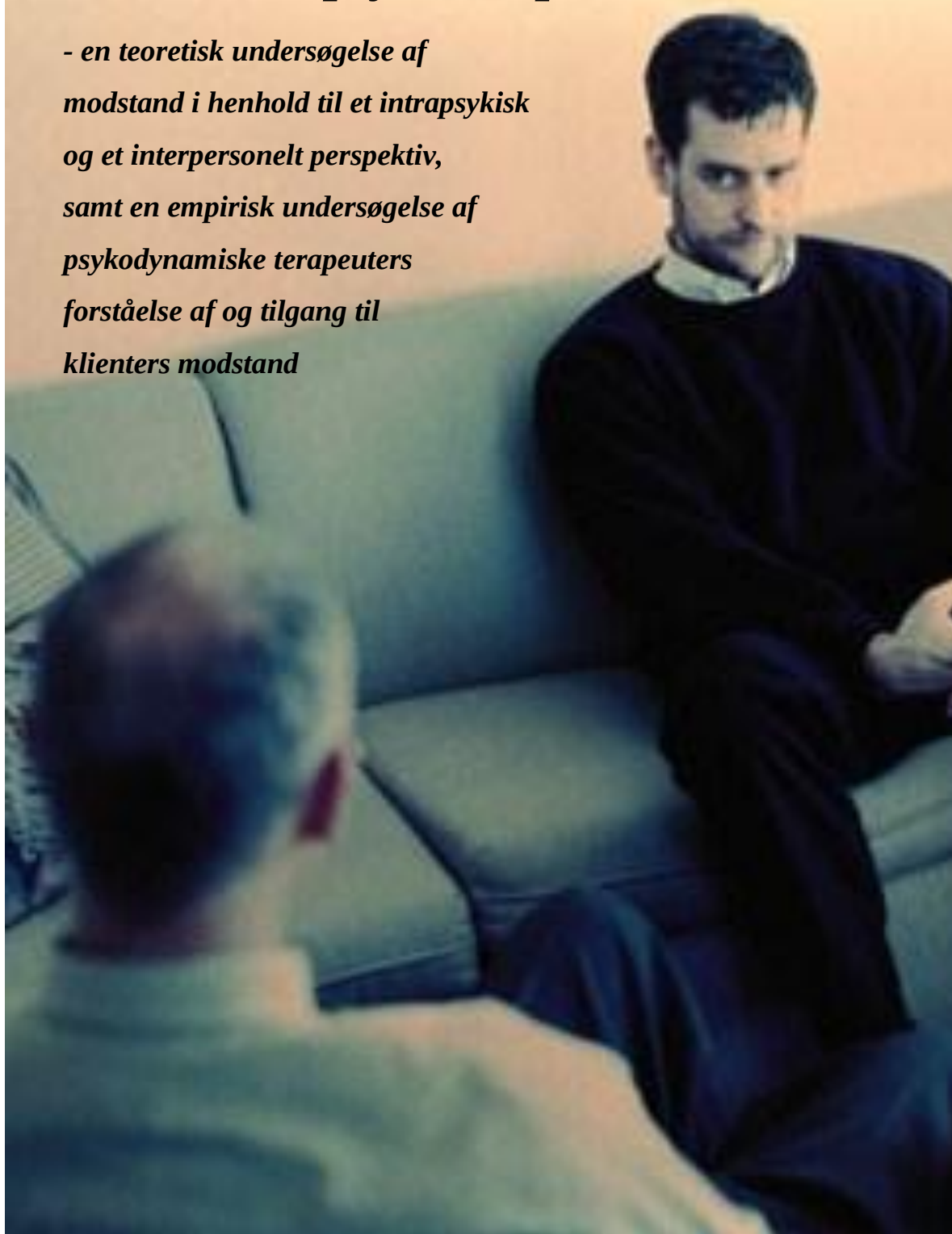

Modstand i psykoterapi

***- en teoretisk undersøgelse af
modstand i henhold til et intrapsykisk
og et interpersonelt perspektiv,
samt en empirisk undersøgelse af
psykodynamiske terapeuters
forståelse af og tilgang til
klienters modstand***

Specialets samlede antal tegn: 191.618
Svarende til antal normalsider: 79,84

Christina Storm Rasmussen
Studienr.: 20070671
Vejleder: Anne Birgitte Døssing

Kandidatspeciale
10. Semester, Psykologi

Aalborg Universitet
1. februar - 31. maj 2012

Abstract

Many theorists agree on the existence of client resistance in the counselling setting and put forward similar implications and effects of its manifestation. However, when it comes to the alleged source of resistance and the therapeutic methods of dealing with resistant clients there are some discrepancies among theorists. The purposes of this dissertation is to examine how client resistance can be understood according to an intrapsychic as well as an interpersonal perspective, and further more to investigate how psychodynamic therapists in practice understand and handle resistance.

Initially the dissertation explores how client resistance in psychotherapy theoretically can be understood according to an intrapsychic as well as an interpersonal perspective. Originally Sigmund Freud regarded resistance as the client's protection and defence against emotional pain. Accordingly resistance has traditionally been understood as an intrapsychic activity on the part of the client. However, in recent years an interpersonal perspective has been offered which redefines traditional formulations of the concept of resistance, which means that the therapist's contribution to the emergence of client resistance is now being acknowledged. In this way resistance is also regarded as a phenomenon that emerges in the unfolding and dynamic interplay between client and therapist.

With reference to the above-mentioned theoretical examination the dissertation investigates how psychodynamic therapists understand and handle resistance in psychotherapy. This is qualitatively investigated through semi-structured interviews carried out with three experienced psychotherapists all working under a psychodynamic frame of reference. The analysis has been carried out with the use of Interpretative Phenomenological Analysis, which has its theoretical origins in phenomenology and hermeneutics. Results suggest that psychodynamic therapists view client resistance as including both intrapsychic as well as interpersonal factors and determinants. Thus the three psychodynamic therapists in general seem to have a versatile and multifaceted understanding of resistance in the counselling setting. When it comes to methods of dealing with client resistance the results generally suggest that the therapists – in their individual ways and to a varying degree – incorporate both intrapsychic as well as interpersonal factors into treatment decisions. In this way the results show

that the assumed causes of resistance seem to be taken into consideration when it comes to therapeutic methods of dealing with resistant clients.

In addition to the above-mentioned results the empirical investigation also shows that one of the participating therapists, in addition to an intrapsychic and an interpersonal perspective, also views resistance as potentially signalling the presence of negative counter-transference on the part of the therapist. In continuation of this finding the dissertation discusses whether the concept of resistance should be abolished. Critic Roy Schafer is eager to dispense with the concept of resistance, while the dissertation argues that resistance remains a useful concept. As an alternative to abolishing the concept of resistance it is suggested that the specific use of the concept should be taken into careful consideration by therapists. Furthermore it is being suggested that therapists need to be aware of the fact that resistance potentially can be related to both intrapsychic and interpersonal factors as well as negative counter-transference on the part of the therapist. In continuation of this it is argued that resistance should be accepted as an integral part of the therapeutic process, and that resistance should not be seen as an obstacle to be overcome but as a useful and constructive phenomenon in psychotherapy.

Keywords: resistance; psychodynamic psychotherapy; negative counter-transference

Indholdsfortegnelse

1. INDLEDNING.....	1
1.1 BAGGRUND FOR SPECIALET	1
1.2 PROBLEMFORMULERING.....	2
1.3 AFGRÆNSNING	2
1.3.1 Specialets teoretiske del.....	2
1.3.2 Specialets empiriske del.....	4
1.4 SPECIALETS FORMÅL	5
1.5 EKSPLICITERING AF FORFORSTÅELSE	5
1.6 BEGREBSAFKLARING	6
1.6.1 Modstandsbegrebet.....	6
1.6.2 Tilgrænsende og overlappende begreber.....	6
1.6.2.1 Forsvar	6
1.6.2.2 Overføring.....	7
1.7 DISPOSITION	8
DEL I.....	10
2. FORSKNINGSREVIEW	11
2.1 MODSTAND OG UDBYTTE AF PSYKOTERAPI	11
2.2 MODSTAND OG BEHANDLINGSTEKNIK.....	11
2.3 MODSTANDENS OPRINDELSE	12
3. TEORI.....	13
3.1. MODSTANDS KLINISKE MANIFESTATION.....	13
3.2 MODSTAND I ET INTRAPSYKISK PERSPEKTIV	13
3.2.1 Den intrapsyke modstands motiv og funktion.....	15
3.2.2 Den intrapsyke modstands kilder	17
3.2.2.1 Fortrængningsmodstand.....	17
3.2.2.2 Overføringsmodstand.....	17
3.2.2.3 Sekundærgevinstmodstand.....	18
3.2.2.4 Det-modstand.....	18
3.2.2.5 Overjagsmodstand.....	18
3.2.2.6 Karaktermodstand	19
3.2.2.7 Indsigt som modstand	19
3.2.2.8 Modstand som følge af Affekt Fobi	20
3.2.3 Opsummering.....	21
3.3 MODSTAND I ET INTERPERSONELT PERSPEKTIV	21
3.3.1 Den interpersonelle modstands kilder	23
3.3.1.1 Klientens modstand som udtryk for terapeutens fejl	23
3.3.1.2 Terapeutens modstand som kilde til klientens modstand	24

3.3.1.3 Modstand pga. klient-terapeut mismatch	24
3.3.1.4 Modstand pga. interaktionen mellem klient og terapeut	25
3.3.2 Opsummering.....	25
3.4 DELKONKLUSION	26
DEL II	27
4. UNDERSØGELSENS METODE OG DESIGN.....	28
4.1 DEN FORSTÅENDE FORSKNINGSTYPE	28
4.2 METODE: DET KVALITATIVE FORSKNINGSINTERVIEW	29
4.2.1 Det semistrukturerede interview.....	29
4.2.2 Videnskabsteoretisk ramme	29
4.2.2.1 Analysemetodens videnskabsteoretiske grundlag	32
4.3 FORSKNINGSDESIGN	33
4.3.1 Interviewguide	33
4.3.2 Undersøgelsens informanter.....	34
4.3.3 Fremgangsmåde ved dataindsamling	35
4.3.4 Ethiske overvejelser og metoderefleksioner.....	37
4.3.4.1 Informeret samtykke	38
4.3.4.2 Fortrolighed	39
4.3.4.3 Konsekvenser.....	39
4.3.5 Transskription.....	41
4.3.6 Analysestrategi: IPA.....	42
4.3.6.1 Analysens fremgangsmåde.....	43
4.4 VERIFICERING AF METODE OG DESIGN.....	43
4.4.1 Transparens.....	44
4.4.2 Gyldighed.....	45
4.4.3 Overførbarhed	46
4.4.4 Kritiske refleksioner over undersøgelsen.....	47
DEL III.....	49
5. ANALYSE.....	50
5.1 INTERVIEW MED PSYKOLOGEN KARIN.....	50
5.1.1 Karins definition af modstand.....	50
5.1.2 Karins forståelse af modstand i psykoterapi.....	50
5.1.3 Karins tilgang til modstandsbearbejdning.....	54
5.1.3.1 Forebyggelse af modstand	55
5.1.3.2 Bearbejdning af modstand	55
5.1.4. Opsummering.....	57
5.2 INTERVIEW MED PSYKIATEREN ERIK	58
5.2.1 Eriks definition af modstand	58
5.2.2 Eriks forståelse af modstand i psykoterapi	58

5.2.2.1 Psykoterapeutens modstand	60
5.2.3 Eriks tilgang til modstandsbearbejdning	61
5.2.4 Opsummering.....	63
5.3 INTERVIEW MED PSYKOLOGEN ANNA.....	64
5.3.1 Annas definition af modstand	64
5.3.2 Annas forståelse af modstand i psykoterapi.....	66
5.3.3 Annas tilgang til modstandsbearbejdning	68
5.3.4 Opsummering.....	70
6. UNDERSØGELSENS FUND.....	71
6.1 PSYKOTERAPEUTERNES FORSTÅELSE AF MODSTAND.....	71
6.2 PSYKOTERAPEUTERNES BEARBEJDNING AF MODSTAND	73
6.3 DISKUSSION AF FUND	76
6.3.1 Fund vs. forforståelse	76
6.3.2 Fundenes kliniske anvendelighed	77
DEL IV.....	79
7. DISKUSSION	80
7.1 MODSTAND SOM NEGATIV MODOVERFØRING	80
7.2 MODSTANDSFÆNOMENETS KONSTRUKTIVE BIDRAG	82
7.2.1 Informationskilde om klientens intrapsyiske tilstand	82
7.2.2 Informationskilde om interpersonelle processer.....	84
7.2.3 Informationskilde om psykoterapeutens ubevidste	85
8. KONKLUSION	88
9. PERSPEKTIVERING	91
10. LITTERATURLISTE.....	93
Bilag 1 – MAIL FORUD FOR INTERVIEW	
Bilag 2 – INTERVIEWENES INDLEDENDE BRIEFING	
Bilag 3 – INFORMERET SAMTYKKE	
Bilag 4 – INTERVIEWGUIDE	
Bilag 5 – RETNINGSLINJER FOR TRANSSKRIFTION	
Bilag 6 – INTERVIEW MED KARIN	
Bilag 7 – INTERVIEW MED ERIK	
Bilag 8 – INTERVIEW MED ANNA	
Bilag 9 – OVERORDNEDE TEMAER FRA IPA	
Bilag 10 – TILLADELSE TIL OFFENTLIGGØRELSE	

Forord

En særlig tak til vejleder og til informanterne for deres medvirken i specialets empiriske interviewundersøgelse.

Christina Storm Rasmussen,

Maj 2012, Aalborg

1. Indledning

I et længerevarende terapiforløb opstår der en session, hvor klientens tanker er usædvanligt springende og usammenhængende. Psykoterapeuten kommenterer ikke herpå. Ved den følgende samtale opstår en lignende situation, men denne gang er klientens tale desuden langsom og modstræbende. Efter at have forholdt sig observerende i et stykke tid siger psykoterapeuten, at klienten synes at være fraværende i dag, hvortil klienten svarer, at han godt kan mærke, at han mangler energi. Psykoterapeuten antyder da overfor klienten, at han måske føler sig truet af noget, som han ikke har lyst til at erindre og tale om. Klienten bliver taktsom og fortæller så, at han selv samme dag havde haft overvejelser om at udeblive fra terapisesionen.

Ovenstående vignet illustrerer nogle af de kraftfulde og ofte ubevidste kræfter, der kan være på spil hos klienter i psykoterapi. Indenfor psykodynamisk terminologi betegnes fænomenet og følelserne i klienten sædvanligvis som *modstand*. Modstand i psykoterapi er ofte kendetegnet ved, at klienten på én og samme tid synes at have et ønske om helbredelse og psykologisk modning, men samtidig påvirkes og drives af kræfter, som strider mod terapien og ønsket om forandring. Det er forståelsen og bearbejdningen af dette fænomen, der er omdrejningspunktet for dette speciale.

1.1 Baggrund for specialet

Specialet omhandler modstand i psykoterapi, fordi jeg dels igennem egenterapi og dels som noviceterapeut under mit praktikforløb har stiftet personligt bekendtskab med fænomenet. Som noviceterapeut har jeg efter mødet med mine klienters modstand reflekteret over, hvordan modstandsfænomenet kan forstås, og hvordan man som terapeut kan håndtere det. Svaret har aldrig stået mig helt klart, og bl.a. derfor er emnet blevet omdrejningspunkt for specialet.

Sideløbende med mit praktikforløb har jeg været i et terapeutisk forløb i en gruppeanalytisk setting. I denne periode har jeg på egen krop mærket de stærke kræfter for-

bundet med modstand i psykoterapi. Under egenterapien blev jeg konfronteret med det faktum, at jeg, som så mange andre klienter, skaber stærke modstande, så snart jeg bliver genstand for psykoterapeutisk undersøgelse. Da jeg under terapiens afslutning blev bevidst herom, blev jeg forbavset og forbløffet over de kræfter, der tilsyneladende havde styrret mig. Jeg følte på daværende tidspunkt, at jeg havde spildt min tid og en mulighed for at lære mig selv bedre at kende. Jeg sad efterfølgende tilbage med en følelse af skuffelse, og jeg var forundret og ganske uforstående over, at jeg i så lang tid havde arbejdet imod mig selv og den selvindsigt, som jeg jo egentlig ønskede. Mødet med min egen modstand har været en stor motivationsfaktor for dette speciale. Overordnet håber jeg, at specialet vil give mig en større forståelse for modstandsfænomenet og mit eget terapiforløb såvel som forståelse for modstandsbegrebet generelt.

1.2 Problemformulering

Omdrejningspunktet for specialet er en teoretisk såvel som en empirisk undersøgelse af modstand i psykoterapi. Specialets problemformulering lyder som følger:

Hvordan kan klientens modstand i psykoterapi forstås inden for et intrapsykisk og et interpersonelt perspektiv, og hvordan forstår og forholder psykodynamisk orienterede psykoterapeuter sig i praksis til klienters modstand og bearbejdning heraf?

1.3 Afgrænsning

De følgende afsnit indeholder en beskrivelse og afgrænsning af specialets fokus. Foruden dette reflekteres der over teorivalg på metaniveau.

1.3.1 Specialets teoretiske del

I henhold til problemformuleringen består specialet indledningsvis af en teoretisk undersøgelse, som undersøger hvordan klientens modstand i psykoterapi kan forstås i relation til henholdsvis et intrapsykisk og et interpersonelt perspektiv. Hensigten med dette er at undersøge og forstå modstandsfænomenet på en nuanceret måde, som et fænomen der enten relaterer sig til klientens indre psykiske liv, eller som et fænomen der opstår i dynamikken mellem klient og psykoterapeut.

I specialet repræsenteres det intrapsyiske perspektiv på modstand via en traditionel psykoanalytisk forståelsesramme. Årsagen til dette er, at der inden for den traditionelle psykoanalyse er arbejdet særligt meget med modstand i et intrapsykisk perspektiv som begreb såvel som i praksis.

Som en central repræsentant for den traditionelle psykoanalyse fokuseres der på Sigmund Freuds værker. Årsagen hertil er, at Freuds værker står meget centralt i afdekningen af modstandsfænomenet, idet han oprindeligt udviklede modstandsbegrebet i *Studies on Hysteria* (1895, p. 108), og i forlængelse heraf er den teoretiker, som tilbyder den mest dybtgående teori om modstand i psykoterapi (Haugaard Jacobsen & Kjølbye, 2009, p. 41; Freud, 1905, p. 71). Endvidere rettes fokus mod Freuds værker, fordi dette sætter modstandsbegrebet og forståelsen af fænomenet ind i en historisk kontekst. Freuds værker og forfatterskab er meget omfattende, og det skal i denne forbindelse pointeres, at der i specialet primært sættes fokus på de dele af Freuds teorier og koncepter, som relaterer sig nært til modstandsbegrebet og -fænomenet.

Imens det intrapsyiske perspektiv på modstand repræsenteres ved en traditionel psykoanalytisk forståelsesramme, præsenteres det interpersonelle perspektiv ved en række teoretikere herunder bl.a. Arnold H. Modell, Donald Winnicott samt Birgitte Diderichsen, som har fokus på relationen og det interpersonelle repræsenteret ved bl.a. objektrelationsteorien (Diderichsen, 1998a, p. 68-90; Modell, 1984, p. 11-42; Winnicott, 1965, p. 415-418). Et sådant interpersonelt fokus er et opgør med de klassiske psykoanalytiske teorier, og repræsenterer en forskydning af fokus i den psykodynamiske forståelse af menneskets psykologi i retning af at tillægge interaktionen med omverdenen væsentlig betydning (Jørgensen, 1999, p. 281). Det skal også i denne sammenhæng gøres klart, at hensigten med inddragelsen af de pågældende teoretikere ikke er at redegøre omfattende for deres teorier, men at der i stedet vil være et specifikt fokus på deres bidrag til forståelsen af modstand i et interpersonelt perspektiv.

Det skal pointeres, at selvom der i specialet skelnes mellem en klassisk psykoanalytisk og en interpersonel forståelsesramme, er der vel at mærke tale om to perspektiver, som begge befinder sig inden for det psykodynamiske område.

Som det vil blive illustreret i specialets teoretiske del, forekommer den interpersonelle opfattelse af modstand ikke at være så udbredt som den traditionelle intrapsyiske

definition af modstand. Dette kommer til udtryk, idet det er vanskeligt at finde teoretikere, der bidrager med en lige så komplet og omfattende forståelse af modstand i et interpersonelt perspektiv, som Freuds psykoanalytiske teori tilbyder om modstand i et intrapsykisk perspektiv. Det forekommer således, at modstandsfænomenet ikke står så centralt i den interpersonelle teori, som det gør i den intrapsyke tilgang. Specialets empiriske del kan siges, at undersøge om dette afspejler sig i praktiserende psykoterapeuters forståelse, idet det undersøges, hvordan psykodynamisk inspirerede psykoterapeuter i praksis forstår og forholder sig til klienters modstand i psykoterapi.

1.3.2 Specialets empiriske del

I forlængelse af specialets teoretiske del undersøges det via en kvalitativ interviewundersøgelse, hvorvidt psykodynamisk orienterede psykoterapeuter forstår klienters modstand som et intrapsykisk eller som et interpersonelt fænomen. Denne del af problemformuleringen og undersøgelsen vil blive vægtet højt, da der her skabes en kobling mellem specialets teori og praksis, hvilket anses for at være væsentligt.

I forlængelse af det ovenstående undersøges det yderligere, hvordan de udvalgte psykoterapeuter forholder sig til modstandsbearbejdning i psykoterapi. I relation til at Hal Arkowitz udtaler: *"The way we conceptualize resistance clearly influence how we work with it."* reflekteres der over, hvorvidt terapeuternes praktiske tilgang til modstand stemmer overens med en intrapsykisk eller en interpersonel forståelse af menneskets psykologi (Arkowitz, 2002, p. 224). Som udgangspunkt kan man forestille sig, at såfremt klientens modstand betragtes, som forårsaget af klientens intrapsyke strukturer vil terapeutens tilgang til modstanden sandsynligvis rette sig mod klientens indre konflikt og fortolkning heraf. I modsætning hertil vil en interpersonel forståelse af modstandsfænomenet nok snarere fremme terapeutens fokus mod dynamikken mellem klient og terapeut og forbedring heraf.

Årsagen til at specialets undersøgelse tager udgangspunkt i psykodynamiske psykoterapeuters forståelse og tilgang til modstand er, at modstandsbegrebet specielt anvendes indenfor psykodynamisk teori og terapi (Haugaard & Sandberg, 2008a, p. 29). I forlængelse heraf skal det gøres klar, at undersøgelsen ikke indbefatter et klientperspektiv, men udelukkende har fokus på psykoterapeuters forståelse af modstand, idet psykoterapeuter har faglige, praktiske såvel som teoretiske forudsætninger

for at forholde sig til modstandsfænomenet, imens klienter mangler disse. Desuden er klienters modstand i psykoterapi ofte ubevidst, hvorved inddragelse af klientperspektivet vil indbefatte etiske problemstillinger, såfremt klienten i interviewet konfronteres med vedkommendes modstand.

1.4 Specialets formål

Formålet med specialet er overordnet at indhente viden om, hvordan modstand i psykoterapi kan forstås teoretisk såvel som i praksis, samt undersøge hvordan fænomenet kan bearbejdes i klinisk praksis. Det er min forhåbning, at specialet blandt praktiserende psykoterapeuter vil kunne skabe en nuanceret forståelse af modstand i psykoterapi.

1.5 Eksplicitering af forforståelse

Følgende afsnit beskriver den forforståelse, som specialet og undersøgelsen er opstået i henhold til. Hensigten med dette er at gøre mine grundantagelser så gennemsigtige som muligt.

Min forforståelse af klienters modstand i psykoterapi er teoretisk såvel som praktisk. Den teoretiske forforståelse ses i valget af teori i specialet, hvor modstandsfænomenet anskues i henhold til et intrapsykisk såvel et interpersonelt perspektiv. Forforståelsen er således, at modstand potentielt kan forstås i henhold til disse tilgange, og i forlængelse heraf antages det, at forståelsen af fænomenet nødvendigvis må have indflydelse på, hvordan modstand i praksis bearbejdes (jf. Specialets empiriske del). Min praktiske forforståelse af modstand i psykoterapi stammer, som tidligere beskrevet fra henholdsvis min egenterapi og de klientforløb jeg har varetaget (jf. Baggrund for specialet). I forlængelse heraf har jeg oprindeligt tillagt mig en forståelse af modstand som værende en uønsket forhindring i terapi, som hurtigst muligt skulle sættes ud af kraft. Det er i denne forbindelse væsentligt at bemærke, at denne forforståelse imidlertid har ændret sig i takt med indsamlingen af empirien. I skrivende stund betragter jeg ikke modstand i psykoterapi som et uhensigtsmæssigt onde, men har i stedet fået forståelse for modstandsfænomenets konstruktive sider.

1.6 Begrebsafklaring

Den efterfølgende begrebsafklaring er ganske lang og bærer præg af teori. Dette er dog nødvendigt for at afklare de pågældende begreber tilstrækkeligt, da de er meget omfattende.

1.6.1 Modstandsbegrebet

Forståelsen af modstand som et intrapsykisk fænomen er funderet i personlighedspsykologien, og antagelsen om at fænomener kan forstås ud fra individets indre psykiske struktur (Andkjær Olsen, 2002, p. 491). Denne forståelse af modstand har i adskillige år været anerkendt og er specielt udbredt indenfor den klassiske psykoanalyse (jf. Specialets teoretiske del). Igennem de senere år har der dog været en progressiv udvikling af de psykoanalytiske teorier, hvilket også afspejler sig i definitionen af modstandsbegrebet, som nu i højere grad end tidligere defineres som et interpersonelt anliggende (Beutler, Moleiro & Talebi, 2002, p. 210). Forståelsen af modstand som et interpersonelt fænomen er oprindeligt introduceret af de tidlige familierapeuter, og antagelsen er her, at modstand ikke forårsages af individets indre strukturer men derimod af familiens mellem menneskelige struktur (Jones, 1996, p. 27). Modstand defineres således ikke længere kun som et fænomen i klienten, men defineres i relation til interpersonelle dynamikker. I specialets teoretiske undersøgelse redegøres der mere indgående for de nævnte forståelser af modstand.

1.6.2 Tilgrænsende og overlappende begreber

Modstandsbegrebet overlapper med beslægtede begreber såsom forsvar og overføring. I den følgende del af begrebsafklaringen søges modstandsbegrebets demarkationslinjer til disse beslægtede begreber tydeliggjort.

1.6.2.1 Forsvar

Forsvar er psykens grundlæggende reaktion på ubehag, idet forsvar dækker over en bred vifte af forsvarsstrategier, der har til formål, at hindre ulyst og bevidstgørelse af individets ubevidste materiale (Andkjær Olsen, 2002, p. 247, 491; Freud, 1937, p. 211-213, 221f). Alle mennesker gør brug af visse forsvarsmekanismer, som bliver personens tilbagevendende reaktionsmåder livet igennem. I forlængelse heraf kan

menneskets forsvar blive så integreret en del af personligheden, at mekanismerne gentages i terapi, hvorved der er tale om modstand (ibid.). På denne måde kommer forsvarsmekanismerne mod fortidige farer tilbage som modstande under behandling (Freud, 1937, p. 212).

Ved gennemgang af litteratur om begreberne forsvar og modstand er det tydeligt, at de ofte anvendes synonymt, da der blandt teoretikere er enighed om, at processerne og funktionerne for de to begreber overordnet er de samme (Blatt & Erlich, 1982, p. 70; Della Selva, 2001, p. 75). Der kan dog argumenteres for, at dette er uhensigtsmæssigt, eftersom modstandsbegrebet bl.a. adskiller sig fra begrebet forsvar, idet det også indbefatter andre terapihindrende faktorer, som traditionelt ikke klassificeres som forsvar, herunder klientens udeblivelser eller tendens til pseudomentalisering (Killingmo, 1971, p. 133). I forlængelse heraf mener Bjørn Killingmo og Leo Stone, at begreberne ikke bør anvendes synonymt (ibid.; Stone, 1984, p. 121). Dette speciale tillægger sig samme standpunkt, da det menes, at der til trods for fælles træk findes nuanceforskelle mellem begreberne. I dette speciale betragtes modstand som det bagvedliggende forsvars kliniske manifestation. Begreberne beskriver således noget forskelligt, men deres forbundenhed er tydelig, idet forsvar spiller en væsentlig rolle i udviklingen af modstand (Sandler et al., 1994, p. 14, 129f).

1.6.2.2 Overføring

I henhold til Freuds oprindelige definition af *overføring* henviser begrebet til den neurotiske klients tendens til at aktualisere ubevidste ønsker og konflikter i relation til terapeuten. Overføring handler således om, at klienten udvikler en række stærke positive og/eller negative følelser for terapeuten, som genopliver og iscenesætter intrapsyriske oplevelser og relationer, som klienten tidligere har haft til betydningsfulde personer (Andkjær Olsen, 2002, p. 563; Freud, 1978, p. 349). Overføring kan gøres til genstand for analyse og fortolkning i den terapeutiske situation, hvorved overføring kan være et hjælpsomt redskab til at fremme indsigt hos klienten. Oprindeligt er stærke overføringsfølelser dog blevet betragtet som modstand i den analytiske proces, da fænomenet også kan udgøre en hindring for terapiens fremgang. Dette uddybes senere i specialet (jf. Overføringsmodstand; Freud, 1912, p. 104-106).

1.7 Disposition

For overskuelighedens skyld er specialet opbygget i fire dele, hvis indhold kort vil blive beskrevet nedenfor.

Specialets første del indledes med et forskningsreview, som giver indblik i den allerede eksisterende forskning om modstand i psykoterapi. Efterfølgende undersøges det teoretisk, hvordan modstand kan forstås inden for et intrapsykisk såvel som et interpersonelt perspektiv primært repræsenteret ved henholdsvis den klassiske psykoanalyse og en interpersonel forståelsesramme.

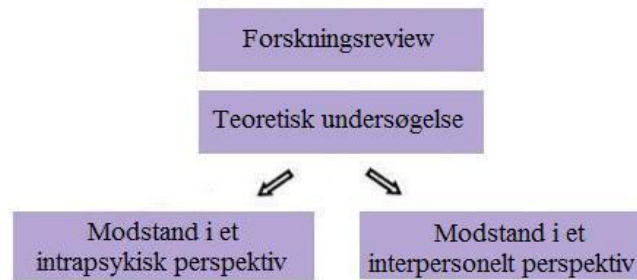
Specialets anden del præsenterer den empiriske undersøgelse, som undersøger hvordan psykodynamisk orienterede terapeuter i praksis forstår og forholder sig til klienters modstand. Denne del indbefatter en præsentation af undersøgelsens metode og forskningsdesign samt verificering heraf i henhold til kvalitative kvalitetskriterier.

I specialets tredje del analyseres empirien fra specialets empiriske undersøgelse, og fundene fremlægges. Efterfølgende diskuteres fundene i henhold til egen forforståelse og i henhold til klinisk anvendelighed.

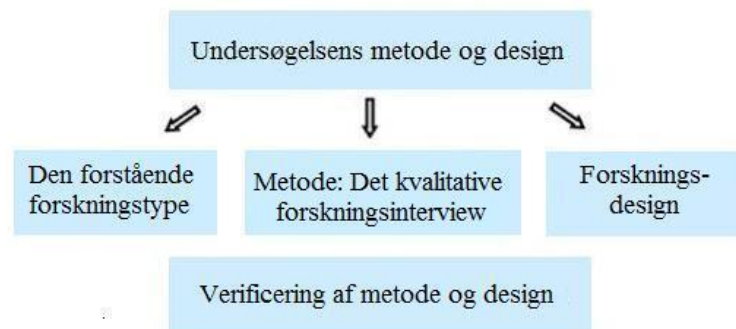
Specialets fjerde og sidste del indbefatter en diskussion relateret til den empiriske undersøgelses fund. Her rettes der fokus mod modstand som udtryk for terapeutens negative modoverføring, og det diskuteres i relation hertil, hvorvidt modstandsbegrebet bør afskaffes. Afslutningsvis følger specialets konklusion og en perspektivering, hvori modstandsbegrebet og visse af undersøgelsens fund sættes i forhold til psykologisk praksis i form af kognitiv terapi. På den følgende side ses en illustration over specialets opbygning.

Figur 1. Specialets opbygning

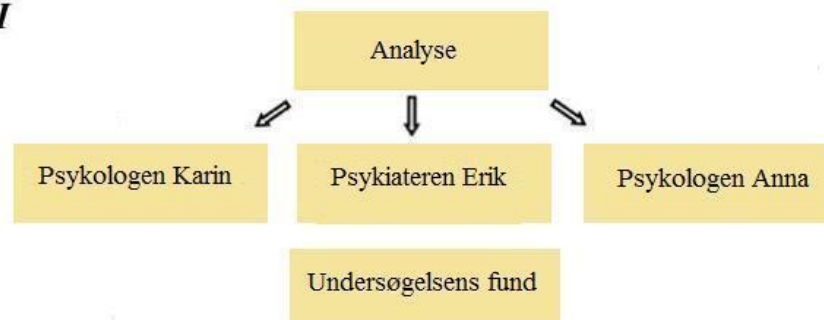
Del I

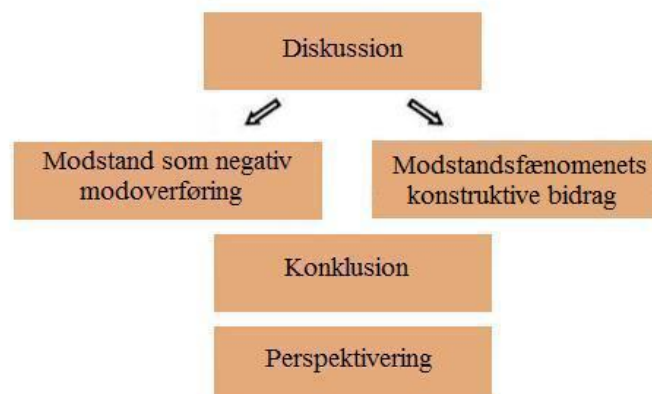
Del II

Del III

Del IV

Del I

2. FORSKNINGSREVIEW.....	11
2.1 MODSTAND OG UDBYTTE AF PSYKOTERAPI.....	11
2.2 MODSTAND OG BEHANDLINGSTEKNIK.....	11
2.3 MODSTANDENS OPRINDELSE.....	12
3. TEORI.....	13
3.1. MODSTANDS KLINISKE MANIFESTATION.....	13
3.2 MODSTAND I ET INTRAPSYKISK PERSPEKTIV.....	13
3.2.1 <i>Den intrapsyiske modstands motiv og funktion</i>	15
3.2.2 <i>Den intrapsyiske modstands kilder</i>	17
3.2.2.1 Fortrængningsmodstand.....	17
3.2.2.2 Overføringsmodstand.....	17
3.2.2.3 Sekundærgevinstmodstand.....	18
3.2.2.4 Det-modstand.....	18
3.2.2.5 Overjegsmodstand.....	18
3.2.2.6 Karaktermodstand.....	19
3.2.2.7 Indsigt som modstand.....	19
3.2.2.8 Modstand som følge af Affekt Fobi.....	20
3.2.3 <i>Opsummering</i>	21
3.3 MODSTAND I ET INTERPERSONELT PERSPEKTIV.....	21
3.3.1 <i>Den interpersonelle modstands kilder</i>	23
3.3.1.1 Klientens modstand som udtryk for terapeutens fejl.....	23
3.3.1.2 Terapeutens modstand som kilde til klientens modstand.....	24
3.3.1.3 Modstand pga. klient-terapeut mismatch.....	24
3.3.1.4 Modstand pga. interaktionen mellem klient og terapeut.....	25
3.3.2 <i>Opsummering</i>	25
3.4 DELKONKLUSION.....	26

2. Forskningsreview

Følgende forskningsreview giver et indblik i, hvordan centrale dele af den hidtil gennemførte forskning har undersøgt modstandsfænomenet i psykoterapi, og hvilke resultater der foreligger heraf. Forskningsreviewet skal ses som et forsøg på at opridse en del af det eksisterende forskningsfelt samt problemer knyttet hertil.

2.1 Modstand og udbytte af psykoterapi

Meget forskning omhandlende klienters modstand i psykoterapi undersøger modstandens effekt på klientens udbytte af terapien. Ifølge et forskningsreview foretaget af David Orlinsky, Klaus Grawe og Barbara Parks påviser 69 % af 50 studier en signifikant forbindelse mellem klientens modstand og et ugunstigt resultat af terapi (Orlinsky, Grawe & Parks, 1994, p. 308f). Et af disse studier er foretaget af Michael Westerman, Jeffrey Tanaka, Steven Frankel og Jana Kahn, som på baggrund af videooptagelser af indledende interviews rater klientens samarbejdsvillighed, eller mangel på samme, på en 6-point Likert-type skala. Disse vurderinger sammenlignes med den enkelte klients fremskridt efter ti sessioner. Som beskrevet fandt dette studie, at klientens modstand korrelerer negativt med et ugunstigt resultat af terapien (Westerman, Tanaka, Frankel & Kahn, 1987, p. 540-547). Der er således empirisk grundlag for at antage, at en høj grad af modstand hos klienter i psykoterapi er associeret med et ringe terapiudbytte. I forlængelse heraf forekommer det, at modstand i psykoterapi er vigtig at bearbejde.

2.2 Modstand og behandlingsteknik

Foruden de ovennævnte undersøgelser findes også studier, som undersøger sammenhængen mellem klientens modstand og terapeutens behandlingsteknik. Ud af 20 studier påviser 80 %, at en styrende intervention, såsom kognitiv adfærdsterapi, fungerer bedst med klienter, der har et lavt niveau af modstand, imens en ikke-styrende behandlingsteknik, såsom psykodynamisk terapi, med fordel kan anvendes overfor modstandsprægede klienter (Beutler, Rocco, Moleiro & Talebi, 2001, p. 434). Disse studier indikerer således, at behandling af klienter præget af modstand bør baseres på en ikke-styrende behandlingsteknik, og at det er hensigtsmæssigt for terapeuten at tilpasse sin stil og terapien til klienten (ibid.).

2.3 Modstandens oprindelse

Til trods for en forholdsvis stor teoretisk interesse for årsagen til modstand i psykoterapi findes der ikke mange empiriske studier, som forsøger at undersøge dette og klarlægge modstandens ophavskilder. Et af de få studier som tilnærmelsesvis undersøger modstandens herkomst, er studiet foretaget af Henry Westra, Adi Aviram, Laura Connors, Angela Kertes og Mariyam Ahmed, som undersøger klientens modstand og dennes relation til den tidlige emotionelle reaktion fra terapeuten. Undersøgelsens resultater indikerer, at der indenfor kognitiv adfærdsterapi er en sammenhæng mellem udviklingen af klientens modstand og terapeutens tidlige positive eller negative reaktion på klienten. Såfremt terapeuten synes godt om klienten og giver udtryk herfor, er der en signifikant mindre risiko for, at der opstår modstand end hvis terapeuten tidligt i det psykoterapeutiske forløb, reagerer negativt på klienten (Westra, Aviram, Connors, Kertes & Ahmed, 2011, p. 1-7). Disse resultater indikerer således, at terapeutens emotionelle reaktion på den enkelte klient spiller en væsentlig rolle i udviklingen eller fraværet af modstand i det psykoterapeutiske forløb. Der er således i dette studie en indikation på, at klientens modstand er et relationelt fænomen. En væsentlig begrænsning ved det omtalte studie er dog, at resultaterne er dannet på baggrund af blot fire studier og selvrapporter fra psykoterapeuter, hvorved resultaternes generaliserbarhed er tvivlsom (ibid., p. 8). Det vil i fremtiden være relevant at efterprøve undersøgelsens resultater, og ligeledes undersøge om lignende sammenhænge mellem terapeutens tidlige emotionelle reaktioner og klientens modstand kan findes indenfor andre terapiformer.

Som det fremgår af det ovenstående, har det ikke været muligt at finde forskningsstudier, som har til hensigt at undersøge klientens modstand og faktorerne bag modstandens oprindelse. I forlængelse af denne manglende forskning tilstræber dette speciale både teoretisk såvel som empirisk, at belyse hvordan modstandsfænomenet og dets oprindelse kan forstås.

3. Teori

Før det undersøges, hvordan modstand i psykoterapi kan forstås inden for et intrapsykisk såvel som et interpersonelt perspektiv, er det relevant at beskrive, hvordan modstand kan manifestere sig i psykoterapi. Da modstandens kliniske udtryksmåder imidlertid er mangfoldige, forekommer det at være så godt som umuligt at give en udtømmende beskrivelse heraf. Med forbehold for dette beskrives et udvalg af modstandens udtryksformer i det følgende, for at illustrere hvilken slags adfærd der kan være tale om.

3.1. Modstands kliniske manifestation

Ifølge Edward Glover omfatter de grove modstandsformer klientens afbrydelse af behandling, brud på aftaler, at komme for sent, tavshed, omsvøb, påtaget dumhed, konstant indstilling på at abstrahere og automatisk afvisning eller misfortolkning af alt hvad psykoterapeuten siger (Glover, 1955, p. 51-54). Ud over disse modstandsmanifestationer angiver Ralph Greenson endvidere at rigid kropsholdning, uoverensstemmelse mellem ord og udtryk, kedsomhed, manglende øjenkontakt, undgåelse af emner og acting out er tegn på modstand fra klientens side (Greenson, 1967, p. 60-70). Foruden de såkaldte grove modstandsformer eksisterer også de mindre iøjnefaldende modstandsformer, som skjules bag klientens tilsyneladende tilpasning til den terapeutiske situation (Glover, 1955, p. 54f). Ifølge Glover kan disse mere subtile modstandsformer vise sig ved enighed i alt hvad psykoterapeuten siger, idealisering eller produktion af materiale som klienten tror terapeuten finder interessant (ibid.). I forlængelse af de ovenstående beskrivelser af modstand forekommer det, at modstandsfænomenet kan manifestere sig på utallige og meget forskellige måder.

3.2 Modstand i et intrapsykisk perspektiv

I den følgende del af specialet undersøges det teoretisk, hvordan modstand i psykoterapi kan forstås inden for et intrapsykisk såvel som et interpersonelt perspektiv. Indledningsvis rettes fokus mod den intrapsyke forståelse af modstand, idet modstand undersøges teoretisk inden for en psykoanalytisk forståelsesramme.

Som tidligere beskrevet er modstand i forlængelse af Freuds psykoanalytiske teori traditionelt blevet betragtet som et intrapsykisk fænomen (jf. Specialets teoretiske del). Freud blev tidligt i sit terapeutiske arbejde opmærksom på modstandsfænomenet, da han i forbindelse med behandling af hysterikere mødte modstand, når han forsøgte at få analysanden¹ til at erindre fortrængt konfliktstof (Diderichsen, 1998b, p. 37; Breuer & Freud, 1895, p. 108). Freud blev bekendt med, at analysanden havde en tendens til at gentage og reproducere det fortrængte, idet vedkommende på en tvangsmæssig måde udagerede konfliktstof i stedet for at erindre det. Freud opfattede denne gentagelsestvang og acting out, som et udtryk for analysandens modstand rettet mod den terapeutiske forandringsproces (Diderichsen, 1998a, p. 69f; Freud, 1914, p. 156). I forlængelse heraf definerede han modstand som: *"Alt, hvad der modsætter sig det analytiske arbejdes fortsættelse, er en modstand."* (Freud, 1974, p. 411). Således anvendte Freud begrebet modstand om alle analysandens forsøg på at modarbejde behandling og helbredelse.

Killingmos definition af modstand er en kende mere uddybende og konkret end Freuds, idet han mener, at: *"[...] vi skal definere motstand som: Alle bevidste og ubevidste impulser, emotioner, aktiviteter og motiver hos patienten som motarbejder progresjonen i terapien."* (Killingmo, 1971, p. 130). I overensstemmelse med Killingmo definerer Ralph R. Greenson modstand som:

"All those forces within the patient which oppose the procedures and processes of analysis, i.e., which hinder the patient's free association, which interfere with the patient's attempts to remember and to gain and assimilate insight which operate against the patient's reasonable ego and his wish to change [...]. Resistance may be conscious, preconscious, or unconscious, and may be expressed by means of emotions, attitudes, ideas, impulses, thoughts, fantasies, or actions. Resistance is in essence a counterforce in the patient, operating against the progress of the analysis, the analyst, and the analytic procedures and processes." (Greenson, 1967, p. 59).

¹ For at skabe en loyal fremstilling af Freuds teorier anvendes her de originale termer analysanden, analytikeren og analysen. I den resterende del af specialet anvendes termerne klienten, terapeuten og terapien.

Med disse definitioner understreger Killingmo og Greenson, at modstand kan være bevidst såvel som ubevidst, og at modstand har udgangspunkt i klienten. Det er tydeligt, at centrale elementer i Freuds fokus gentages i Killingmos og Greensons mere nutidige definitioner af modstand, idet synet på modstand som værende ubevidst og et fænomen med intrapsykisk oprindelse i særdeleshed også er en fremherskende tanke i Freuds tilgang til modstand (Haugaard Jacobsen & Kjølbye, 2009, p. 41; Freud, 1905, p. 71). I forlængelse heraf kan det overordnet konstateres, at modstandsfænomenet traditionelt og sidenhen er blevet betragtet som et fænomen med primær oprindelse i klienten.

3.2.1 Den intrapsyiske modstands motiv og funktion

I et intrapsykisk perspektiv er modstandens motiv jeg'ets² undgåelse af smertefulde følelser såsom angst, skyld og skam i forbindelse med, at det-impulser kommer frem i bevidstheden. I artiklen *Inhibitions, Symptoms and Anxiety* (1926) omtaler Freud jeg'ets hjælpeløshed for forståelsen af modstand (Freud, 1926, p. 99f; Diderichsen, 1998a, p. 77). I forbindelse hermed er det relevant for en kort stund at rette fokus mod den psykoanalytiske neuroseteori, eftersom denne er relateret til modstandsbegrebet (Killingmo, 1971, p. 132).

Neurose er en indre konflikt mellem de to psykiske instanser det'et og jeg'et. Jeg'et stræber efter at undgå ulyst, og forsøger i forlængelse heraf at forhindre det-impulsernes tilfredsstillelse, hvorved disses energi opdømmes. Dette skaber en indre spænding, og når spændingen bliver så stor, at jeg'et ikke længere formår at tæmme den, brydes jeg'ets forsvar og driftsimpulserne trænger ind i bevidstheden – dog ikke i sin direkte form men forvrænget som et symptom. En neurotisk konflikt er således en ubevidst konflikt mellem en det-impuls, der søger tilfredsstillelse, og et jeg-forsvar der søger at forhindre dette (Greenson, 1967, p. 17-20; Sandler et al., 1994, p. 122). Overjeg'et spiller også en central rolle i denne proces, da denne instans er an-

² Der henvises her til Freuds strukturelle personlighedsmodel. Den realitetsorienterede del af personligheden er jeg'et, hvis opgave er at tage hensyn til realiteterne og sikre lystopnåelse. Jeg'et skal finde et kompromis mellem den ydre verden, det'ets søgen efter umiddelbar tilfredsstillelse af drifterne og overjeg'ets idealer. Til dette råder jeg'et over en række bevidste jeg-funktioner og over ubevidste forsvarsmekanismer (Freud, 1923, p. 165-182; Freud, 1937, p. 209).

svarlig for, at jeg'et betragter det-impulserne som forbudte, hvorved overjeg'et får jeg'et til at føle angst og skyld selv ved symptomets symbolske impulsudladning. Pga. dette føles symptomet også i sig selv som smertefuldt (Freud, 1978, p. 234; Greenson, 1967, p. 18). Til trods for at symptomet er pinefuldt for klienten, opnår klienten ved symptomdannelsen også den såkaldte *primærgevinst*³, som er forbundet med modstanden. Freud mente, at når det-impulsen optræder tilsløret som symptom i bevidstheden, opnås primærgevinsten i form af undgåelse eller formindskelse af den oprindelige skyldfølelse eller angst (Bjerg, 2007, p. 473; Freud, 1912, p. 106ff). Ved kompromisdannelsen mellem de psykiske instanser undgås der således en del af den ulyst, som ellers ville have været udviklet (Brenner, 1984, p. 159). Via modstanden beskytter klienten primærgevinsten. I forlængelse heraf er det centrale i modstandens motiv, at klienten ved hjælp af denne beskytter sig imod, at den neurotiske balance mellem de fortrængte det-impulser og de fortrængte jeg-forsvar forstyrres. I forlængelse heraf ledsages ethvert skridt i behandlingen af modstand, idet alle indfald hos analysanden må tage hensyn til modstanden og finde et kompromis mellem de kræfter, der stræber mod helbredelse og de anførte, som modsætter sig den (Freud, 1912, p. 106). I relation til det ovenstående kan modstandens funktion, således overordnet siges at være selvbeskyttelse. Stone beskriver det således:

”modstandsfænomenerne stort set – om ikke udelukkende – har et selvbeskyttende og konservativt sigte. [...] Man skal huske på, at de i subjektiv og formålsrettet forstand findes for at beskytte indkapslede ubevidste dele af personligheden, og – omvendt – også for at beskytte personlighedens voksne funktionsmåder [...] imod den potentielt kaotiske indtrængen af og krav fra hidtil ubevidst psykisk indhold.” (Stone, 1973, if. Sandler et al., 1994, p. 130).

Modstand tjener således en hensigtsmæssig funktion for individet, idet den beskytter overfor bevidsthedens rettethed mod uerkendte og ubehagelige erindringer.

³ Primærgevinsten er, at klienten undgår de ulystoplevelser, som er forbundet med erindringer om tidligere traumatiske oplevelser (Bjerg, 2007, p. 473).

3.2.2 Den intrapsykeiske modstands kilder

Modstandens dynamiske kilder har i litteraturen været opstillet på mange forskellige måder, men Freuds inddeling synes stadig at være anvendelig og væsentlig inden for et intrapsykisk perspektiv, idet den favner forholdsvis bredt og indbefatter beskrivelser af centrale former for modstand, som stadig ses udspille sig hos klienter i psykoterapi (Sandler et al., 1994, p. 133).

Oprindeligt anså Freud modstand som en kraft, der knyttede sig til farlige drifter og erindringer (Diderichsen, 1998a, p. 70; Freud, 1912, p. 103-110). Efter at have formuleret den strukturelle personlighedsmodel revurderede han dog denne opfattelse, hvorved han senere også opfattede modstand som knyttet til jeg'et (Diderichsen, 1998a, p. 70f; Freud, 1926, p. 157-160). I forlængelse heraf skelnede Freud mellem fem former for modstand. Tre af formerne tilskrives jeg'et: fortrængningsmodstand, overføringsmodstand og sekundærgevinstmodstand. Ud over disse findes også detmodstand og overjegsmodstand (Freud, 1926, p. 157-60). Disse fem modstandsformer beskrives i de følgende afsnit.

3.2.2.1 Fortrængningsmodstand

Fortrængningsmodstanden repræsenterer forsvarsmekanismerne, og kan siges at være hovedmodstanden i analysen, idet den er udtryk for menneskets tilbøjelighed til at forsvare sig mod driftsimpulser, erindringer og følelser, som kan risikere at skabe ulyst og ubehag, såfremt de kommer til bevidsthed (Andkjær Olsen, 2002, p. 491; Freud, 1926, p. 157, 160; Killingmo, 1971, p. 133). Fortrængningsmodstand er således, den modstand der kommer til udtryk, når klienten ubevidst værger sig mod den bevidste erkendelse af ubehageligt psykisk materiale.

3.2.2.2 Overføringsmodstand

Som tidligere beskrevet kan overføring være en hindring for det videre terapeutiske forløb (jf. Overføring). Klientens overføring kan komme til udtryk ved, at klienten i den analytiske situation får bestemte tanker og følelser, der inddrager terapeuten (Freud, 1912, p. 108). Sådanne følelser opstår som følge af klientens tendens til at genoplive tidligere betydningsfulde og fortrængte følelser, holdninger, minder eller oplevelser fra fortiden i stedet for at erindre dem (Sandler et al., 1994, p. 122). I den-

ne forbindelse er der tale om *overføringsmodstand*, som afspejler klientens ubevidste kamp mod bevidstgørelse af de fortrængte erindringer og overføringen (Freud, 1926, p. 160; Killingmo, 1971, p. 138-140).

3.2.2.3 Sekundærgevinstmodstand

Til trods for at klienten kan opleve de neurotiske symptomer som pinefulde og invaliderende, kan de også bringe klienten en form for tilfredsstillelse. Fx kan klientens neurotiske symptomer bibringe vedkommende opmærksomhed, arbejdsfritagelse, sympati, øget omsorg eller sågar give magt over andre da omgivelserne må tage særlige hensyn. I tilfælde af at klienten har opnået sådanne sekundærgevinster, som på den ene eller anden måde tilfredsstiller visse infantile behov, kan det føre til modstand i psykoterapien, da klienten ubevidst kan have modvilje mod at give slip på gevinsterne forbundet med den pågældende sygdom. I et sådan tilfælde er der tale om *sekundærgevinstmodstand* (Freud, 1926, p. 160; Killingmo, 1971, p. 140).

3.2.2.4 Det-modstand

Menneskets ubevidste betegnes som det'et, og er kendetegnet ved at rumme de biologiske og medfødte drifter såvel som det fortrængte materiale. Det'et er styrret af lystprincippet, og når det'et har erhvervet sig en primitiv tilfredsstillelsesform, er driftsimpulsen ikke tilbøjelig til at skifte strategi. Derfor bliver der tale om impulsernes modstand imod enhver forandring i udtryksmåde og form. Der er her tale om *det-modstand* og drifternes træghed mod forandring (Freud, 1926, p. 160).

3.2.2.5 Overjegsmodstand

Modstanden som udgår fra overjeg'et stammer fra klientens skyldfølelse og behov for straf (Freud, 1926, p. 98ff, 160; Freud, 1937, p. 215). Klientens neurotiske konflikt kan være sådan indrettet, at det for vedkommende ikke er tilstrækkeligt at holde de forbudte og stærke skyldfølelser eller ønsker fortrængt. I visse tilfælde må klienten også sone for de ubevidste ønsker ved at straffe sig selv. Det neurotiske symptom kan da have til funktion at mildne skyldfølelsen, idet symptomet betragtes som en fortjent og passende straf (Freud, 1926, p. 160; Killingmo, 1971, p. 140f). Ethvert forsøg på at fjerne symptomet vil i den forbindelse repræsentere en trussel mod klientens tilfredsstillelse af behovet for straf. I forlængelse heraf vil klientens

overjegsmodstand klinisk komme til udtryk som en modstand mod helbredelse, idet klienten vil stå i opposition til enhver følelse af succes relateret til terapiforløbet. Sygdomsbehovet kan således få overtaget over klientens vilje til helbredelse (Freud, 1926, p. 160; Freud, 1975, p. 116f).

Som vist i de foregående afsnit udgår klientens modstand ifølge Freud fra samtlige af klientens tre intrapsykeiske instanser. Selvom Freuds inddeling stadig står centralt i den psykoanalytiske metodes teori, bør listen udvides i henhold til den senere videreudvikling. For at illustrere dette er de følgende afsnit et begyndende forsøg på en sådan udvidelse og modificering af listen over modstandens former og kilder i et intrapsykisk perspektiv.

3.2.2.6 Karaktermodstand

Wilhelm Reich mener, at individets karaktertræk afgør på hvilke områder og i forhold til hvilke konflikter, det enkelte menneske yder modstand. Reich mener, at karakteren er kroniske forandringer i jeg'et i form af en pansring, som beskytter jeg'et mod udefrakommende og indre farer (Reich, 1933, p. 52, 155). Han betragter således menneskets karaktertræk som et forsvarsværk, og taler om et karakterpanser, som beskytter og repræsenterer en etableret psykisk balance, men som samtidig gør personligheden usmidig og rigid (ibid., p. 155f). Ved psykoterapeutisk behandling trues karakterstrukturens balance og beskyttelse, og derfor vil behandling mobilisere og fremkalde klientens modstand, som forsøger at opretholde den ligevægt, som klienten via karakterpanseret har opnået (ibid., p. 52, 154). Her taler Reich således om den såkaldte *karaktermodstand*, som: "*derive their special character not from their content but from the specific mannerisms of the person analyzed.*" (ibid., p. 44f). Ifølge Reich er modstand i psykoterapi således knyttet til klienten.

3.2.2.7 Indsigt som modstand

Visse klienter udviser en stor forståelse for og indsigt i de dynamikker og mekanismer, der er en del af deres neurose og symptomer. Umiddelbart har sådanne klienter indsigt i alt lige fra neurosens oprindelse, udvikling og konsekvenserne heraf, men indsigten er kun tilsyneladende, overfladisk og intellektuel, eftersom klienten stadig lider under de selv samme symptomer, som oprindeligt bragte vedkommende til behandling. Ifølge Lewis Wolberg kan der være mange grunde til en sådan modstand,

men en af de mest almindelige er, at klienten ønsker at undgå kritik (Wolberg, 1977, p. 612f). Denne form for modstand ses ofte ved dependente klienter, som også er kendetegnede ved, at de har mere eller mindre urealistiske forventninger til terapiens udbytte. Wolberg beskriver denne type klient således: *"Compliance here is the keynote, and the patient, by reciting his spurious insight, will feel that the therapist must reward his aptitude in learning with anticipated bounties."* (ibid., p. 613). Når terapeuten opdager, hvad der er på færde, er det ofte fordi klienten efter måneders perfekt og overpertentlig opførsel, bryder ud i en voldsom aggression og fjendtlighed rettet mod terapeuten, da denne på magisk vis ikke har formået at helbrede klienten endnu (ibid.).

3.2.2.8 Modstand som følge af Affekt Fobi

Ifølge Leigh McCollough skyldes mange af de problemer og vanskeligheder, som terapeuter møder i terapi, at klienter lider af *Affekt Fobi*, hvorved de frygter egne følelser (McCollough, 2003, p. 14). Ifølge McCollough kan det der normalvis betegnes, som en psykodynamisk konflikt i klienten ligesåvel betegnes som Affekt Fobi, hvorved det klassiske psykoanalytiske konfliktbegreb rekonceptualiseres til, at betyde, at klienten er bange for vedkommendes eget følelsesliv (ibid., p. 13). Ligesom folk med andre fobier udvikler mennesker med Affekt Fobi forsvar i form af bestemte undvigende tanker, følelser og adfærdsformer. Sådanne forsvar og undgåelsesmetoder bevirker, at de konfliktfyldte følelser forbliver uden for bevidstheden, og når dette finder sted i terapi, er der tale om en modstand, som har udgangspunkt i klientens intrapsykeiske strukturer (ibid., p. 14).

I forlængelse af de ovenstående afsnit står det klart, at modstand i psykoterapi kan forstås på flere forskellige måder. Det er dog fælles for samtlige af de ovennævnte beskrivelser, at de alle henviser til modstand som værende knyttet til klientens indre strukturer og intrapsykeiske liv. I henhold til et intrapsykisk syn på modstand kan visse klienter anses for at være mere disponerede for at udvise modstand i psykoterapi end andre (Beutler et al., 2002, p. 208).

3.2.3 Opsummering

Opsummerende kan det konstateres, at modstand i psykoterapi inden for den klassiske psykoanalytiske teori traditionelt er blevet betragtet som et intrapsykisk fænomen knyttet til klienten og dennes behov for selvbeskyttelse mod bevidsthedens rettedhed mod uerkendte og ubehagelige erindringer. I forlængelse heraf skal det tilføjes, at den klassiske psykoanalyses intrapsyriske perspektiv formentlig skyldes, at tilgangen bærer præg af tiden, de kulturelle normer og det miljø som den er opstået i. På Freuds tid var de naturvidenskabelige teorier fremherskende, og i relation hertil forsøgte han at udarbejde de psykoanalytiske teorier på baggrund af et biologisk grundlag (Mortensen, 2001, p. 58). Det er sandsynligt, at dette har medført, at tilgangen primært centrerer sig om forsøget på at forstå individets indre liv (ibid., p. 33).

3.3 *Modstand i et interpersonelt perspektiv*

Følgende afsnit sætter fokus på modstand i henhold til en interpersonel forståelsesramme.

Som tidligere nævnt har der de senere år været en progressiv udvikling i forståelsen af modstand i psykoterapi, hvorved modstand nu i højere grad end tidligere betragtes som et interpersonelt anliggende (jf. Modstandsbegrebet). Dvs. at modstand nu betragtes, som noget der også opstår og udspiller sig i det faktiske samspil mellem klient og terapeut. Sidney J. Blatt og H. Shmuel Erlich beskriver det således:

“Resistance, in the expanded psychoanalytic model, can no longer be viewed as an occurrence exclusively within the patient – as a defence against “gaining access to his unconscious”; instead resistance must be defined in terms of the object relationship – as occurring within the therapeutic dyad, as something between the patient and the therapist that interferes with the flow of the therapeutic process. [...] Conscious and unconscious reluctance, hesitation, fear, inability or unwillingness to consider certain issues may or may not become a resistance depending on the response of the therapist, the capacities of the patient, and the general context of the therapeutic alliance. [...] Resistance is as much an experience with-

in the therapeutic relationship contributed to in part by the style of the therapist, as it is a dynamic process within the patient.” (Blatt & Erlich, 1982, p. 70f).

Blatt og Erlich beskriver således, at modstand i psykoterapi er et fænomen, der i lige så høj grad forårsages af terapeuten som af de dynamiske processer i klienten (ibid.). Ifølge Blatt og Erlich udvikler modstand sig typisk fra en defensiv ulyst eller tøven hos klienten, og herfra afhænger det af terapeuten, om denne ulyst og tøven udvikles til en modstand, som forstyrrer den terapeutiske proces (ibid., p. 71). Modstand betragtes således, som et fænomen der forårsages af den terapeutiske kontekst, terapeuten personlige stil såvel som af de dynamiske processer i klienten (ibid.). Således er det traditionelle begreb om modstand sat til diskussion, idet den interpersonelle interaktion mellem klient og terapeut nu også ses som det sted, hvorfra modstand kan udvikles (Beutler et al., 2002, p. 210; Diderichsen, 1998b, p. 38).

I overensstemmelse med Blatt og Erlich forsøger Modell også at beskrive forsvar og modstand i en interpersonel kontekst: “[...] *as something occurring between two people and not confined to an individual psyche [...]*.” (Modell, 1984, p. 40). Ifølge Joseph Sandler, Christopher Dare og Alex Holder udtaler Modell at:

”Vi må erkende, at forsvar og modstand set som processer ikke kun er noget, som forløber intrapsykisk, men også inden for en dyadisk relation. Derfor må man være opmærksom på kommunikationsprocessen og på processerne i relateringen” (Modell, 1984, if. Sandler et al., 1994, p. 34).

Modell tydeliggør således i enighed med Blatt og Erlich, at relationen mellem klient og terapeut også kan spille en væsentlig rolle for udviklingen af modstand i psykoterapi. Modell er på den måde fortaler for et skift i den psykoanalytiske vægtning af intrapsyriske dynamikker til et målrettet fokus på processerne mellem klient og terapeut. Denne opprioritering af de interpersonelle processer fører uundgåeligt til øget overvejelse over faktorer relateret til den enkelte terapeut og disse faktoreres mulige indflydelse på klientens modstand (Sandler et al., 1994, p. 134).

Foruden Modell bidrager Diderichsen, via Sándor Ferenczis teorier, også til opprioriteringen af de interpersonelle processer i relation til modstandsfænomenet. Ifølge Diderichsen erfarer Ferenczi efter en række analyser med patienter, som ikke udvikler eller ændrer sig, at der er væsentlige begrænsninger i den freudianske teknik, da denne udelukkende betragter modstand, som noget der finder sted i og hos klienten. I forlængelse af Ferenczi argumenterer Diderichsen for, at modstand kan ses som: *"et gensidigt fænomen, som noget der går begge veje i den terapeutiske relation."* (Diderichsen, 1998a, p. 84). Diderichsen taler endvidere om:

"En udvikling [indenfor moderne psykoanalytisk terapi], hvor den terapeutiske opgave ikke ses som en afdækning af problemer, som tilhører patienten; men derimod må ses som en udforskning af de fænomener, som skabes i den terapeutiske relation og som er produkt af interaktionen mellem to personer: patienten og terapeuten. [...] Dette gælder også modstanden, som således ikke skal ses som noget, der kun angår patienten, men som et produkt af interaktionen mellem to personer." (ibid., p. 84f).

I forlængelse af dette og de nævnte citater af Blatt og Erlich såvel som Modell fremgår det således, at der i den nyere psykoanalytiske psykoterapi er sket en bevægelse fra et ensidigt fokus på klientens modstand til en bredere fokusering på klienten i relation til terapeuten. Modstand betragtes således nu i højere grad end tidligere som et interpersonelt fænomen.

3.3.1 Den interpersonelle modstands kilder

Når modstand betragtes i et interpersonelt perspektiv, er forståelsen af fænomenet væsentlig anderledes, end når fænomenet betragtes på baggrund af en intrapsykisk forståelsesramme. Følgende afsnit undersøger og beskriver modstandens kilder i henhold til et interpersonelt perspektiv.

3.3.1.1 Klientens modstand som udtryk for terapeutens fejl

Winnicott har i sit arbejde med neurotiske klienter erfaret, at disses modstand altid skyldes og er udtryk for, at terapeuten har begået en fejl i det terapeutiske arbejde (Winnicott, 1965, p. 417). Ifølge Winnicott kan klientens modstand, således spores

tilbage til fx terapeutens fejlslagne empati, manglende evner, misforståelser eller interventioner som har været forkerte i indhold eller timing. Winnicott tilføjer, at klientens modstand vil være vedvarende indtil terapeuten har erfaret, erkendt og brugt fejlen i det terapeutiske arbejde med klienten (ibid.). Alt i alt kan det konstateres, at Winnicott er af den overbevisning, at: *"every failed analysis is a failure not of the patient but of the analyst."* (ibid.). I forlængelse heraf er det nødvendigt, at terapeuten søger efter egne fejl, når der opstår og er tale om modstand i psykoterapi (ibid.).

3.3.1.2 Terapeutens modstand som kilde til klientens modstand

Ifølge Diderichsen er det muligt, at: *"terapeutens modstand ligefrem [kan] avle en modstand i patienten."* (Diderichsen, 1998a, p. 84). Diderichsen argumenterer for, at terapeutens modstand kan medføre, at klienten ikke føler sig forstået. Dette kan danne grundlag for udviklingen af modstand hos klienten, idet klienten får svært ved at erkende egne hæmninger og symptomer i relationen. Således kan terapeutens modstand og begrænsninger virke imod den åbning af det analytiske rum, som ellers kunne have hjulpet klientens problematikker med at komme til fuld udfoldelse (ibid.). I forlængelse heraf kan klientens modstand forstås som et interpersonelt fænomen.

3.3.1.3 Modstand pga. klient-terapeut mismatch

Ifølge Albert Ellis kan modstand skyldes, at: *"Clients are sometimes 'naturally' mismatched with their therapists."* (Ellis, 1985, p. 22). I henhold hertil kan det hændes, at der er uoverensstemmelser mellem virkeligheden og klientens ønske om, hvordan terapeuten skal være. Klienten kan fx mene, at terapeuten er for ung eller for gammel, for aktiv eller for passiv eller simpelthen af det forkerte køn. Pga. sådanne uoverensstemmelser mellem klientens ønske og realiteten kan det ske, at klienten har modstand i terapien – mere end vedkommende ville have haft, såfremt der var tale om en anden og mere ønskværdig terapeut (ibid.). På denne måde forårsages klientens modstand i terapien både af faktorer relateret til klienten og til terapeuten, hvorved modstanden fremstår som et interpersonelt og gensidigt fænomen.

3.3.1.4 Modstand pga. interaktionen mellem klient og terapeut

I overensstemmelse med det interpersonelle perspektiv på modstandsfænomenet gør Todd F. Van Denburg og Donald J. Kiesler, via *den interpersonelle cirkel* for menneskets ageren, sig også til fortalere for, at modstand i psykoterapi kan betragtes som et fænomen, hvori klienten såvel som terapeuten begge er engagerede (Van Denburg & Kiesler, 2002, p. 204). Den centrale tanke bag den interpersonelle cirkel er, at individets interpersonelle handlinger er designet til at fremkalde en begrænset slags reaktioner fra andre mennesker (ibid., p. 195-203). I forlængelse heraf har klientens adfærd tendens til at fremkalde og forstærke reaktioner fra terapeuten, der netop svarer til det, som klienten tidligere har mødt i samspil med andre (ibid.). Som følge af den naturlige adfærdskomplimentaritet i interpersonelle relationer medvirker terapeuten således til at fremkalde gentagelser af klientens belastende samspilsmønstre, hvilket vedligeholder klientens vanskeligheder. Van Denburg og Kiesler mener således, at klienten og terapeuten sammen skaber klientens modstand i psykoterapi (ibid., p. 197).

I forlængelse af de ovenstående afsnit står det klart, at modstand i psykoterapi potentielt kan anskues som værende forårsaget af interpersonelle processer i relationen mellem klient og terapeut.

3.3.2 Opsummering

De ovenstående afsnit argumenterer for, at der de senere år er sket en væsentlig bevægelse fra fokus på klientens indre modstand til en fokusering på klientens modstand i relation til terapeuten. Således betragtes modstand nu også som et interpersonelt fænomen. Det skal hertil tilføjes, at denne udvikling inden for forståelsen af modstandsfænomenet er en afspejling af en mere generel og almen udvikling inden for psykologien og psykoterapien i retning af, at man nu i højere grad end tidligere beskæftiger sig med klientens relationelle mønstre og ikke blot afdækning af klientens problemer (Mortensen, 2001, p. 227). Denne udvikling kan stamme fra en øget opfattelse af, at teorier der skal være anvendelige i klinisk praksis, nødvendigvis må have kendskab til og beskæftige sig med menneskers relationer til andre (ibid., p. 35). At teorierne om modstand skifter fra et intrapsykisk til et mere interpersonelt

fokus, kan således være en afspejling af de skiftende tiders syn på individet og omverdenens betydning.

3.4 Delkonklusion

Formålet med denne første del af specialet har været, at belyse hvordan modstand i psykoterapi teoretisk kan forstås inden for henholdsvis et intrapsykisk og et interpersonelt perspektiv. Såfremt modstand betragtes i henhold til et intrapsykisk perspektiv repræsenteret ved den klassiske psykoanalyse, rummer modstanden en selvbeskyttende funktion, idet den beskytter overfor bevidsthedens rettethed mod uerkendte og ubehagelige erindringer. Såfremt modstand i stedet betragtes i henhold til en interpersonel forståelsesramme, forekommer det, at være et fænomen der skabes i den terapeutiske relation som et produkt af interaktionen mellem klienten og terapeuten. Specialet har sat fokus på begge perspektiver, da dette giver en nuanceret forståelse af modstandsfænomenet såvel som et historisk syn på modstandsbegrebet.

Del II

4. UNDERSØGELSENS METODE OG DESIGN.....	28
4.1 DEN FORSTÅENDE FORSKNINGSTYPE.....	28
4.2 METODE: DET KVALITATIVE FORSKNINGSENTREVUE.....	29
4.2.1 <i>Det semistrukturerede interview</i>	29
4.2.2 <i>Videnskabsteoretisk ramme</i>	29
4.2.2.1 <i>Analysemetodens videnskabsteoretiske grundlag</i>	32
4.3 FORSKNINGSDSIGN	33
4.3.1 <i>Interviewguide</i>	33
4.3.2 <i>Undersøgelsens informanter</i>	34
4.3.3 <i>Fremgangsmåde ved dataindsamling</i>	35
4.3.4 <i>Etiske overvejelser og metoderefleksioner</i>	37
4.3.4.1 <i>Informeret samtykke</i>	38
4.3.4.2 <i>Fortrolighed</i>	39
4.3.4.3 <i>Konsekvenser</i>	39
4.3.5 <i>Transskription</i>	41
4.3.6 <i>Analysestrategi: IPA</i>	42
4.3.6.1 <i>Analysens fremgangsmåde</i>	43
4.4 VERIFICERING AF METODE OG DESIGN.....	43
4.4.1 <i>Transparens</i>	44
4.4.2 <i>Gyldighed</i>	45
4.4.3 <i>Overførbarhed</i>	46
4.4.4 <i>Kritiske refleksioner over undersøgelsen</i>	47

4. Undersøgelsens metode og design

På nuværende tidspunkt står det klart, at klientens modstand i psykoterapi potentielt kan betragtes som et intrapsykisk såvel som et interpersonelt fænomen. I forlængelse af specialets teoretiske undersøgelse rettes der nu fokus mod specialets empiriske undersøgelse, som undersøger, hvordan modstand i psykoterapi reelt forstås og bearbejdes i klinisk praksis.

4.1 Den forstående forskningstype

Specialets empiriske undersøgelse er baseret på den forstående forskningstype. Denne forskningstype gør brug af den kvalitative metode, og i relation hertil er det væsentligste kendetegn, at undersøgelsesgenstanden belyses via udforskning af relevante sociale aktørers perspektiver. I overensstemmelse hermed udforskes det i specialets kvalitative undersøgelse, hvordan klienters modstand i psykoterapi kan forstås og bearbejdes ifølge undersøgelsens informanter, som alle er psykodynamisk orienterede psykoterapeuter, som besidder faglig og praktisk viden om modstand i psykoterapi (Thisted, 2010, p. 92). I forlængelse heraf handler det inden for den forstående forskningstype om at forstå og fortolke fænomener, som så at sige allerede er fortolkninger, dvs. informanternes fortolkninger af det undersøgte fænomen (Launsø, Olsen & Rieper, 2011, p. 23f). I den forstående forskningstype såvel som i dette speciales undersøgelse indgår informanterne således som en væsentlig del af datamaterialet, idet det er deres perspektiv, der er i fokus.

Foruden det ovenstående er den forstående forskningstype endvidere kendetegnet ved, at den søger at afdække menneskers forståelser og perspektiver i henhold til deres specifikke kontekst. Dette skyldes, at man som forsker ikke kan foretage en fortolkning uden at være bekendt med den sammenhæng, som informanten indgår i (ibid., p. 24). I relation hertil er konteksten i specialets undersøgelse inddraget og gjort eksplicit, idet undersøgelsen er konkretiseret til at omfatte en udforskning af modstand inden for en psykodynamisk kontekst. Dette er væsentligt, eftersom undersøgelsens fund utvivlsomt havde fået en anden karakter, såfremt konteksten havde været anderledes og fx indbefattet en udforskning af kognitive psykoterapeuters forståelse af modstandsfænomenet.

4.2 Metode: Det kvalitative forskningsinterview

I relation til specialets problemstilling og undersøgelsesgenstand er specialets empiriske undersøgelse baseret på det kvalitative forskningsinterview (Karpatschhof, 2010, p. 428; Launsø et al., 2011, p. 136; Tanggaard & Brinkmann, 2010a, p. 37). Ifølge Jens Thisted er formålet med det kvalitative forskningsinterview at foretage: ”en beskrivelse og fortolkning af temaer i interviewpersonens livsverden.” (Thisted, 2010, p. 189). Det gennemgående emne for det kvalitative forskningsinterview er således informantens livsverden, idet der ønskes en dybtgående og nuanceret indsigt i betydningen af væsentlige temaer eller begivenheder heri (Kvale, 2007, p. 40-42). Det vurderes i forlængelse heraf, at det kvalitative forskningsinterview er velegnet til at give indsigt i specialets problemstilling, idet interviewmetoden kan indsamle rigtige beskrivelser af informanternes forståelse af modstand og deres tilgang til bearbejdning heraf (Kruuse, 2007, p. 24; Launsø et al., 2011, p. 136). Det vurderes således, at det kvalitative forskningsinterview kan give en dybtgående og nuanceret indsigt i de psykodynamiske terapeuters forståelse af modstand i psykoterapi (Tanggaard & Brinkmann, 2010a, p. 32; Kruuse, 2007, p. 23f).

4.2.1 Det semistrukturerede interview

Undersøgelsens kvalitative forskningsinterview er kendetegnet ved at være semistruktureret (Thagaard, 2004, p. 87). Styrken ved det semistrukturerede interview er, at det forløber som en interaktion mellem interviewerens spørgsmål og informantens svar (Tanggaard & Brinkmann, 2010a, p. 36). I forlængelse heraf og i overensstemmelse med den semistrukturerede interviewguide, som ikke nødvendigvis skal følges stringent, åbnes der op for en naturlig samtale, hvor intervieweren er givet en vis fleksibilitet, hvor spontant besvarede spørgsmål kan udelades, og hvor nye spørgsmål kan inddrages (Thisted, 2010, p. 184). Således kan der undervejs i interviewet tages de initiativer, som på bedste vis vil kunne tilvejebringe en dybtgående viden om specialets problemstilling.

4.2.2 Videnskabsteoretisk ramme

Det videnskabsteoretiske grundlag for undersøgelsen såvel som den valgte analysemetode *Interpretative Phenomenological Analysis* (IPA) er den hermeneutiske fæ-

nomenologi. Den hermeneutiske fænomenologi er en kombination af et hermeneutisk og et fænomenologisk perspektiv, hvilket til sammen udgør en forståelse af menneskets situation og liv i en iagttagelses- og fortolkningssammenhæng (Rønn, 2006, p. 191).

Fænomenologien er oprindeligt grundlagt af filosofen Edmund Husserl og kendetegnet ved fire grundlæggende temaer. Disse er fænomenologiens fænomenbegreb, dens betoning af første-persons perspektivet, dens analyse af livsverden og dens krav om at gå til sagen selv, hvilket enkeltvist vil blive beskrevet mere indgående i det følgende (Zahavi, 2003, p. 122).

Fænomenologiens *fænomenbegreb* henviser i henhold til specialet til, at det der undersøges er modstandsfænomenet, sådan som det umiddelbart kommer til syne og fremtræder. I stedet for at betragte fænomenets fremtrædelse som noget uvæsentligt og blot subjektivt menes det indenfor fænomenologien, at en undersøgelse af det pågældende fænomen har central filosofisk værdi. I henhold til fænomenologien retter specialet således opmærksomheden mod modstandsfænomenets fremtrædelse (Husserl, 1989, p. 6-10; Zahavi, 2003, p. 127f).

Eftersom fænomenologisk forskning endvidere forbindes med en interesse i at forstå sociale fænomener ud fra aktørernes egne perspektiver, rettes fokus ikke alene mod modstandsfænomenets fremtrædelsesform, men også mod den form for intentionalitet der er til stede, for at genstanden kan fremtræde, sådan som den gør. Der er her tale om fænomenologiens *første-persons perspektiv*, som bygger på antagelsen om, at en tilbundsgående undersøgelse nødvendigvis må inddrage det betragtede subjekt. I overensstemmelse hermed inddrages de tre udvalgte psykodynamiske terapeuter, som modstandsfænomenet fremtræder for i specialets undersøgelse (Husserl, 1989, p. 8; Jacobsen, Tanggaard & Brinkmann, 2010b, p. 195; Zahavi, 2003, p. 128-130). Som middel til at forstå modstandsfænomenet ud fra informanternes første-persons perspektiv kan der inden for fænomenologien, arbejdes ud fra Husserls princip om *epoché*, som henviser til, at man via fænomenologisk reduktion tilstræber at gå åbent og fordomsfrit til det undersøgte fænomen (Husserl, 1989, p. 10f; Jacobsen et al., 2010, p. 188; Zahavi, 2003, p. 125). Til trods for at en sådan åben og fordomsfri tilgang naturligvis tilstræbes, arbejdes der ud fra en tilgang i overensstemmelse med Max Van Manens overbevisning om, at man som forsker ikke kan løsrive sig fuldstændigt fra sin forforståelse under dataindsamlingen (Van Manen, 1990, p. 10).

En grundantagelse i specialet er således, at man som forsker ikke kan tilsidesætte sin forforståelse fuldstændigt, hvilket i høj grad må siges at gøre sig gældende i specialets undersøgelse, eftersom den semistrukturerede interviewguide i sig selv bærer præg af teori såvel som interviewerens forforståelse (Finlay, 2009, p. 5).

Foruden fænomenbegrebet og første-persons perspektivet er fænomenologien som nævnt ligeledes kendetegnet ved antagelsen om, at mennesket lever i en førvidenskabelig erfaringsverden kaldet *livsverden* (Tanggaard & Brinkmann, 2010b, p. 187; Zahavi, 2003, p. 134f). I forlængelse heraf og i overensstemmelse med fænomenologien er den primære interesse i specialets empiriske undersøgelse, som tidligere nævnt, at skabe indsigt i informanternes livsverden og deres erfaringer med klienters modstand i psykoterapi (jf. Metode: Det kvalitative forskningsinterview). Det er således med udgangspunkt i livsverdenen, at modstandsfænomenet forstås ud fra de pågældende informanternes egne perspektiver (Jacobsen et al., 2010, p. 187; Kvale, 2007, p. 49; Thisted, 2010, p. 55).

Som tidligere beskrevet er fænomenologien også kendetegnet ved et fjerde og sidste grundlæggende tema, som er dens krav om at *gå til sagen selv*, hvilket henviser til, at forskeren skal lade fænomenet tale i stedet for at fortabe sig i spekulative konstruktioner og fortolkninger (Zahavi, 2003, p. 131). En udbredt indvending mod dette af fænomenologiens kendetegn er, at en rent deskriptiv tilgang ikke kan opretholdes, idet mennesket altid fortolker dets verden (ibid.). Dette speciale tillægger sig denne kritik, og specialets videnskabsteoretiske grundlag er derfor også inspireret af hermeneutikken, idet der som udgangspunkt er brug for en tilgang, som muliggør fortolkning. På denne måde indtager undersøgelsens videnskabsteoretiske fundament en position mellem fænomenologien og hermeneutikken, hvorved der arbejdes ud fra et hermeneutisk fænomenologisk perspektiv.

Martin Heidegger og Hans-Georg Gadamer står som hovedrepræsentanter for den hermeneutiske fænomenologi, og kritiserer Husserls fænomenologiske tilgang for ikke at medtænke, at mennesket er situeret i historien (Gadamer, 1975, p. 245-378; Rønn, 2006, p. 191; Smith, Flowers & Larkin, 2009, p. 16). I værket *Sein und Zeit* (1927/1969) anvender Heidegger begrebet *Dasein*, som på tysk betyder tilværelsen, til at beskrive, at mennesket er karakteriseret ved at være interesseret og engageret i sin egen væren (Heidegger, 1927/1969, p. 124). I forlængelse heraf er hans pointe, at menneskets adgang til ting og fænomener altid er gennem fortolkning (Smith et al.,

2009, p. 23). Herved formulerer Heidegger fænomenologi som en fortolkende aktivitet, hvorved han står i opposition til Husserl og argumenterer imod en forudsætningsløs deskriptiv fænomenologi (ibid., p. 24f). På lignende vis og med udgangspunkt i Heideggers Dasein taler Gadamer for, at forståelse er en måde, hvorpå man som menneske er til på og ikke en teknik eller en erkendelsesteori (Gadamer, 1975, p. 245-378; Rønn, 2006, p. 191). Ifølge Heidegger og Gadamer møder subjektet således verden med en prærefleksiv forståelse. I relation hertil er det centrale perspektiv i den hermeneutiske fænomenologi, at der ikke findes et ståsted, hvorfra man forudsætningsløst kan iagttage og beskrive en virkelighed, som man ikke samtidig selv bliver en væsentlig del af (Rønn, 2006, p. 191). I den hermeneutiske fænomenologi fokuseres der således på fortolkningens forudsætningsfyldte karakter og på det umulige i at søge efter sammenhænge, der ikke påvirkes af den menneskelige faktor og tilstedeværelse (ibid.). I forlængelse heraf arbejdes der i dette speciale ud fra en bevidsthed om, at informanternes såvel som forskerens person og forforståelse uundgåeligt bliver en del af forskningsprocessen samt de endelige fund, eftersom disse spiller en aktiv rolle i henholdsvis produktionen og fortolkningsprocessen af datamaterialet.

4.2.2.1 Analysemetodens videnskabsteoretiske grundlag

Specialets hermeneutisk fænomenologiske tilgang præger også analysen, idet denne er baseret på IPA, som netop er en fortolkende-fænomenologisk analysemetode med grundlag i filosofien af den sene Husserl, Heidegger og Gadamer (Eatough & Smith, 2008, p. 179; Langdridge, 2007, p. 107f, 110; Smith & Osborn, 2008, p. 53). I overensstemmelse med Husserls fænomenologi retter IPA fokus mod informantens livsverden, og hvordan informanten som subjekt oplever og forstår bestemte oplevelser heri (Eatough & Smith, 2008, p. 180; Langdridge, 2007, p. 107; Smith & Osborn, 2008, p. 53). Med relation til Gadamers og Heideggers hermeneutik beskæftiger IPA sig endvidere med fænomeneres fremtræden, og her inddrages det observerende subjekt såvel som forskeren, da disse uundgåeligt giver mening til fænomenets fremtræden. IPA stemmer således overens med Gadamers og Heideggers formulering af fænomenologi som en fortolkende aktivitet (Smith et al., 2009, p. 24f). I forlængelse heraf er der tale om, at IPA indbefatter en såkaldt *dobbelt hermeneutik*, idet forskeren, som tidligere beskrevet, forsøger at forstå informanten, som i denne undersøgelse

se forsøger at forstå modstandsfænomenet (ibid., p. 35). Som fortolker forholder forskeren sig således, som tidligere nævnt, til en verden, som allerede er tolket. I henhold hertil er en analyse foretaget via IPA altid tentativ og subjektiv. Foruden dette er IPA endvidere relateret til hermeneutikken, idet metodens fremgangsmåde kan relateres til den *hermeneutiske cirkel*⁴ (ibid., p. 27f). Dette kan den, idet IPA's analysemetode er af en gentagende og cirkulær karakter, idet materialet gennemgås adskillige gange og nedbrydes i temaer, som senere kobles tilbage til de originale tekster. Som forsker bevæger man sig således frem og tilbage gennem datamaterialet, hvorved forståelsen og fortolkningen af enkeltdelene afhænger af helheden og omvendt (jf. Analysens fremgangsmåde; Smith et al., 2009, p. 27f, 92).

Som beskrevet ovenfor påbyder IPA en kombination af en fænomenologisk og en hermeneutisk tilgang. Kort sagt er metoden fænomenologisk i sit forsøg på at komme tæt på informanternes personlige oplevelser med modstandsfænomenet, men anerkender, at dette indbefatter fortolkning fra informantens såvel som fra forskerens side. Det hermeneutiske og fænomenologiske grundlag forenes således i IPA (Smith et al., 2009, p. 37).

4.3 Forskningsdesign

De følgende afsnit beskriver undersøgelsens design herunder interviewguiden, udvælgelsen af informanter, dataindsamlingen, etiske refleksioner, transskriptionsstrategien og analysemetoden. Hensigten med dette er at dokumentere undersøgelsens fremgangsmåde, hvorved undersøgelsen gøres gennemsigtig, således at dens og dens fund kan vurderes af læseren (Tanggaard & Brinkmann, 2010b, p. 491).

4.3.1 Interviewguide

Overordnet er det fleksibilitet, der kendetegner den kvalitative metodes design (Thisted, 2010, p. 100). Dette gør sig også gældende for denne undersøgelses semistrukturerede interviewguide, som indeholder en række åbne spørgsmål, der forud for interviewet er planlagte, og som danner grundlag for en semistruktureret dialog under interviewet. Foruden dette er det også kendetegnende for interviewguiden, at den

⁴ Den hermeneutiske cirkel henviser til den dynamiske relation mellem del og helhed, og at man for at forstå en bestemt del, må se på helheden og omvendt (Smith et al., 2009, p. 27f).

naturligvis afspejler undersøgelsens problemstilling omhandlende klienters modstand i psykoterapi.

Interviewguiden er oprindeligt udarbejdet i to dele bestående af henholdsvis forskningsspørgsmål og interviewspørgsmål (jf. Bilag 4). Forskningsspørgsmålene er dannet i forlængelse af specialets problemformulering og forskerens forforståelse af modstand i psykoterapi (jf. Eksplicitering af forforståelse). Interviewspørgsmålene afspejler forskningsspørgsmålene, men adskiller sig fra dem, idet de er formuleret i et mere alment og ligefrem sprog. Hensigten med forsknings- og interviewspørgsmålene er, at de skal strukturere og afgrænse interviewet til at omhandle specialets problemstilling. Foruden dette skal de fremme en positiv interaktion, holde samtalen flydende og motivere informanten til at fortælle om vedkommendes oplevelser og erfaringer i forhold til klienters modstand i psykoterapi (Tanggaard & Brinkmann, 2010a, p. 41). Således fungerer de enkelte forsknings- og interviewspørgsmål i interviewguiden som redskab til at afdække facetter af den ønskede viden om modstand i psykoterapi.

4.3.2 Undersøgelsens informanter

I det følgende afsnit præsenteres undersøgelsens informanter herunder psykologen Karin, psykiateren Erik og psykologen Anna. Endvidere beskrives udvælgelses- såvel som rekrutteringsprocessen af de nævnte informanter. Det skal allerede nu pointeres, at informanterne er tildelt fiktive navne af hensyn til deres anonymitet.

I undersøgelsen er antallet af informanter begrænset til tre, hvilket skyldes specialets rammer, ressourcer og den begrænsede tid, som står til rådighed for undersøgelsen. Antallet af informanter er desuden meningsfuldt i denne undersøgelse, da der som udgangspunkt ikke ønskes brede og statistisk generaliserbare resultater. I stedet ønskes der dybtgående og detaljerede analyser af interviews, da det vurderes, at dette på bedst vis kan belyse karakteren af terapeuters forståelse af modstandsfænomenet og dermed deres handlemotiver i henhold til modstandsbearbejdning (Smith & Osborn, 2008, p. 56f).

Kriterierne for valget af de tre informanter er baseret på specialets problemstilling omhandlende modstand i psykoterapi. I forlængelse heraf er kravene for udvælgel-

sen, at informanterne skal have flere års erfaring med behandling af klienter inden for en psykodynamisk referenceramme. De tre informanter lever op til disse kriterier, og der er således tale om en homogen gruppe af informanter, som alle er relevante i forhold til specialets undersøgelse, idet de som psykodynamiske psykoterapeuter må formodes at have en særlig dybtgående, faglig og praktisk viden om modstand i psykoterapi. Det er således sandsynligt, at der via informanternes udsagn kan opnås indsigt i modstandsfænomenet, og måden hvorpå fænomenet forstås og bearbejdes af psykodynamiske terapeuter (Langdridge, 2007, p. 58; Thisted, 2010, p. 221).

De tre informanter er i alderen 40-55 år, og er alle psykodynamisk orienterede i deres praktiske arbejde. Foruden dette har de omfattende efteruddannelse og stor erfaring med psykiske lidelser og behandling heraf, idet samtlige af dem har arbejdet inden for det psykiatriske behandlingssystem i adskillige år. Foruden dette har psykologerne Karin og Anna arbejdet i privat praksis. Erik adskiller sig fra Karin og Anna, idet han har en lægelig baggrund. Til trods herfor er han udvalgt som informant, fordi han lever op til undersøgelsens udvælgelseskriterier, idet han har mange års erfaring inden for psykoterapi, og fordi han arbejder indenfor en psykodynamisk referenceramme (jf. Udvælgelse af informanter).

Hvad angår rekrutteringen af informanterne, er Karin og Erik rekrutteret via personlig henvendelse, imens kontakten til Anna er oprettet igennem en fælles bekendt. Det skal i forlængelse heraf pointeres, at alle informanter deltager frivilligt i undersøgelsen.

4.3.3 Fremgangsmåde ved dataindsamling

Forud for undersøgelsen har informanterne via mail modtaget en kort præsentation af undersøgelsens formål, hvilke emner interviewet vil fokusere på og interviewets forventede varighed (jf. Bilag 1). Inden påbegyndelsen af interviewene er disse informationer gentaget i en indledende briefing (jf. Bilag 2), og der er i forlængelse heraf indhentet informeret samtykke fra informanterne om, at de ønsker at deltage i undersøgelsen, og at interviewet må optages digitalt (jf. Bilag 3). I relation hertil er informanterne blevet informeret om, at samtykke er frivilligt, og at datamaterialet behandles fortroligt, således at deres identitet og personfølsomme data anonymiseres i interviewets og specialets skriftlige fremstilling. Endvidere er informanterne informeret

om, at de til enhver tid kan trække sig fra undersøgelsen, og at en tidligere given tilladelse til anvendelse af oplysninger og materiale kan fortrydes (ibid.).

De foretagne interviews har af praktiske årsager og efter ønske fra de tre informanter, fundet sted på informanternes egne kontorer, hvor der har været en god atmosfære og ro til at tale uforstyrret sammen. Interviewene er således foretaget i informanternes vante og trygge omgivelser, hvilket kan have bidraget til den afslappede og behagelige stemning, som overordnet har været kendetegnende for de tre interviews. Under udførelsen af interviewene har interviewerens for det første været opmærksom på at holde øjenkontakt, nikke anerkendende og lytte empatisk for at fremme informanternes fortælling, vise engagement og skabe grundlag for tryghed. For det andet har interviewerens været opmærksom på, at der under interviewene kan opstå nye emner og spørgsmål, som kan være relevante at inddrage. Dette har medført, at de tre interviews og fundene heri på nogle punkter er blevet meget forskellige fra hinanden, hvilket afspejler informanternes individualitet og subjektive syn på modstandsfænomenet i psykoterapi. For det tredje er det under interviewene tilstræbt, at indhente en dybtgående og grundig belysning af informanternes oplevelse af klienters modstand ved at anvende opfølgende og sonderende spørgsmål. Herved er det tilstræbt at følge og afklare meningen med relevante aspekter af informanternes svar. Endvidere er der i et stort omfang benyttet fortolkende spørgsmål undervejs i interviewet, idet det er tilstræbt at få verificeret og dermed be- eller afkræftet tolkninger af informanternes udtalelser i det direkte møde med dem (Kvale, 2007, p. 187). Dette har vist sig at være hensigtsmæssigt og til gavn for interviewenes kvalitet, idet det flere gange førte til en yderligere uddybning af sagen eller en korrektion, hvorved der opstod et bedre indblik i informanternes forståelse af modstandsfænomenet og deres tilgang hertil. Følgende citat fra interviewet med psykologen Karin illustrerer dette, og hvordan en tolkning blev verificeret og afkræftet under interviewet:

K: [...] folk der er dårligt fungerende / altså der tænker jeg, [...] at man ved dem skal have en større forsigtighed ved at pille ved modstanden, fordi den der dækker over en større skrøbelighed. [...]

I: Betyder det du siger her, at du ikke nødvendigvis vil gå ind og interviewere i forhold til modstand ved fx en psykotisk patient?

K: Nej, det vil det ikke betyde. Men det vil betyde en større forsigtighed i forhold til det, og en meget stor opmærksomhed på hvad [-] hvad er der underneden [...]. (Bilag 6, l. 22).

Således korrigerede Karin interviewerens forståelse af hendes tilgang til modstands-fænomenet, hvorved der opstod en mere korrekt indsigt og forståelse heraf.

Efter hvert interview er der fulgt op med en debriefing, hvor nogle af hovedpunkterne fra interviewet kort er blevet resumeret. Herefter er det aftalt med informanterne, at de efter specialets færdiggørelse modtager en opfølgning, hvori specialets fund kort præsenteres. Afslutningsvis har der typisk fundet en uformel samtale sted, hvor informanterne har berettet om, hvordan de har oplevet interviewet. Samtlige informanter har udtrykt sig positivt efterfølgende. Psykiateren Erik gav fx udtryk for, at han havde oplevet interviewet, som en måde hvorpå han havde fået ny og større indsigt i egen forståelse af modstand i psykoterapi.

4.3.4 Etiske overvejelser og metoderefleksioner

Det kvalitative forskningsinterview stiller krav til etisk stillingtagen, fordi forskningens fokus er rettet mod et levende individ, og fordi interviewet ikke er en samtale mellem ligestillede parter, da intervieweren som udgangspunkt kontrollerer og strukturerer situationen (Christensen, 2005, p. 299). Endvidere er det kvalitative forskningsinterview en metode, der på væsentlige punkter minder om den terapeutiske praksis, men som dog adskiller sig, idet der naturligvis ikke er tale om egentlig terapi (ibid., p. 298). Som følge af det ovenstående skal det psykologiske forskningsinterview udføres i henhold til de samme regler og retningslinjer, som den psykologiske praksis generelt er underlagt. Disse retningslinjer illustreres i regelsættet *Etiske principper for nordiske psykologer* (2008-2010), hvori det hedder sig, at:

”Psykologen viser respekt for ethvert menneskes rettigheder, værdighed og integritet og arbejder for at fremme udviklingen heraf. Han respekterer individets ret til privatliv, fortrolighed, selvbestemmelse og autonomi [...]” (Etiske principper for nordiske psykologer, 2008-2010, p. 31).

Specialets empiriske undersøgelse er udarbejdet i overensstemmelse med de ovenstående etiske retningslinjer, og de følgende afsnit argumenterer for, at undersøgelsen er udført i henhold til nutidig etisk psykologstandard, og at interviewundersøgelsen behandler dataoplysninger i overensstemmelse med god databehandlingsskik. I forlængelse heraf skal det kort tilføjes, at eftersom det at foretage en interviewundersøgelse er et moralsk foretagende, er det ikke blot i forbindelse med selve interviewsituationen, at der er reflekteret over etiske spørgsmål (Kvale, 2007, p. 115f). I stedet er der i samtlige af undersøgelsens faser foretaget etiske overvejelser, hvilket løbende beskrives og uddybes i specialet.

4.3.4.1 Informeret samtykke

Et udgangspunkt for etisk forsvarlig forskning er princippet om, at forskeren forud for undersøgelsen skal have informantens informerede og frie samtykke (Ethiske principper for nordiske psykologer, 2008-2010, p. 31; Brinkmann, 2010, p. 432, 443; Clark-Carter, 2010, p. 14f). Som tidligere beskrevet er der forud for dataindsamlingen i denne undersøgelse indhentet informeret samtykke fra samtlige informanter (jf. Bilag 3). I henhold til respekten for informanternes råderet over eget liv og retten til kontrol med personlige oplysninger er informanterne i forbindelse hermed blevet informeret om, at deltagelse er frivillig, at de på et hvilket som helst tidspunkt kan afbryde interviewet, og at de når som helst kan tilbagekalde deres samtykke (jf. Bilag 3). På denne måde sikres informanterne via det informerede samtykke en vis kontrol over deres egen medvirken i undersøgelsen (Thagaard, 2004, p. 29).

Til trods for at undersøgelsen i henhold til indsamling af informeret samtykke lever op til etisk forsvarlig forskningspraksis, er indhentningen af informeret samtykke ikke uproblematisk, idet der er særlige problemer forbundet hermed i kvalitativ forskning. Som beskrevet er informanterne informeret om deres ret til at afbryde og trække sig tilbage fra undersøgelsen. Dette forudsætter dog, at informanterne har et omfattende kendskab til specialet og dets empiriske undersøgelse (ibid., p. 25). Det er tilstræbt at give informanterne det fornødne kendskab til undersøgelsen, idet de bl.a. er informeret om specialets problemformulering og formålet med undersøgelsen. Der er således ikke tilbageholdt oplysninger overfor informanterne om undersøgelsen og specialets fokus, men det er af metodiske årsager begrænset, hvor præcise informationer informanterne kan få om interviewets forløb og om hvordan undersø-

gelsen såvel som specialet vil udvikle sig. Dette hænger sammen med, at kvalitative undersøgelser er kendetegnede ved en stor grad af fleksibilitet, hvorved nuancer i interviewets og specialets fokus kan ændre sig undervejs i processen. Kravet om informeret samtykke indeholder således i sig selv et etisk dilemma, idet informanternes informerede samtykke umuligt kan baseres på en altomfattende og fuldstændig information om specialets undersøgelse (ibid., p. 25f).

4.3.4.2 Fortrolighed

Et andet princip for etisk forsvarlig forskningspraksis er kravet om fortrolighed (Ethiske principper for nordiske psykologer, 2008-2010, p. 31; Brinkmann, 2010, p. 432; Langdridge, 2007, p. 62). I overensstemmelse hermed behandles alle personfølsomme data i dette speciale fortroligt, hvilket indebærer, at informanternes identitet anonymiseres i transskriptionen af interviewet og i specialets skriftlige fremstilling af data og fund. Foruden dette indbefatter princippet om fortrolighed, at informanterne er garanteret, at specialets originale datamateriale opbevares sikkert og forsvarligt, så uvedkommende ikke får indblik heri (Thagaard, 2004, p. 26f). Princippet om fortrolighed og anonymitet beskytter således informanternes privatliv (Christensen, 2005, p. 229; Coolican, 2004, p. 602). Det skal kort nævnes, at informanterne har givet tilladelse til, at specialet i anonymiseret form gøres offentligt tilgængeligt via Aalborg Universitets specialedatabase (jf. Bilag 10).

4.3.4.3 Konsekvenser

Et tredje princip for etisk forsvarlig forskningspraksis omhandler de konsekvenser, som undersøgelsen potentielt kan få for de implicerede informanter. I henhold hertil er det påkrævet, at man som forsker undgår at forvolde skade på informanterne og er ansvarlig for sine handlinger (Ethiske principper for nordiske psykologer, 2008-2010, p. 31f; Kvale, 2007, p. 121; Langdridge, 2007, p. 63). Ethvert metodevalg man som forsker tager, indebærer i sig selv etiske konsekvenser, som der må tages stilling til (Thagaard, 2004, p. 29). Dette gør sig naturligvis også gældende for denne undersøgelses valg af det kvalitative interview som metode (Kvale, 2007, p. 125). I denne forbindelse fremhæves to etiske problemstillinger og konsekvenser heraf, som har været særligt aktuelle at tage stilling til i denne interviewundersøgelse.

For det første skal man som interviewer være særligt bevidst om den grad af forførelse, der findes i et interview (Brinkmann, 2010, p. 444). Interviewets intimitet og opbygningen af en nær og fortrolig kontakt mellem informanten og intervieweren kan påvirke informanten til at afsløre følsomme informationer, som vedkommende senere vil fortryde. Dette stiller særlige krav til interviewerens sensitivitet og etiske ansvar med hensyn til graden af udspørgen, hvilket intervieweren i specialets undersøgelse har været opmærksom på i interviewprocessen (Brinkmann, 2010, p. 442; Kvale, 2007, p. 121; Thagaard, 2004, p. 25). Dette illustreres i det følgende uddrag fra interviewet med Anna, hvor intervieweren fornemmer, at Anna berører et følsomt emne omkring egne begrænsninger som psykolog, hvorefter hun pludseligt stopper sin egen talestrøm, og indirekte giver udtryk for, at hun ikke ønsker at tale videre om emnet:

A: [...] jeg prøver, at finde ud af om jeg kan flytte mig, så jeg kan arbejde mere frit med hende her, og det synes jeg ikke lykkedes med hende den første jeg fortalte om / der lykkedes det ikke, men der er ikke sket noget forfærdeligt ved det, for nu får hun et andet tilbud, som er mere intensivt, og som er helt relevant, for hun skulle have et dagbehandlings- og hospitalsophold i stedet for et individuelt forløb, for jeg kunne ikke. En individuel behandler / hvilken som helst tror jeg, ville ikke kunne have flyttet hende. Så på den måde er det okay. Der er ikke sket noget ved det. Men jeg tænker nogle gange, gad vide om der er nogle folk der her helt privat / for der holder folk jo bare op med at komme, hvis de ikke vil mere / gad vide om der er nogen der som / ja det når vi ikke at komme ind på / jeg har heller ikke tænkt det igennem, så.

I: Nej, okay. (Bilag 8, l. 656).

I dette tilfælde får intervieweren oplevelsen af, at Anna bliver berørt over at tale om en klient, som hun ikke formåede at behandle. Da intervieweren fornemmer, at Anna ikke længere ønsker at tale om emnet, undlades videre udspørgen til det tilsyneladende følsomme materiale, og der skiftes efterfølgende emne.

Foruden det foregående bør der under ideelle forhold, være en nogenlunde rimelig balance mellem det en informant giver i et forskningsinterview, og det vedkommende til gengæld får ud af at sin deltagelse (Kvale, 2007, p. 121). Som tidligere beskrev-

vet giver informanter ofte udtryk for at have oplevet interviewsituationen og interviewerens interesse som en positiv oplevelse (jf. Fremgangsmåde ved dataindsamling). Dog er der altid en risiko for, at informanten i modsætning hertil kan gå fra interviewsituationen med en følelse af anspændthed og tomhed, fordi vedkommende har været åben over for en fremmed person uden at have fået den samme personlige åbenhed til gengæld. I denne forbindelse er det igen relevant at fremhæve interviewet med psykologen Anna, idet intervieweren her havnede i en lignende situation, da Anna under interviewet gav udtryk for, at hun løbende gerne ville høre om interviewerens forståelse af modstand i psykoterapi. Anna havde således et ønske om at diskutere i stedet for at blive interviewet, og hun forsøgte at tage styringen, hvilket kan have været en uhensigtsmæssig konsekvens af, at interviewet er foretaget i informantens vante og trygge omgivelser. Intervieweren endte her i et etisk dilemma, idet det var klart, at vedkommende af etiske hensyn til de producerede data nødvendigvis måtte afvise informantens ønske, da inddragelse af interviewerens forståelse af modstand sandsynligvis ville påvirke Annas udtalelser, hvorved de producerede data ikke ville være en afspejling af hendes forståelse af modstand. Intervieweren var dog klar over, at en sådan afvisning ville kunne påvirke informanten negativt og muligvis få hende til at føle sig udnyttet (Brinkmann, 2010, p. 442). I denne situation var intervieweren nødt til at tage stilling til dilemmaet i overensstemmelse med Tove Thagaards udtalelse om, at man i et sådant tilfælde: *"må søge sig frem til den »mindst ringe« løsning på egen hånd."* (Thagaard, 2004, p. 29). Da intervieweren har ansvaret for interviewets forløb, valgte vedkommende at afvise Annas ønske med den begrundelse, at intervieweren ikke ønskede at påvirke hendes svar og hendes forståelse af modstandsfænomenet, men at vedkommende efter interviewet var villig til at delagtiggøre hende i sine tanker omkring fænomenet. Det er tænkeligt, at afvisningen af Annas ønske kan have haft negative konsekvenser for hendes oplevelse af interviewet, selvom hun efterfølgende ikke gav udtryk herfor.

4.3.5 Transskription

Transskription er en vigtig del af ethvert fænomenologisk studie, hvor data er indhentet via interviews (Langdridge, 2007, p. 73). Undersøgelsens tre interviews er forberedt til transskription, idet de er optaget digitalt. Interviewene er af intervieweren umiddelbart efter udførelsen af dataindsamlingen transskriberet i fuld længde.

Dette er fordelagtigt for pålideligheden af transskriptionerne, da der herved er den bedst mulige kontrol over oversættelsen fra den mundtlige til den skriftlige form (Tanggaard & Brinkmann, 2010a, p. 43).

Eftersom det at transskribere tale til skrift i sig selv repræsenterer en bearbejdning af interviewmaterialet, er det vigtigt at transskribere etisk og loyalt overfor informan- tens udtalelser i henhold til en forudbestemt standard for transskription (Langdridge, 2007, p. 74; Tanggaard & Brinkmann, 2010a, p. 43). I henhold til analysemetoden IPA, som primært har til hensigt at fortolke meningen af indholdet i informanternes udtalelser, er denne undersøgelses transskriptioner baseret på en forholdsvis simpel transskriptionsstrategi med særligt fokus på det semantiske indhold (jf. Bilag 5; Langdridge, 2007, p. 110). For at fastholde meningsindholdet i informanternes udtalelser er det tilstræbt, at transskriptionen skal afspejle informantens udtalelser så nøj- agtigt som muligt. For at understøtte informanternes udtalelser er pauser markeret, og ligeledes er det angivet, når de afbryder deres egen sætning og reformulerer sig (Smith & Osborn, 2008, p. 65). Overordnet er det tilstræbt at konstruere en så ordret og meningsbevarende transskription som muligt⁵ (Langdridge, 2007, p. 74).

4.3.6 Analysestrategi: IPA

IPA er velegnet som analysemetode i specialets empiriske undersøgelse, idet meto- den via sit fænomenologiske fokus på fænomeners fremtrædelse, livsverdenen og inddragelsen af første-persons perspektivet kan belyse, hvordan de udvalgte infor- manter har oplevet og forstået mødet med modstandsfænomenet i psykoterapi (jf. Videnskabsteoretisk ramme; Eatough & Smith, 2008, p. 180; Langdridge, 2007, p. 107; Smith & Osborn, 2008, p. 53). IPA er således velegnet som analysemetode, idet metoden er anvendelig til undersøgelse af en relativt specifik og homogen gruppe af mennesker, som deler oplevelsen af et specifikt fænomen (Langdridge, 2007, p. 107). Endvidere er IPA særligt velegnet som analysemetode i specialets undersøgelse, idet metoden muliggør fortolkning. På baggrund af informanternes beskrivelser af mod- standsfænomenet er det således på hermeneutisk vis muligt, at tolke hvorvidt infor- manterne forstår modstandsfænomenet som henholdsvis et intrapsykisk eller et inter- personelt fænomen (ibid.; Smith & Osborn, 2008, p. 53). Fortolkning er således en

⁵ For yderligere detaljer om retningslinjerne for transskriptionen henvises til bilag 5.

væsentlig del af analysen, hvorved den er en dynamisk proces, som forskeren spiller en væsentlig og aktiv rolle i (Smith & Osborn, 2008, p. 53).

4.3.6.1 Analysens fremgangsmåde

Analysen af det første interview er forløbet i fire stadier. Indledningsvis er transskriptionen gjort til genstand for adskillige gennemlæsninger, imens meningen i interviewet løbende er blevet fortolket og kommenteret. Da den analytiske tilgang i IPA er baseret på en tematisk analyse, er der efterfølgende påbegyndt en ny gennemgang af transskriptionen, hvor temaer i interviewet er blevet markeret. Efterfølgende er disse temaer nedskrevet i kronologisk rækkefølge og grupperet i bredere og mere omfattende temaer. Afslutningsvis er der dannet en skabelon over de overordnede temaer, og de kobles tilbage til de originale citater i transskriptionen. På denne måde er analysen præget af en konstant tilbagevenden til det originale datamateriale, hvor meningen og fortolkninger er blevet bekræftet eller revideret (Langdridge, 2007, p. 110f; Smith & Osborn, 2008, p. 66-75; Smith et al., 2009, p. 79). I analysen af det andet og tredje interview er skabelonen over de overordnede temaer fra analysen af det første interview genanvendt og revideret, hvorved der ved afslutningen af analysen eksisterer én skabelon over temaer, som dækker samtlige interviews (jf. Bilag 9; Langdridge, 2007, p. 111; Smith & Osborn, 2008, p. 66-75). Således sammenholdes fundene fra de tre interviews, hvorved der opnås en mere generaliseret forståelse af informanternes syn på og tilgang til modstand i psykoterapi.

4.4 Verificering af metode og design

Som forsker har man et etisk ansvar for, at de fund der rapporteres, er så korrekte og verificerede som muligt. Ofte vurderes kvaliteten af kvalitativ forskning i henhold til kravene om reliabilitet, validitet og generaliserbarhed. Disse kvalitetskriterier stammer oprindeligt fra den positivistiske, kvantitative forskningstradition, og da denne har andre mål, ambitioner og idealer end den kvalitative forskningstradition er det vanskeligt og ikke uproblematisk at overføre disse i uændret form til kvalitativ forskning (Tanggaard & Brinkmann, 2010b, p. 490; Thagaard, 2004, p. 23). I relation hertil indeholder de følgende afsnit metodiske refleksioner og en verificering af undersøgelsen i relation til kvalitetskriterier for kvalitativ forskning herunder undersøgelsens transparens, gyldighed og overførbarhed (Launsø et al., 2011, p. 30f; Tang-

gaard & Brinkmann, 2010b, p. 490; Thagaard, 2004, p. 191). Dette er relevant, idet undersøgelsens kvalitetskriterier bør tage afsæt i den kvalitative og forstående forskningstypes særpræg, såsom at det er informantens perspektiv, og den undersøgte kontekst der er i fokus (Launsø et al., 2011, p. 30f). Undersøgelsen vurderes således i henhold til kvalitetskriterier, som respekterer den kvalitative og den forstående forskningstypes egenart og dennes forskellighed fra kvantitativ forskning (Tanggaard & Brinkmann, 2010b, p. 490).

4.4.1 Transparens

Det kvalitative interview er ikke en neutral teknik, idet der er tale om en aktiv interaktion mellem interviewer og informanten, som gensidigt påvirker hinanden. Dette betyder, at den producerede viden nødvendigvis må anskues som en fælles konstruktion baseret på socialt forhandlede og kontekstuelte baserede svar (Tanggaard & Brinkmann, 2010a, p. 30; Finlay, 2009, p. 2). Som følge heraf kan et interview umuligt gentages og reproducere af en anden interviewer i en anden kontekst (Tanggaard & Brinkmann, 2010b, p. 491). I relation hertil argumenterer Lene Tanggaard og Svend Brinkmann for, at det kvantitative kvalitetskriterium om reliabilitet skal erstattes med *transparens* i kvalitativ forskning (ibid., p. 490f). Transparens indebærer, at grundantagelser og undersøgelsens fremgangsmåde er så gennemsigtige og nøjagtigt beskrevet som muligt, hvorved den kritiske læser kan vurdere troværdigheden og pålideligheden af undersøgelsen og dennes fund (ibid.; Thagaard, 2004, p. 185). I specialets undersøgelse er det løbende tilstræbt at leve op til kravet om transparens. For det første er undersøgelsen gjort gennemsigtig for læseren, idet baggrunden for undersøgelsen er beskrevet, forskerens teoretiske såvel som praktiske forforståelse er præsenteret og fremgangsmåden under informantrekrutteringen, dataindsamlingen, transskriptionen og analysen er nøje dokumenteret (jf. Baggrund for specialet; jf. Forskningsdesign; jf. Eksplitering af forforståelse). I relation hertil er der i specialets bilag endvidere vedlagt al den information, som informanterne har modtaget forud for interviewet via mail såvel som i den indledende briefing (jf. Bilag 1, 2, 3). Interviewguiden, retningslinjerne for transskriptionen og de transskriberede interviews er ligeledes vedlagt i fuld længde i bilagene (jf. Bilag 4, 5, 6, 7, 8). Foruden dette foretages der i den tredje og komne del af specialet en empirinær analyse, som synliggør og illustrerer sammenhængen mellem informanternes udtalelser og

analysens fortolkninger og fund. Via princippet om transparens er det således tilstræbt at give læseren et omfattende grundlag for selv at vurdere undersøgelsen og dennes fund.

4.4.2 Gyldighed

Det kvalitative kvalitetskriterium om *gyldighed* svarer til den kvantitative forsknings-traditions begreb om validitet, som henviser til, i hvilken grad en undersøgelse og dens fund er gyldige (Tanggaard & Brinkmann, 2010b, p. 490; Thisted, 2010, p. 141). Hvad angår specialets undersøgelse, er der på samtlige stadier af undersøgelsen foretaget en løbende kvalitetskontrol af gyldigheden.

For det første er gyldigheden af interviewets kvalitet løbende sikret under selve udførelsen, idet meningen med de enkelte informanternes udtalelser ofte er blevet spurgt yderligere ind til, fortolket og verificeret undervejs i interviewsituationen (Kvale, 2007, p. 148f). Via en omhyggelig udspørgen og afklaring af mening i informanternes udtalelser er der således foretaget en kontinuerlig og fortløbende kontrol af de indsamlede data som validering på stedet. Denne fremgangsmåde giver informanten muligheden for at korrigere eller bekræfte forskerens fortolkninger, hvorved risikoen for fejltolkninger mindskes og gyldigheden øges (Launsø et al., 2011, p. 30, 143). Denne fremgangsmåde har også sine etiske fordele, idet informanten herved får større viden om og kontrol over interviewerens tolkninger.

Hvad angår transskriptionsprocessen af interviewene, er der i denne undersøgelse lagt et specielt stort arbejde i at sikre gyldigheden heraf. For at optimere transskriptionernes gyldighed er de, som tidligere beskrevet, transskriberet umiddelbart efter udførelsen af interviewene, da dette bidrager til størst mulig lighed mellem den virkelige interviewsituation og den transskriberede fremstilling heraf (jf. Transskription; Tanggaard & Brinkmann, 2010a, p. 43; Kvale, 2007, p. 162). Endvidere er transskriptionernes kvalitet sikret ved hjælp af de tidligere omtalte retningslinjer for transskriptionsproceduren (jf. Transskription). Sidst men ikke mindst er de færdigtransskriberede interviews afslutningsvis udskrevet og læst igennem sideløbende med, at den digitale optagelse af interviewet er afspillet. Samtlige af de ovennævnte initiativer anses for at være vigtige tiltag for at sikre og teste gyldigheden af de transskriberede interviews. Der er således i specialets undersøgelse lagt stor vægt på at producere en gyldig oversættelse fra den mundtlige form til det skriftlige sprog.

Hvad angår analyserne af interviewene, er der i dette speciale ikke de bedste forudsætninger for at efterprøve og validere fortolkningerne heri. Dette skyldes, at der i specialet ikke er ressourcer til anvendelse af triangulering eller inddragelse af flere forskere til verificering af analysernes fortolkninger (Launsø et al., 2011, p. 188f). Dog har fortolkeren tilstræbt selv at være kritisk overfor fortolkningerne, idet analyserne adskillige gange er gennemgået trin for trin for diskrepans, overdrivelser og fejltolkninger. Tolkningerne har således været genstand for kritisk vurdering, og det vurderes, at de er gyldige. Via analysens transparens og den løbende brug af underbyggende citater i specialets komne fremstilling af analysen gives læseren også muligheden for at tage analysen og fortolkningernes gyldighed op til vurdering.

4.4.3 Overførbarhed

Imens der ved kvantitativ forskning arbejdes med kvalitetskriterier såsom statistisk generaliserbarhed, så er der i forbindelse med den kvalitative og forstående forskningstype tale om en anden form for generalisering, nemlig den såkaldte *overførbarhed* (ibid., p. 31). Forskningsresultaters overførbarhed handler om, hvorvidt resultater udledt af én kontekst kan overføres til beslægtede kontekster (ibid.; Thagaard, 2004, p. 191f). Hvad angår den foreliggende undersøgelse, skal det pointeres, at der er tale om en idiografisk undersøgelse, hvilket betyder, at undersøgelsen er orienteret imod det særskilte i form af de enkelte informanternes forståelse af modstandsfænomenet. Herved er undersøgelsen som sådan ikke designet til, at skulle generaliseres udover det pågældende udvalg af informanter (Langdridge, 2007, p. 58; Smith et al., 2009, p. 29). Dog er det plausibelt, at undersøgelsens fund kan have en vis gyldighed i en anden og bredere sammenhæng, såfremt konteksterne er sammenlignelige (Launsø et al., 2011, p. 31). Undersøgelsens fund kan fx tænkes, at afspejle den gængse måde hvorpå psykodynamisk orienterede psykoterapeuter generelt forstår og forholder sig til klienters modstand i psykoterapi. Med dette skal det ikke lyde som om, at undersøgelsens fund er entydige, og at der blandt de tre informanter kun findes én bestemt forståelse og tilgang til modstandsfænomenet. Der menes i stedet at den nuancerede forståelse af modstandsfænomenet, som senere vil vise sig, at findes hos informanterne, kan tænkes at være repræsentativ og afspejle den gængse måde, hvorpå modstandsfænomenet forstås blandt psykodynamiske psykoterapeuter. Det er således overordnet muligt, at undersøgelsens nuancerede og alsidige fund kan tænkes

at afspejle en mere generel forståelse og tilgang til klienters modstand blandt psykodynamisk orienterede terapeuter. Denne antagelse omkring fundenes mulige overførselsværdi kan dog kun garanteres gennem yderligere efterprøvning (Thagaard, 2004, p. 192).

4.4.4 Kritiske refleksioner over undersøgelsen

Som tidligere beskrevet tilstræber dette speciale på fænomenologisk vis at beskrive de udvalgte informanternes livsverden og deres personlige oplevelser med modstands-fænomenet i psykoterapi. Dette fænomenologiske sigte forudsætter imidlertid en hermeneutisk og fortolkende tilgang fra forskerens side, hvorved det må antages, at forskerens forforståelse har påvirket de tre interviews, analysen såvel som fundene (jf. Analysemetodens videnskabsteoretiske grundlag). Fx må det konstateres, at forskerens forforståelse om at modstandsfænomenet kan forstås i relation til henholdsvis et intrapsykisk og et interpersonelt perspektiv, har påvirket måden, hvorpå informanterne er blevet interviewet, og måden hvorpå deres udtalelser er blevet fortolket i interviewsituationen. Dette illustreres i det følgende uddrag fra interviewet med psykologen Karin:

I: Ser du modstand som et intrapsykisk fænomen, når du siger sådan, som du gør?

K: Jamen det gør jeg, men som så udspilles ud i verden / i relationen. Men det er selvfølgelig intrapsyriske erfaringer. (Bilag 6, l. 167).

Det uddrag er et eksempel på, hvordan informanternes udtalelser løbende er blevet analyseret og fortolket i henhold til en forståelse af modstand som henholdsvis et intrapsykisk eller interpersonelt fænomen. Forskerens forforståelse har således påvirket interviewet, og til tider kunne det have været ønskværdigt, at spørgsmålene havde været mindre ledende og mere uddybende, hvorved gyldigheden af interviewet og informanternes udtalelser kunne have været øget yderligere.

På samme måde som at forskeren har påvirket interviewsituationen og materialet heri, er det også forventeligt, at den efterfølgende analyse og dermed også fundene er præget af forskerens person og forståelse, idet forskeren spiller en væsentlig rolle i fortolkningsprocessen af datamaterialet. I denne forbindelse skal det dog tilføjes, at

en åben og undersøgende indstilling til datamaterialet er blevet tilstræbt, hvorved forskeren har forsøgt ikke at begrænse sig til at forstå de tre interviews ud fra egen forforståelse. Dette har medført, at fundene på væsentlige og interessante punkter bidrager med nye perspektiver og adskiller sig fra forskerens forforståelse af modstandsfænomenet. Fx er der væsentlig forskel på Annas forståelse af modstand i psykoterapi og den forforståelse som oprindeligt dannede grundlag for undersøgelsen. Der er således tegn på at informanterne, til trods for forskerens påvirkning, har kunnet udfolde sig i interviewene, og at analysen er forløbet i henhold til en åben indstilling fra forskerens side.

Del III

5. ANALYSE.....	50
5.1 INTERVIEW MED PSYKOLOGEN KARIN.....	50
5.1.1 <i>Karins definition af modstand</i>	50
5.1.2 <i>Karins forståelse af modstand i psykoterapi</i>	50
5.1.3 <i>Karins tilgang til modstandsbearbejdning</i>	54
5.1.3.1 <i>Forebyggelse af modstand</i>	55
5.1.3.2 <i>Bearbejdning af modstand</i>	55
5.1.4. <i>Opsummering</i>	57
5.2 INTERVIEW MED PSYKIATEREN ERIK.....	58
5.2.1 <i>Eriks definition af modstand</i>	58
5.2.2 <i>Eriks forståelse af modstand i psykoterapi</i>	58
5.2.2.1 <i>Psykoterapeutens modstand</i>	60
5.2.3 <i>Eriks tilgang til modstandsbearbejdning</i>	61
5.2.4 <i>Opsummering</i>	63
5.3 INTERVIEW MED PSYKOLOGEN ANNA.....	64
5.3.1 <i>Annas definition af modstand</i>	64
5.3.2 <i>Annas forståelse af modstand i psykoterapi</i>	66
5.3.3 <i>Annas tilgang til modstandsbearbejdning</i>	68
5.3.4 <i>Opsummering</i>	70
6. UNDERSØGELSENS FUND.....	71
6.1 PSYKOTERAPEUTERNES FORSTÅELSE AF MODSTAND	71
6.2 PSYKOTERAPEUTERNES BEARBEJDNING AF MODSTAND	73
6.3 DISKUSSION AF FUND	76
6.3.1 <i>Fund vs. forforståelse</i>	76
6.3.2 <i>Fundenes kliniske anvendelighed</i>	77

5. Analyse

Imens den primære databearbejdning allerede finder sted i transskriptionsfasen, vedrører den sekundære databearbejdning den egentlige analyse og den hermeneutiske fortolkningsproces heri (Thisted, 2010, p. 170). I de følgende afsnit analyseres de tre interviews enkeltvist. Analyserne og fundene forankres løbende empirisk, idet analysen og fortolkningerne i et vist omfang underbygges af uddrag fra interviewene. Uddragene er udvalgt, således at de afspejler informanternes udtalelser bredt.

5.1 Interview med psykologen Karin

I de følgende afsnit fremstilles analysen og fundene fra interviewet med psykologen Karin.

5.1.1 Karins definition af modstand

Karin giver indledningsvis i interviewet udtryk for, at hun synes, at modstand er et vanskeligt operationaliserbart begreb, idet hun mener, at det kan indbefatte mange ting. Karin definerer dog overordnet modstand i psykoterapi som et udtryk for klientens angst for og forsvar imod forandring, hvortil hun tilføjer, at hun betragter modstand som en beskyttelsesmekanisme. Karins definition kan således relateres til den klassiske psykoanalytiske definition af modstand, som værende faktorer relateret til klienten, som modarbejder terapiens fremgang i et forsøg på at beskytte den opnåede indre balance (jf. Modstand i et intrapsykisk perspektiv).

Foruden den ovennævnte definition bliver det endvidere klart, at Karin betragter modstand som et almenmenneskeligt fænomen, idet hun mener, at alle mennesker på deres individuelle områder vil udvise modstand i psykoterapi. I relation hertil giver Karin udtryk for, at hun ofte møder modstand hos sine klienter.

5.1.2 Karins forståelse af modstand i psykoterapi

Karins intrapsyriske forståelse af modstand i psykoterapi kommer ikke blot til udtryk i hendes definition af modstand, men også da hun direkte spørges ind til, hvorvidt hun betragter klientens modstand som et intrapsykisk eller et interpersonelt anliggende:

I: Ser du modstand som et intrapsykisk fænomen, når du siger sådan, som du gør?

K: Jamen det gør jeg, men som så udspilles ud i verden / i relationen. Men det er selvfølgelig intrapsyriske erfaringer.

I: Det er klientens materiale...

K: Ja, der spiller ind.

I: I modstanden?

K: Ja.

I: Kunne man også forestille sig, at klientens modstand kan have en interpersonel oprindelse?

K: [...] Jeg tænker jo, at alt grundlæggende har en interpersonel oprindelse /. [...] Hvordan har / er det menneske blevet mødt i verden, og hvordan er det blevet internaliseret. Nu snakker jeg om dem som voksen / der er det en intrapsykisk bæren de tidligere erfaringer videre, som så udspiller sig i verden. Jeg tænker jo ikke, at det er noget folk fødes med. (Bilag 6, l. 167).

Karin giver her udtryk for, at hun primært forstår klientens modstand i psykoterapi som et intrapsykisk fænomen knyttet til klientens intrapsyriske strukturer og erfaringer. Dette syn på modstand kommer også til udtryk i følgende af Karins udtalelser:

K: Jeg ser det jo som den måde, de mennesker er kommet til verden på, og deres tidligste erfaringer med andre mennesker, og så ser jeg det selvfølgelig, som at det udspiller sig også i det terapirum, som jeg sidder i med dem, og at der bliver jeg nødt til at være med til at være en korrigerende faktor, og vise dem at der kan være andre virkeligheder, og at [-] det sådan stille og rolig skal bryde det faste intrapsyriske mønster op, som de jo har med sig i deres historie. [...] Altså at de også nogle gange skal gå ud og prøve nogle ting af, og se om det kan hænge anderledes sammen, end deres indre forestillingsbilleder og deres indre objektrelationer byder dem. (Bilag 6, l. 392).

Karin forstår således modstand i psykoterapi som et fænomen knyttet primært til klientens intrapsykisk struktur og indre objektrelationer, som oprindeligt er grundlagt i klientens tidlige erfaringer med omverdenen. Karin mener, at disse tidligt etablere-

de erfaringer bevirker, at klienten er nødt til at møde verden og terapeuten forsvarsberedt. I forlængelse heraf forekommer det, at Karin er af den overbevisning, at klientens modstand er et udtryk for klientens overføring, og at klienten via modstanden gentager grundlæggende temaer. Dette stemmer overens med Freuds observation af, at klienter har en tendens til at gentage konfliktstof, og at denne gentagelsestvang kommer til at fungere som en modstand mod den terapeutiske forandringsproces (jf. Modstand i et intrapsykisk perspektiv). Karins syn på modstandsfænomenet synes således på flere punkter at være overensstemmende med Freuds traditionelle syn, idet hun overordnet betragter klientens modstand som et intrapsykisk anliggende relateret til klienten og dennes tendens til at gentage grundlæggende temaer i overføringen til terapeuten. Karins syn på modstandsfænomenet adskiller sig dog også fra Freuds traditionelle syn, idet Freud udelukkende betragtede modstand som relateret til klientens indre strukturer og opretholdelsen af den neurotiske balance mellem de indre psykiske instanser, imens Karin grundlæggende anser den intrapsyiske modstand som havende grundlag i klientens interpersonelle erfaringer med omverdenen (jf. Modstandens motiv). Karin kobler således det intrapsyiske perspektiv med interpersonelle faktorer i klientens tidlige miljø, og fokuserer ikke på indre konflikter, som der gøres i et freudiansk perspektiv.

I relation til det ovenstående viser det sig senere i interviewet, at Karin ikke blot har en forståelse af, at modstanden er koblet til faktorer i klientens fortidige miljø, men at modstand også kan betragtes som relateret til eksterne faktorer i klientens nutidige miljø:

K: [...] det kan jo så også være, at folk kommer ud for nogle sårbarere perioder i deres liv undervejs i terapien / eller at der sker nogle ting i deres liv, som gør, at de strammer [forsvaret] op igen / så er der noget på spil / ydre pres af forskellig art, som så kan accentuerer det [modstanden] igen.

I: Så du tænker også, at det klienten oplever uden for terapien, kan påvirke inde i terapien og give mere modstand, selvom det egentlig ikke har noget med dig [som terapeut] at gøre?

K: Ja. Det tænker jeg. (Bilag 6, l. 412).

Karin henviser her til, at klientens omgivende miljø kan have indflydelse på og være årsag til en del af den modstand, som klienten udviser i terapi. Dette stemmer overens med teorier af henholdsvis Ellis samt Arnold Lazarus og Allen Fay, som i henhold til et kognitivt adfærdsterapeutisk standpunkt beskriver hvordan miljømæssige faktorer, herunder partnere, familiemedlemmer og andre betydningsfulde personer i klientens sociale netværk, kan motivere klienten til at modsætte sig forandring i terapi (Ellis, 1985, p. 28; Lazarus & Fay, 1982, p. 127ff). I interviewet tilføjer Karin i sine udtalelser således en ny dimension til forståelsen af modstandsfænomenet, idet hun sætter fokus på modstandens mulige relation til klientens omgivende miljø. I forlængelse af interviewet med Karin forekommer det således inden for et interpersonelt perspektiv også hensigtsmæssigt at skelne mellem modstand opstået, som følge af relationen mellem klienten og terapeuten såvel som klienten og betydningsfulde andre.

Selvom Karin i første ombæring giver udtryk for, at hun betragter klientens modstand i psykoterapi som et intrapsykisk anliggende primært knyttet til klienten og dennes fortidige såvel som nutidige miljø uden for terapien, bliver det ved nærmere undersøgelse tydeligt, at hun endvidere har en forståelse af, at klientens modstand også kan opstå ud af det interpersonelle samspil mellem klient og terapeut:

I: [...] Når jeg siger interpersonel, så tænker jeg sådan om relationen mellem klienten og terapeut / om den kan være skyld i, at der opstår modstand?

K: Ja, det tænker jeg da. Det er jo sådan noget i det hele taget med kemi [...]. Jeg tænker egentlig også, at terapeuten kan være skyld i, at der opstår mere modstand. Jeg synes egentlig ikke altid, det er klientens skyld. Jeg tænker, at man som terapeut kan gå fejl i byen. [...] Jeg tænker da at man som terapeut, lige meget hvor meget umage man måske gør sig, kan komme til at kloppe i det / kan komme til at træde folk over tærne / kan tage fejl / kan krænke folk / kan [-] intervenere for hurtigt eller for upræcist, som gør, at beskyttelsesmekanismerne kommer op. [...] Altså, ja fordi man kommer til at tricke noget, som klienten kommer med. Hvis man som terapeut ikke har den der fintfølning, kan man komme til at være en elefant i en glasbutik, hvor glasbutikken selvfølgelig er det

menneske, der kommer med det forsvar, som vedkommende kommer med. [...] Det vil det da kunne, men altså [-] jeg ser det ikke altid sådan. Jeg tænker også, at folk kommer med deres beredskab, og at det vil udspille sig, uanset hvor velmenende terapeuten kan være.

I: Og det uanset om det havde været en anden terapeut?

K: Ja, men det andet kan også opstå. Jeg vil ikke sige, at det *altid* er klientens skyld.

I: Men du mener, at dannelsen af modstanden i høj grad afhænger af klienten?

K: Ja. Primært vil jeg da tænke. (Bilag 6, l. 184).

I forlængelse af det ovenstående citat bliver det tydeligt, at Karin primært forstår modstandsfænomenet i psykoterapi som et intrapsykisk anliggende knyttet til klienten, men at hun på én og samme tid er åben for tanken om, at modstand i visse tilfælde kan være forårsaget af den terapeutiske relation og terapeutens fejl heri. Når Karin giver udtryk for, at klientens modstand sommetider kan skyldes terapeutens fejl, tilføjer hun sig det interpersonelle perspektiv på modstandsfænomenet og Winnicotts teori om, at klientens modstand kan spores tilbage til terapeutens fejltagelser i det terapeutiske rum (jf. Klientens modstand som udtryk for terapeutens fejl). Opsummere kan det således konstateres, at Karin primært anser klientens modstand som et intrapsykisk fænomen, men samtidig mener, at modstand også kan udspringe af den terapeutiske relation, og at terapeuten således kan være medskaber af klientens modstand. På denne måde er det vigtigt at bemærke, at Karin både forstår modstandsfænomenet i relation til et intrapsykisk såvel som et interpersonelt perspektiv.

5.1.3 Karins tilgang til modstandsbearbejdning

Ifølge Karin kan klientens modstand potentielt blokere for klientens udvikling og forandringsproces. Hun mener derfor, at man som terapeut har pligt til at forsøge at forebygge eller bearbejde klientens modstand. I forlængelse heraf tilføjer hun, at bearbejdning af klientens modstand potentielt kan føre et gennembrud med sig, idet overvindelse af modstand fx kan bevirke, at klienten indser, at forandring er mulig. Ifølge Karin kan klientens modstand i psykoterapi således både blokere for klientens

forandringsproces men også danne grundlag for, at klienten kan tilegne sig nye emotionelle erfaringer i relation til terapeuten.

5.1.3.1 Forebyggelse af modstand

Som nævnt er Karin af den overbevisning, at klientens modstand i psykoterapi kan forebygges, og i forlængelse heraf tilstræber hun i sit daglige arbejde at gøre følgende:

K: [...] jeg prøver, at være meget klar med hvad mine intentioner er med forskellige ting, som /. Jeg tror, jeg gør meget i at klarificere, hvorfor jeg gør, det jeg gør, og der bevæger jeg mig måske lidt væk fra en ren psykodynamisk eller i hvert fald en lidt ældre psykodynamisk tilgang til det her begreb [modstandsbegrebet], hvor jeg tænker, at jeg er blevet mere eklektisk i min måde at gå til tingene på. Jeg kan sagtens finde på at gå ind og adressere, at sådan et [modstands]fænomen kan eksistere / at folk kan være ængstelige i terapi / at folk kan være sådan og sådan, og hvordan det kan forstås, og hvordan man kan [-] kan prøve at se hvordan vi, klient/terapeut, kan komme til at omgås det her / [...] og dermed prøve at berolige. (Bilag 6, l. 224).

Karin er således af den overbevisning, at en åben terapeutisk stil har potentiale til at berolige og dermed forebygge klientens modstand i psykoterapi. Denne forebyggende tilgang til modstandsfænomenet kan formentlig forstås i forlængelse af, at Karin betragter modstand som et udtryk for klientens forsvar, og via den åbne terapeutiske stil tilstræber hun sandsynligvis at mildne klientens forsvar og skabe en åben og tillidsfuld kontakt.

5.1.3.2 Bearbejdning af modstand

Som beskrevet indledningsvis i specialet kan det antages, at måden hvorpå modstandsfænomenet forstås, influerer måden, hvorpå modstand bearbejdes (jf. Specialets empiriske del). Denne antagelse bekræftes i Karins tilfælde, eftersom hendes primært intrapsyriske forståelse af modstandsfænomenet afspejler sig i hendes til-

gang til bearbejdning heraf, idet hun i høj grad retter fokus mod den enkelte klient og dennes tilstand:

K: [...] folk der er dårligt fungerende / altså der tænker jeg, [...] at man ved dem skal have en større forsigtighed ved at pille ved modstanden, fordi den der dækker over en større skrøbelighed. Hvis du går for meget på modstanden ved en psykotisk patient, tænker jeg, at der er større fare for, at de kan krakelere fuldstændig / altså, modstand er jo en beskyttelsesmekanisme. Imens man ved patienter der er bedre integrerede, lettere vil kunne gå på modstanden, og dermed måske skabe noget forandring. [...]

I: Betyder det du siger her, at du ikke nødvendigvis vil gå ind og intervenere i forhold til modstand ved fx en psykotisk patient?

K: Nej, det vil det ikke betyde. Men det vil betyde en større forsigtighed i forhold til det, og en meget stor opmærksomhed på hvad [-] hvad er der underneden / hvad [-] hvad huser denne her patient af psykologi og psykologiske problemstillinger, som gør det nødvendigt for vedkommende, at [-] at lægge det filter ud. (Bilag 6, l. 22).

I forlængelse af det ovenstående uddrag bliver det tydeligt, at Karin særligt har fokus på modstandens beskyttende funktion samt dens intrapsyriske karakter. I forlængelse heraf tilpasser hun sin modstandsbearbejdende tilgang til den enkelte klients tilstand. Senere i interviewet bliver det klart, at Karin endvidere intervenserer ved, at hun i overensstemmelse med sin psykodynamiske referenceramme bearbejder klientens modstand ved at konfrontere og italesætte modstandens tilstedeværelse. I forlængelse heraf tolker hun sommetider på fx overføringen eller modstandens funktion, hvorved hun søger at skabe en dialog med klienten om, hvorfor vedkommende har brug for at møde terapeuten forsvarspræget. I henhold hertil forsøger Karin i terapirummet at bidrage med en ny korrektiv oplevelse, hvorved klienten potentielt kan ændre sine intrapsyriske forventninger og relationsmønstre. Opsummerende kan det konstateres, at der i henhold til Karins interventioner er et særligt fokus på klientens indre tilstand samt problematikker og mindre fokus på den terapeutiske relationens mulige andel i modstandens tilblivelse, hvilket kan tænkes at være en afspejling af Karins primært intrapsyriske forståelse af modstandsfænomenet.

Selvom Karins interventioner i høj grad retter sig mod den enkelte klient og dermed stemmer overens med hendes primært intrapsyriske forståelsesramme, så fornemmes hendes åbenhed over for den interpersonelle tilgang til modstandsfænomenet også i interventionerne, idet hun kort beskriver følgende:

K: Man kan jo nogle gange være en elefant i en glasbutik [...]. Man kan jo komme til at træde folk over tæerne.

I: Hvordan ville man komme videre derfra?

K: Jeg synes jo, det er ved at indrømme det. Altså ved åbent at sige: ”Der gik jeg over stregen / der kom jeg til såre dig, eller der kom jeg til at gøre noget, som jeg oplever, du går helt i baglås over. Hvordan kan det hænge sammen for dig?” Så jeg prøver at bruge det konstruktivt ind i det, men jeg tager også min del på mig. Nogle gange i hvert fald. (Bilag 6, l. 451).

Det bliver her tydeligt, at Karin har forståelse for, at hun som terapeut kan bidrage til modstanden, og at hun i denne forbindelse må stå ved sine fejl, såfremt hun fx har krænket klienten. Karin intervenserer således af og til i overensstemmelse med det interpersonelle perspektiv på modstand, og denne form for intervention forekommer hensigtsmæssigt i henhold til Winnicotts teori, som dikterer, at klientens modstand ikke forsvinder, førend terapeuten har stået ved sine fejl (jf. Klientens modstand som udtryk for terapeutens fejl). Karins måde at intervenere på er dog ikke helt overensstemmende med Winnicotts syn på modstandsbearbejdning, idet hun ikke tillægger sin egen rolle og det interpersonelle samspil med klienten den altafgørende rolle i modstandens oprindelse, hvorved hun heller ikke som det første søger efter egne fejl, når der opstår modstand i psykoterapi.

5.1.4. Opsummering

Opsummerende kan det konstateres, at Karin primært forstår modstandsfænomenet som et intrapsyriske anliggende knyttet til klienten. Ved nærmere undersøgelse er hun dog også åben over for, at modstand i visse tilfælde kan være forårsaget af den terapeutiske relation og terapeutens fejl heri. I overensstemmelse med hendes blandede forståelse af modstandsfænomenet er Karins tilgang til bearbejdning af modstand ligeledes flersidet. I henhold til det intrapsyriske perspektiv intervenserer Karin mod

klientens modstand ved at italesætte, afdække og tolke på modstanden samt klientens problematikker. I henhold til det interpersonelle perspektiv og forståelsen af at terapeuten kan bidrage til modstanden, intervenserer Karin sommetider imod modstand ved at erkende egne fejl, såfremt hun tænker, at hun har begået sådanne. Karin har således både det intrapsyiske såvel som det interpersonelle perspektiv med i sit daglige arbejde, selvom hun dog primært er inspireret af det intrapsyiske perspektiv.

5.2 Interview med psykiateren Erik

I de følgende afsnit fremstilles analysen og fundene fra interviewet med psykiateren Erik.

5.2.1 Eriks definition af modstand

Overordnet definerer Erik modstand i psykoterapi som klientens modstand imod forandring og terapi. I relation hertil forklarer han endvidere, at modstand er et alment, naturligt og forventeligt fænomen, idet det er en reaktion på terapien og den smertefulde proces, som den uundgåeligt bringer med sig. I relation hertil tilføjer Erik, at det er vigtigt, at man som terapeut er opmærksom på, at modstand kan opstå til trods for, at klienten er motiveret og indstillet på at investere i det terapeutiske arbejde. Modstand må således, ifølge Erik, ikke forveksles med manglende motivation fra klientens side, men må betragtes som en automatisk, naturlig og almenmenneskelig beskyttelsesproces. I henhold hertil mener Erik, at modstand altid er en del af enhver terapi, idet alle klienter har en vis modstand imod den terapeutiske proces. Ifølge Erik er modstand i psykoterapi således uundgåelig.

5.2.2 Eriks forståelse af modstand i psykoterapi

Da Erik udspørges om, hvorvidt han forstår modstand som et intrapsykisk eller et interpersonelt anliggende, svarer han, at han forstår det som et intrapsykisk fænomen, som dog udspiller sig interpersonelt. Erik uddyber dette på følgende måde:

E: Jeg tror det [modstand i psykoterapi] er intrapsykisk, men at det viser sig interpersonelt. Nu er jeg jo læge, og noget af det jeg ikke brød mig om, det var når der kom børn ind, som havde forvredet foden. Så skulle jeg til at vrikke i foden for at se, om den var for-

stuvet, hvilket gør ondt indeni, og hvad gør barnet; det trækker fodden tilbage – det er modstand. (Bilag 7, l. 237).

Som illustreret ovenfor tillægger Erik sig efter eget udsagn det intrapsyiske perspektiv, men tilføjer, at han ser modstand udspille sig interpersonelt. Senere i interviewet tilføjer han hertil, at modstand er et fænomen, som klienter bærer med sig ind i terapien, fordi de har været udsat for bestemte smertefulde oplevelser, som de via modstanden automatisk holder på afstand, når terapeuten afdækker deres livshistorie. Til trods for at Erik efter eget udsagn betragter modstand som et intrapsykisk fænomen knyttet til klienten, bliver det fremadrettet i interviewet mere og mere tydeligt, at han også vægter det interpersonelle højt, og nok i lige så høj grad betragter modstand i psykoterapi som et interpersonelt anliggende. Det interpersonelle perspektiv kommer specielt til udtryk i følgende udtalelse:

E: Vi [klient og terapeut] skaber *sammen* den analytiske tredje. Det er både et bidrag fra patientens side og terapeutens side, og det synes jeg er væsentligt, og det er jo også det, der på en måde gennemsyrrer min holdning til modstand. Så det er en fælles konstruktion, [...] fordi jo mere jeg [som terapeut] presser på, jo mere modstand kommer der. (Bilag 7, l. 905).

Erik beskriver på denne måde modstandsfænomenet i henhold til Thomas Ogdens begreb om *det analytiske tredje*⁶, hvorved han fremstiller modstandsfænomenet som en samskabelse opstået i mødet mellem klient og terapeut (Odgen, 1996, p. 883). Det foregående citat illustrerer således, hvordan Erik i høj grad forstår modstand i psykoterapi som et interpersonelt fænomen, til trods for at han tidligere i interviewet henviser til det som et intrapsykisk anliggende knyttet til klienten. Erik forstår således på én og samme tid modstandsfænomenet som forårsaget af klientens indre psykiske verden, men også som et fænomen der i høj grad opstår i det interaktive felt mellem klient og terapeut. Eriks flersidede udlægning af hans forståelse af modstandsfænomenet kan skyldes, at hans syn på fænomenet løbende udvikler sig under interviewet.

⁶ Det analytiske tredje er en begrebsliggørelse af samspillet mellem klienten og terapeuten i den analytiske proces. Det analytiske tredje henviser til, at der i samspillet mellem parterne skabes noget andet og mere end summen af delene (Andkjær Olsen, 2002, p. 67).

Dette virker sandsynligt, eftersom han efter interviewet giver udtryk for, at han har oplevet interviewet, som en måde hvorpå han har fået ny og større indsigt i egen forståelse af modstand i psykoterapi.

5.2.2.1 Psykoterapeutens modstand

I overensstemmelse med et interpersonelt perspektiv på modstandsfænomenet berører Erik under interviewet et meget væsentligt emne, som dette speciale endnu kun perifert har omtalt, idet han på eget initiativ sætter fokus på sin egen modstand som terapeut:

E: [...] når man sidder og arbejder med en incestpatient, så fortæller de jo om en historie, som har været FORFÆRDELIG, og som jeg ikke bryder mig om at høre om. Så den påvirker jo *mig*, og det er jo nok den anden del af modstanden, som vi ikke har snakket om, og det er, at JEG får ikke lyst til at høre på noget af det her, så derfor arbejder jeg med min modstand sammen med patientens modstand. [...] Så det er den interpersonelle del. [...] jeg er jo som terapeut ikke anderledes end patienter. Vi [terapeuter] bryder os heller ikke om smerte, og det vil sige, at vi skal være opmærksomme på, at nogle gange indgår vi i en collution sammen med patienten om, at det her det behøver vi i virkeligheden ikke snakke om, og det er derfor, man [i terapi] nogle gange kan komme ind i dødvande [...]. (Bilag 7, p. 258).

Erik berører her et meget væsentligt emne, som er at terapeuten ligesåvel som klienten, kan være præget af modstand i psykoterapi. Dette stemmer overens med teori af Stone, som omtaler psykoterapeutens modstand med begrebet *mod-modstand*, og mener, at denne kan opstå som følge af klientens afvisende eller fjendtlige indstilling (Stone, 1973, p. 46). Ifølge Stone kan en sådan mod-modstand ubevidst projiceres over på klienten og bidrage til dannelsen af klientens modstand (Sandler et al., 1994, p. 134; Stone, 1973, p. 46). Dette stemmer overens med det tidligere omtalte interpersonelle perspektiv på modstand beskrevet af Diderichsen, som ligeledes gav udtryk for, at psykoterapeutens modstand kan frembringe modstand i klienten (jf. Terapeutens modstand som kilde til klientens modstand). I overensstemmelse med Stones, Diderichsens såvel som Eriks udtalelser i interviewet omtaler Ludvig Igra

også modstand mod forandring som et interaktionsprodukt, og som en faktor der præger begge parter i den terapeutiske relation. Dette gør han, idet han ligeledes beskriver, hvordan psykoterapeuten kan have ubevidste motiver, som kolliderer med de bevidste bestræbelser på fremskridt og udvikling (Igra, 1988, p. 158). I forlængelse af det ovenstående kan det konstateres, at Erik sætter fokus på en ny og meget væsentlig dimension af det interpersonelle perspektiv på modstand i psykoterapi, idet han påpeger eksistensen af psykoterapeutens modstand.

5.2.3 Eriks tilgang til modstandsbearbejdning

Ifølge Erik skal klientens modstand ikke betragtes som terapeutens modstander i terapien. I stedet skal modstand betragtes som en medspiller, idet Erik mener, at selve arbejdet med klientens modstand er terapiens sjæl, da bearbejdning af modstand i sidste ende er det, der skaber forandring og potentiale for udvikling. Således er Erik af den overbevisning, at modstand er et positivt og produktivt fænomen, der via terapeutisk bearbejdning muliggør udvikling. I forlængelse heraf mener han ikke, at man som terapeut hverken kan eller skal tilstræbe at forebygge eller undgå modstand i terapi. I stedet skal man som terapeut imødekomme klientens modstand og arbejde med den på følgende måde:

E: [...] når modstanden kommer, så er det fordi det gør ondt inde i patienten, og når det gør ondt inde i patienten, så begynder deres mentaliseringsevne at falde og angstniveauet stiger. Så det første jeg gør er at gå ind og spejle, og sige at: "Det her, det lyder som om, det er rigtig svært. Kunne vi prøve at kigge på det?" eller noget i den stil. Så man prøver på at finde den rette temperatur. Andre gange går patientens tankevirksomhed helt i stå, og så bliver der alt for koldt i rummet, og så gælder det om at få fyret op. Så man prøver på at finde patientens temperatur. [...] Svært forstyrrede / der har de for meget impuls / eller for mange følelser på, så de skal som regel køles lidt ned, og de andre de hæmmer deres følelser, så de skal varmes lidt op. Der skal man gå til dem. [...] Så det første det er at få skabt en temperatur, og det næste er så aktivt at gå ind i og kigge på modstanden. (Bilag 7, l. 320).

Erik intervenserer således, med inspiration fra den mentaliseringsbaserede teori, omvendt proportionalt med graden af klientens affekt, hvilket forenklet vil sige, at han frustrerer og opregulerer affekten, når denne mangler i terapirummet, men omvendt undlader at frustrere og nedregulerer affekten, når denne bliver for massiv. Erik tilpasser således sin stil og sine interventioner til klienten, hvilket de tidligere omtalte forskningsresultater indikerer, er en hensigtsmæssig tilgang overfor modstandsprægede klienter (jf. Modstand og behandlingsteknik). Efterfølgende retter han terapiens fokus mod klientens modstand, og udforsker i samarbejde med klienten, hvad modstanden dækker over, og hvilken kobling den i form af overføring har til klientens fortid. Eriks tilgang til modstand retter sig således primært mod klienten, og det vedkommende bærer med sig ind i terapien, hvorved interventionerne stemmer overens med hans intrapsykisk perspektiv på modstandsfænomenet. Via en sådan intervention bliver det ifølge Erik muligt, at overvinde modstanden i den givne situation og når det lykkes, vil der for en periode være et modstandsfrit felt, hvorefter modstanden igen vil opstå i næsten samme skikkelse som tidligere eller i ændret form:

E: [...] der handler det om, at prøve at forstå patientens måde at tænke på, reaktioner osv. Så langsomt opløses modstanden, og så kommer der en ny modstand. Så det er hele tiden det der med, at så forstår man en *lille* bid mere, så kommer man et skridt videre, så kommer modstanden, så er vi tilbage igen, så arbejder vi med samme tema igen, så får patienten en ny forståelse [...]. Arbejdet og modstanden er en proces, og så sker der nogle småjusteringer / småændringer, og efterhånden får man et mere og mere nuanceret billede af patientens problemstilling, og patienten bliver i stand til at gøre noget andet. (Bilag 7, l. 148).

Erik betragter således modstand i psykoterapi som et fænomen, der kun kortvarigt kan bearbejdes og opløses, hvorefter den vil flytte sig og igen blive en del af terapiprocessen. Dvs. at ethvert fremskridt i terapien efterfølges af en ny modstand, hvilket stemmer overens med Freuds udtalelse om, at modstanden følger analysen skridt for skridt (jf. Modstandens motiv og funktion; Freud, 1912, p. 106). I forlængelse af dette skal klientens modstand, ifølge Erik betragtes som et fænomen, der er en integreret og væsentlig del af terapiarbejdet.

Til trods for at Erik ikke alene betragter modstandsfænomenet som forårsaget af klientens indre psykiske verden, men som et fænomen der ligeledes opstår i det interaktive felt mellem klient og terapeut, så står dette interpersonelle perspektiv i baggrunden i Eriks tilgang til modstandsbearbejdning. Erik bearbejder ikke modstand ud fra et interpersonelt perspektiv, hvor han fx søger efter egne fejl eller fokuserer på et muligt mismatch mellem klient og terapeut (jf. Den interpersonelle modstands kilder). Det eneste tidspunkt Erik tilnærmelsesvis inkorporerer et interpersonelt perspektiv i beskrivelsen af sin tilgang til modstandsbearbejdning, er da han beretter om terapeutens mulige modstande, og at man som terapeut skal benytte sig af supervision, så man kan blive bevidst om det, såfremt man interagerer med klienten på en måde, som afholder klienten fra at blive bevidst om tilslørede oplevelser. Dette minder om Diderichsens teori om, at terapeutens modstand kan fremavle modstand i klienten (jf. Terapeutens modstand som kilde til klientens modstand). Alt i alt må det dog konstateres, at Erik kun meget kortvarigt omtaler modstandsbearbejdning i henhold til et interpersonelt perspektiv.

5.2.4 Opsummering

Opsummerende kan det konstateres, at Erik har en flersidet forståelse af modstandsfænomenet, idet han betragter modstand som et intrapsykisk anliggende knyttet til klienten, men samtidig forstår modstand som et resultat af den mellem menneskelige aktivitet i det terapeutiske rum. Erik forstår således overordnet modstandsfænomenet i relation til et intrapsykisk såvel som et interpersonelt perspektiv. Når det kommer til bearbejdning af modstandsfænomenet, er Eriks interventioner dog stort set udelukkende knyttet til det intrapsyke perspektiv, idet han her specielt fokuserer på klienten, dennes fortid og tolkninger af overføringen. I Eriks tilfælde er der således ikke, en direkte kobling mellem måden hvorpå modstandsfænomenet forstås og måden hvorpå det bearbejdes, idet hans interventioner kun i et begrænset omfang bærer præg af et interpersonelt perspektiv.

5.3 Interview med psykologen Anna

I de følgende afsnit fremstilles analysen og fundene fra interviewet med psykologen Anna.

5.3.1 Annas definition af modstand

Indledningsvis i interviewet udtrykker Anna en vis usikkerhed og forvirring over, det fænomen det er, når klienter har modstand i psykoterapi. I forlængelse heraf har hun svært ved at definere modstandsbegrebet, men fortsætter med at henvise til den klassiske psykoanalytiske definition som værende klientens modstand imod bedring eller forandring. Anna påpeger dog, at hun personligt tager afstand fra denne definition, idet hun grundlæggende mener, at alle mennesker ønsker at få det bedre, udfolde deres kompetencer og deltage i livet. Anna lægger således stor vægt på sine klienters motivationelle element, og ønsker derfor ikke at betragte dem som modarbejdende i forhold til den terapeutiske proces. I relation hertil tilføjer Anna, at modstandsbegrebet som sådan ikke er et begreb, hun tænker i eller arbejder med i sin psykodynamiske tænkning. Hun begrundet dette på følgende måde:

A: [...] sådan som jeg har læst og tænkt om modstand i tidernes morgen, så kan der godt komme til at ligge [...] sådan en afstands-tagen og en placeringen tilbage: ”Det er også bare klienten der er besværlig. [...] jeg forbinder modstandsbegrebet med, at man [som terapeut] tager afstand til folk. ”Der er også bare modstand. Hun [klienten] er bare ikke motiveret. Hun vil ikke lave sig selv om.” [...] Sådan kunne jeg i hvert fald frygte, at der er nogle [terapeuter], der ikke er klar over, hvordan de bruger begrebet. (Bilag 8, l. 466).

Anna beskriver således, hvordan hun oplever, at der forbundet med modstandsbegrebet er en tendens til, at det blandt terapeuter anvendes forkert, hvorved det bliver en måde hvorpå, man fralægger sig ansvar og tager afstand til sine klienter. Dette perspektiv på modstandsbegrebet stemmer overens med Laurence Kirmayers syn, idet han ligeledes pointerer, at terapeuten kan bruge modstandsbegrebet til at undgå at tage ansvar for egne biases (Kirmayer, 1990, p. 83ff). Kirmayer giver således ligesom Anna udtryk for, at der ved anvendelse af modstandsbegrebet er en risiko for, at

man som terapeut fralægger sig ansvar og overser sin egen del af ansvaret for modstandens eksistens. Overordnet forekommer det, at modstandsbegrebet i Annas optik er et tabubelagt begreb, som hun ikke ynder at anvende eller arbejde med i praksis. Anna uddyber hendes afstandstagen til modstandsbegrebet på følgende måde:

A: [...] jeg tror, jeg forbinder, noget af den der måde modstandsbe-
grebet er blevet brugt på, som en måde at ligesom undlade at arbej-
de med ens egen modoverføring. Man kan godt blive træt af klien-
ter, som [-] som på en måde ikke tager imod de forslag og åbninger,
man synes, der kommer frem i et forløb og i en samtale. Øhm, og
så tror jeg, der er en risiko for, at man kan bruge modstandsbe-
bet: "De har modstand". [...] /. Jeg tror man skal passe på, at der
ikke kommer en modoverføringsfølelse af at tage afstand til folk.
[...] Jeg tror, det er der, jeg har nogle [-] sådan begrebslige [-]
skepsis og sikkert også noget der ikke er klart nok formuleret i mit
eget hoved. (Bilag 8, l. 73).

Anna er således af den overbevisning, at anvendelse af modstandsbegrebet kan være et udtryk for, at man som terapeut er påvirket af negative modoverføringsfølelser. Anna tilføjer hertil: *"Jeg har sådan en forestilling om, at når vi [terapeuter] møder modstand, så er det fordi, der er noget, vi ikke har forstået endnu."* (Bilag 8, l. 264). Hun mener således, at der er noget væsentligt, man som terapeut endnu ikke har fået tilstrækkelig indsigt i, når man får tanken, at en klient er modstandspræget.

Selvom Anna i sit daglige arbejde ikke tænker i modstandsprocesser, så genkender hun, at klienter kan have besvær med at forandre sig. Dette fænomen ser hun som en del af klientens trang til selvbeskyttelse og forsvar imod forandring. Hun tænker i forlængelse heraf, at klienter kan være fangede i gamle mønstre og forsvarsmekanismer, som ikke længere er konstruktive for deres levevis, men som alligevel føles trygge og velkendte. Da Anna bliver spurgt ind til, hvorfor hun ikke betragter dette som modstand, svarer hun, at hun mere ser det som en naturlig del af et behandlingsforløb. Overordnet forekommer det, at Anna reelt møder modstandsfænomenet i praksis, men at hun blot ikke anvender eller arbejder med modstandsbegrebet, fordi det for hende er tabubelagt og associeret med negative modoverføringsfølelser fra terapeutens side.

5.3.2 Annas forståelse af modstand i psykoterapi

Som illustreret i det foregående afsnit definerer Anna indledningsvis modstandsbegrebet i henhold til den klassiske psykoanalytiske tilgang, som hun dog tager afstand fra. Herved tager hun i samme ombæring afstand fra at betragte modstandsfænomenet som et udelukkende intrapsykisk anliggende knyttet til klienten. Anna beskriver i løbet af interviewet modstandsfænomenet på flere forskellige måder, men det tidspunkt hvor hun positionerer sig mest radikalt fra den klassiske psykoanalytiske forståelse af modstandsfænomenet, er da hun fortæller, at hun ikke arbejder med modstand i praksis, fordi hun mener, at det i visse tilfælde blot er en forestilling, der opstår i terapeutens bevidsthed som følge af *modoverføringsfølelser*⁷. På dette tidspunkt giver Anna således udtryk for, at hun forstår modstand, som en forestilling der opstår i terapeutens bevidsthed, når denne ikke forstår klienten eller er præget af modoverføringsfølelser.

Under interviewet bliver det tydeligt, at Annas forståelse af modstand i høj grad er flersidet, idet hun ikke blot beskriver fænomenet som en forestilling i terapeutens bevidsthed men også som et fænomen relateret til klienten og dennes personlighedstræk:

A: [...] jeg synes ikke sådan, [-] at jeg oplever modstand. Hmm [-] jo, der er nogle. Men jeg synes især, det kommer i spil der, hvor jeg tænker, at der er sådan nogle personlighedstræk, som [-] som mine klienter støder ind i, eller de har nogle ting med sig, som personlighedsmæssigt kan gøre det kompliceret, hvor jeg kunne tænke, at her kommer modstandsbegrebet i spil. (Bilag 8, l. 32).

⁷ Begrebet modoverføring kan forstås i en smal betydning, som et intrapsykisk fænomen relateret til terapeuten, og i henhold til en bred betydning, som et interpersonelt fænomen hvor modoverføringen henviser til terapeutens reaktion på klientens overføring (Heimann, 1950, p. 81-84; Sandler et al., 1994, p. 100-106). Når Anna omtaler fænomenet, er det tilsyneladende i henhold til den smalle betydning, hvor modoverføring henviser til terapeutens egne intrapsyriske konflikter, idet hun beskriver modoverføring som knyttet til terapeutens person og dennes manglende forståelse for klienten. Dette uddybes og diskuteres senere i specialet (jf. Informationskilde om psykoterapeutens ubevidste).

På denne måde beskriver Anna kortvarigt modstandsfænomenet som et intrapsykisk anliggende knyttet til klienten. Senere i interviewet beskrives fænomenet dog på følgende interpersonelle måde:

A: [...] det kan godt være, at jeg nogle gange [-] er for hurtig [til at intervenere] [...]. Og det tænker jeg vel også kunne give modstand, hvis jeg er for hurtigt fremme i skoene [...]. Det er muligt, at jeg [-] på klientens vegne måske er lidt for utålmodig, og kunne have glæde af at give dem mere tid, for det er en modningsproces, når man går i terapi, at [-] opdage hvordan man hænger sammen, og hvordan man føler og tænker, og der tror jeg [-] at jeg [...] kan komme til at skubbe for hurtigt på, og det tænker jeg jo godt kunne give modstand. (Bilag 8, l. 293).

I ovenstående citat giver Anna udtryk for, at modstand også kan opstå i relationen mellem klient og terapeut, såfremt terapeuten begår en terapeutisk fejl. Dette stemmer overens med Winnicotts interpersonelle perspektiv på modstandsfænomenet (jf. Klientens modstand som udtryk for terapeutens fejl). Som illustreret er Annas beskrivelse af modstand i psykoterapi således i høj grad flersidet, og i forlængelse heraf stilles hun følgende afklarende spørgsmål:

I: I starten snakkede du lidt om, at noget personlighedsmæssigt kunne ligge til grund for modstand, og nu hører jeg dig sådan sige, at det kan være dynamikken mellem klient og terapeut, der kan skabe modstand.

A: Ja.

I: Kan du sige lidt mere om det, og hvad tænker du sådan om de to måder at se det på?

A: [...] alting sker jo i relationer mellem mennesker [-] øhm, og den relation jeg og klienten får skabt sammen, den er jo også et produkt af mig og min personlighed og klienten og dens personlighed, og når vi går i relation, så er der jo et fundament af tilknytningsmønstre og tilknytningsstile og forsvarsmekanismer og personlighedstræk, som kommer i spil. [...] Øhm, som er i en dynamik. Så det tænker jeg godt kan komplimentere hinanden / det at modstandsfænomenet både er dynamisk, relationelt og personlig-

hedsmæssigt. Det kan være forskellige vinkler på det fænomen. Det er jo min relation med vedkommende, og så det klienten bærer med sig, og hvordan det matcher med mig [...]. (Bilag 8, l. 332).

I forlængelse af ovenstående uddrag kan det konstateres, at Anna betragter modstandsfænomenet som forårsaget af klientens såvel som terapeutens intrapsyriske strukturer og dynamikken mellem disse. Anna giver således udtryk for, at hun forstår modstandsfænomenet i henhold til et intrapsyriske såvel som et interpersonelt perspektiv, som i bund og grund forekommer at være uadskillelige.

Som det fremgår af de ovenstående afsnit, er Annas forståelse af modstandsfænomenet flersidet. Overordnet kan det dog konstateres, at Anna er af den overbevisning, at modstand i psykoterapi i visse tilfælde kan være en afspejling af terapeutens negative modoverføring, imens den i andre tilfælde kan være et interpersonelt fænomen skabt i dynamikken mellem klientens og terapeutens intrapsyriske strukturer. Det er værd at bemærke, at det fælles udgangspunkt for disse to tilgange til modstandsfænomenet er, at terapeutens rolle i modstandsfænomenets eksistens særligt er i fokus. At Anna har denne tilgang til modstandsfænomenet, er formentlig en afspejling af hendes frygt for, at modstandsbegrebet anvendes forkert, hvorved det bliver en måde, hvorpå man som terapeut pålægger klienten skylden for modstanden og selv fralægger sig ethvert ansvar. Annas forståelse af modstandsfænomenet står i direkte modsætning til en sådan brug af begrebet, idet hun i stedet har særligt fokus på, at terapeuten bærer en del af ansvaret for modstanden. Hun tager således afstand fra at anskue modstand som primært knyttet til klientens intrapsyriske strukturer, og retter i stedet fokus mod et interpersonelt perspektiv på modstandsfænomenet.

5.3.3 Annas tilgang til modstandsbearbejdning

Som tidligere beskrevet arbejder Anna ikke med modstandsbegrebet i praksis, idet hun mener, at modstand i visse tilfælde blot er en afspejling af terapeutens negative modoverføringsfølelser. Eftersom Anna ikke arbejder med modstandsbegrebet og ikke tænker i modstandsprocesser, udtaler hun sig i interviewet ikke meget om modstandsbearbejdning og hendes holdning hertil. Hun siger dog følgende:

A: [...] hvis jeg skal sige noget om, hvad der skal til for at opløse modstand [...], det tror jeg er, at man [-] får undersøgt sammen med klienten, hvad kunne der være af fordele og ulemper ved det ene og det andet. Sådan så man kan få hjulpet klienten med, at få taget den bedst mulige beslutning for sig selv, og at man dér lægger det ansvar fra sig, fordi jeg tror nogle gange, vi [terapeuter] kan komme galt af sted, hvis vi tror, vi ved, hvad der er det bedste for klienten [...]. (Bilag 8, l. 236).

I bearbejdning af klientens modstand mener Anna således, at man som terapeut skal tage udgangspunkt i den enkelte klient og på psykodynamisk vis bør italesætte klientens indre konflikt og forsøge at udfolde denne, så klienten kan blive bevidst herom og træffe et valg om at fortsætte terapien eller ej. Denne form for intervention synes umiddelbart at rette sig imod modstand forårsaget af klientens intrapsykeiske konflikt. Ifølge Anna har interventionen dog også potentiale til at opløse den modstand, som bunder i terapeutens modoverføring, idet udforskning af klientens tilstand vil give terapeuten større indsigt i klienten og dermed fjerne den negative modoverføring. Selvom Anna har en holdning til, hvordan man som terapeut kan bearbejde modstand i psykoterapi, giver Anna i interviewet udtryk for, at hun som terapeut selv har svært ved at håndtere, når klienter værger sig mod forandring og terapi:

A: [...] jeg tror noget af det, som ikke er særligt hensigtsmæssigt i min måde at intervenere på er, at jeg nok bliver mere fastholdende på at: ”Jamen, det er det her, vi ved der hjælper.” Og måske lidt belærende og også sådan insisterende på en måde, som jeg ikke tror, kan løsne op for / lad os sige modstanden, fordi jeg tror, det er rigtig vigtigt, når man møder den, at man får lagt ansvaret for en forandring tilbage til klienten, hvor jeg på en måde tror, at noget af det der sker for mig, som ikke er hjælpsomt, når det sker / altså når jeg ikke lykkes at håndtere modstanden, det er, at så kommer jeg på en måde til at bære for meget af ansvaret for den forandring. [...] At det er mig, der skal gøre arbejdet. At det er mig, der skal overbevise klienten om, at det hér er bedre for dig, og der tror jeg på en måde, at jeg kommer til at forstærke modstanden. (Bilag 8, l. 205).

Det bliver således klart, at Anna finder det problematisk at håndtere, når klienter værger sig mod terapi. Det er tænkeligt, at dette er en afspejling af hendes usikkerhed omkring forståelsen og definitionen af modstand og et udtryk for, at hun frygter at anvende modstandsbegrebet forkert og tillægge klienten skylden for modstanden, når denne i virkeligheden skal tilskrives det interpersonelle felt eller terapeutens modoverføring. Det forekommer at Annas afstandtagen til modstandsbegrebet og arbejdet med modstandsprocesser i praksis bevirker, at hun som terapeut mangler redskaber til at forstå og håndtere, når hun reelt møder modstand i psykoterapi.

Foruden det ovennævnte er det kort værd at bemærke, at det i ovenstående uddrag også bliver tydeligt, at Anna som terapeut har en bemærkelsesværdig evne til, at vende blikket mod sin egen terapeutiske stil og er i stand til at blive bevidst om, hvordan denne og hendes interventioner kan virke forstærkende på klientens tendens til at værge sig mod terapien. Det bliver således i dette uddrag endnu en gang tydeligt, at Anna som terapeut er villig til at påtage sig en stor del af ansvaret for modstanden.

5.3.4 Opsummering

Annas forståelse af modstandsfænomenet er flersidet, idet hun giver udtryk for, at modstand i psykoterapi i visse tilfælde kan være en afspejling af terapeutens negative modoverføring, imens den i andre tilfælde kan være et interpersonelt fænomen skabt i dynamikken mellem klientens og terapeutens intrapsyriske strukturer. Det er værd at bemærke, at det fælles udgangspunkt for disse to perspektiver er, at terapeutens rolle i modstandsfænomenet er særligt i fokus. Denne forståelse afspejles også i Annas tilgang til modstandsbearbejdning, idet hun her har meget fokus på, hvordan hendes terapeutiske interventioner kan bidrage til og forstærke modstand i psykoterapi. Som terapeut påtager Anna sig således en stor del af ansvaret for klientens tendens til at værge sig mod terapi, hvorved hun i høj grad tillægger sig en interpersonel forståelse af modstandsfænomenet.

6. Undersøgelsens fund

I de følgende afsnit sammenholdes fundene fra de tre interviews, hvorved der opnås en mere generaliseret forståelse af modstandsfænomenet i interviewene.

6.1 Psykoterapeuternes forståelse af modstand

I de tre interviews bliver det bekræftet, at den klassiske psykoanalytiske definition af modstand er udbredt, idet samtlige terapeuter definerer modstand i psykoterapi i henhold hertil. Til trods herfor viser det sig dog, at terapeuterne ikke udelukkende betragter modstand i psykoterapi som relateret til klientens intrapsyriske strukturer, idet alle terapeuterne i varierende grad anser modstanden som relateret til intrapsyriske såvel som interpersonelle forhold.

Karin er den af de tre terapeuter, som i allerhøjeste grad anser modstand i psykoterapi som et intrapsyriske fænomen knyttet til klienten, idet hun primært forstår modstand som relateret til klientens intrapsyriske strukturer og indre objektrelationer, som bevirker, at klienten i overføringen møder terapeuten forsvarsberedt. Ved nærmere undersøgelse er Karin dog også åben overfor et interpersonelt perspektiv på modstandsfænomenet, idet hun anerkender, at modstand i visse tilfælde kan være forårsaget af den interpersonelle relation og fx terapeutens fejl heri.

Ligesom Karin anser Erik, efter eget udsagn, også modstandsfænomenet som et intrapsyriske fænomen knyttet til klienten. Ved nærmere undersøgelse viser det sig dog, at han i mindst lige så høj grad betragter modstanden som et interpersonelt anliggende, idet han omtaler det som en samskabelse i relationen mellem klient og terapeut.

I overensstemmelse med Karin og Erik anser Anna også modstandsfænomenet som et intrapsyriske såvel som et interpersonelt fænomen, idet hun overordnet betragter modstandsfænomenet som forårsaget af klientens såvel som terapeutens intrapsyriske strukturer og dynamikken herimellem. Det må dog konstateres, at Anna er den af de tre psykoterapeuter, som i allerhøjeste grad betragter modstandsfænomenet i et interpersonelt perspektiv, idet hun særligt sætter fokus på terapiens interaktive felt. Foruden dette sætter Anna specielt fokus på terapeutens rolle i modstandens eksistens og tilblivelse. I relation hertil adskiller hendes forståelse sig på et væsentligt punkt fra Karins og Eriks, idet hun inddrager terapeutens modoverføring og giver

udtryk for, at modstand i visse tilfælde er en afspejling heraf og dermed blot en forestilling i terapeutens bevidsthed. Ud over det intrapsykiske og det interpersonelle perspektiv på modstandsfænomenet tilføjer Anna således, et tredje perspektiv til måden hvorpå modstand kan forstås, idet hun giver udtryk for, at modstand også kan forstås som et fænomen skabt alene af terapeuten.

På baggrund af de ovennævnte fund fra undersøgelsen kan det konstateres, at de tre terapeuter hver især har en flersidet og meget nuanceret forståelse af modstand i psykoterapi, idet de alle, vel at mærke i varierende grad og på forskellig vis, beskriver det i henhold til et intrapsykisk såvel som et interpersonelt perspektiv. I Figur 2. illustreres dette såvel som det faktum, at fundene indikerer, at det intrapsykiske og det interpersonelle perspektiv på modstandsfænomenet ikke bør adskilles og betragtes som to uforenelige perspektiver, men at de snarere bør betragtes som to perspektiver beliggende på et fælles kontinuum. Det kan således konstateres, at imens det intrapsykiske og interpersonelle perspektiv på modstand i psykoterapi i teorien kan adskilles, så forholder det sig i praksis anderledes, idet de intrapsykiske såvel som de interpersonelle faktorer er inkorporerede præmisser i virkelighedens terapeutiske rum og arbejde, hvorved de ikke skarpt kan adskilles fra hinanden på en meningsfuld måde.

Figur 2. Kontinuum over forståelsen af modstand i psykoterapi

Som tidligere beskrevet arbejder de tre terapeuter ud fra indbyrdes meget forskellige perspektiver på modstand i psykoterapi. Fx fokuserer Karin specielt på det intrapsykiske perspektiv, og har således særligt blik for klientens indre tilstand og dennes bidrag til modstanden. I den anden ende af kontinuummet findes Anna og hendes primært interpersonelle perspektiv, som retter fokus mod det interaktive terapeutiske felt og særligt terapeutens bidrag til modstandens tilblivelse. Det er værd at bemær-

ke, at begge tilgange indbefatter væsentlige kvaliteter, og i forlængelse heraf forekommer det, at terapeuterne med fordel kan blive inspirerede af hinandens tilgange. Fx kan Karin og Erik med fordel lade sig inspirere af Annas evne til at være opmærksom på egne fejl og bidrag til modstanden, imens Anna kan inspireres af Eriks positive tilgang til modstandsfænomenet samt Karins evne til at iagttage klientens bidrag til modstanden. Det kan således tænkes, at samtlige af de tre terapeuter med fordel kan lade sig inspirere af hinandens forståelser og i praksis møde modstandsfænomenet med en bevidsthed om, at modstand i psykoterapi, afhængigt af den pågældende situation, kan afspejle klientens eller terapeutens intrapsykiske strukturer alene såvel som dynamikken herimellem.

6.2 Psykoterapeuternes bearbejdning af modstand

Hvad angår de tre terapeuters tilgang til modstandsbearbejdning, er der stor variation herimellem. Ifølge Erik skal klientens modstand, betragtes som terapeutens medspiller i terapien, idet arbejdet med modstanden er terapiens sjæl, og det der skaber potentiale for klientens udvikling. Karin har en lignende tilgang til modstandsfænomenet, idet hun mener, at bearbejdning af klientens modstand potentielt kan medføre et gennembrud i terapien. Karins opfattelse adskiller sig dog fra Eriks, idet hun mener, at modstand kan forebygges via en forklarende, tydelig, gennemsigtig og beroligende terapeutisk stil. Denne opfattelse deler Erik ikke, da han anser modstand for værende en naturlig, automatisk og uundgåelig del af ethvert succesfuldt terapiforløb. Erik anser endvidere modstand som værende terapeutens allierede frem for terapeutens fjende i terapien. Denne positive og produktive tilgang til modstand som Erik besidder, synes at adskille sig markant fra Annas, idet hun hverken tænker i modstandsprocesser eller anvender modstandsbegrebet i praksis, idet hun ser dette, som en måde hvorpå terapeuten fralægger sig ansvar og placerer problemer i klienten. I forlængelse af denne sammenstilling kan det konstateres, at der er stor forskel på de tre terapeuters måde at arbejde med modstand i psykoterapi på.

Til trods for stor variation er der også en vis overensstemmelse mellem de tre terapeuters tilgang til modstandsbearbejdning. Fælles for Karin, Erik og Anna er, at de i deres tilgang til modstandsfænomenet generelt tager udgangspunkt i den enkelte klient og dennes aktuelle tilstand, idet de, til trods for individuelle forskelle, alle synes

at tilpasse deres metode til den pågældende klient. Dette stemmer godt overens med de tidligere omtalte studier i specialets forskningsreview, som påviser, at det i arbejdet med modstandsprægede klienter kan være hensigtsmæssigt at arbejde på en ikke-styrende måde og tilpasse sit terapeutiske arbejde til den enkelte klient (jf. Modstand og behandlingsteknik). Endvidere er det fælles for de tre terapeuter, at de hver især italesætter og udforsker klientens indre tilstand eller modstanden rettet mod terapien. Herefter adskiller Karins og Eriks metode sig fra Annas, idet de tolker på overføringen og modstandens kobling til klientens fortid, hvorved deres bearbejdning af modstanden primært retter sig mod afdækning af klientens problematikker, og i mindre grad fokuserer på den specifikke relation mellem klient og terapeut. Dette er formentlig en afspejling af, at Karin og Erik efter egne udsagn primært forstår modstand som et intrapsykisk anliggende knyttet til klienten. Det skal kort tilføjes, at Karin og Erik også arbejder i henhold til det interpersonelle perspektiv på modstanden, idet Karin kortvarigt fortæller, at hun altid vil anerkende, såfremt hun som terapeut har begået fejl, imens Erik beretter, at han under supervision er opmærksom på at undersøge egne modstande. Det er dog væsentligt at bemærke, at disse interpersonelt orienterede perspektiver står i baggrunden i Karins og Eriks beretninger om deres tilgang til modstandsbearbejdning. I Karins tilfælde stemmer dette godt overens med, at hun primært betragter modstand som et intrapsykisk anliggende tilknyttet klienten, imens det kan undre, at Erik ikke i et større omfang inkorporerer et interpersonelt perspektiv i bearbejdningen af modstanden, idet han i et væsentligt omfang betragter modstand i psykoterapi som et interpersonelt fænomen. Dette diskuteres yderligere senere i specialet (jf. Diskussion af fund).

I modsætning til Karins og Eriks udtalelser er Annas beretninger om modstand og modstandsbearbejdning i højere grad fokuseret på det interaktive felt mellem klient og terapeut, og det er specielt kendetegnende for Anna, at hun tilskriver terapeuten en væsentlig del af ansvaret for modstandens tilblivelse og eksistens. Som følge heraf og fordi hun i visse tilfælde anser modstand som værende udtryk for terapeutens negative modoverføring, udtaler hun sig ikke meget om modstandsbearbejdning og hendes holdning hertil. Hun udtaler dog, at modstand kan bearbejdes ved at terapeuten får større indsigt i klienten, da dette kan fjerne den negative modoverføring og dermed også den såkaldte modstand.

I forlængelse af den ovenstående sammenligning mellem de tre interviews kan det konstateres, at der er væsentlige forskelle mellem de tre terapeuters tilgange til mod-

stands­fæno­me­net og be­ar­bej­d­ning­en he­raf. Dog er det over­ord­net ken­de­te­gne­de for te­ra­peu­ter­ne, at må­den hvor­på de for­står mod­stands­fæno­me­net, ge­ne­relt afspejler sig i de­res in­ter­ven­ti­o­ner og de­res mod­stands­be­ar­bej­d­en­de til­gang til fæno­me­net. End­vi­dere er det ken­de­te­gne­de for sam­tlige af te­ra­peu­ter­ne, at de ar­bej­der med mod­stand på en nu­an­ce­ret måde, der afspejler de­res lige så nu­an­ce­rede og flerside­de for­stå­else af mod­stand i psy­ko­te­ra­pi.

Figur 3. Kom­pa­ra­tiv over­sig­te over un­der­ sø­gel­sen­sen­sen­sen fund

	<i>Forståelse af klienters modstand i psykoterapi</i>	<i>Tilgang til modstandsbearbejdning</i>
Psykologen Karin	Har primært en intrapsykisk forståelse af klientens modstand. Har sekundært en forståelse af klientens modstand som udtryk for det interpersonelle samspil mellem klienten og terapeuten.	Har primært fokus på klienten i form af undersøgelse og afdækning af klientens problematikker, modstand og tolkning af overføring. Har sekundært et interpersonelt fokus i form af anerkendelse af egne terapeutiske fejl i terapien.
Psykiateren Erik	Har en intrapsykisk såvel som interpersonel forståelse af klientens modstand.	Har primært fokus på klienten i form af undersøgelse af modstanden og dennes kobling til klientens fortid via tolkninger. Sekundært fokus på egne modstande via supervision.
Psykologen Anna	Har primært en interpersonel forståelse af modstands­fæno­me­net, hvori der sekundært er ind­koor­po­re­ret et in­tra­psy­kisk per­spek­tiv.	Har primært fokus på dy­namik­ken mel­lem klient og te­ra­peut, og har i høj grad fokus på te­ra­peu­ten­sen­sen­sen bidrag til mod­stan­den­sen­sen­sen til­bliv­else.

6.3 *Diskussion af fund*

I det følgende diskuteres undersøgelsens fund i henhold til forskerens oprindelige forforståelse, og sidst men ikke mindst følger en diskussion af fundenes kliniske anvendelighed.

6.3.1 Fund vs. forforståelse

Som tidligere beskrevet er undersøgelsen oprindeligt baseret på en forforståelse af, at psykodynamisk orienterede psykoterapeuter potentielt kan forstå modstandsfænomenet i henhold til enten et intrapsykisk eller et interpersonelt perspektiv. Endvidere bygger undersøgelsen på en antagelse om, at terapeutens forståelse af fænomenet formentlig vil have indflydelse på tilgangen og måden hvorpå, modstand i praksis bearbejdes (jf. Eksplicitering af forforståelse). Undersøgelsens fund er overraskende i den forstand, at en så flersidet og multifacetteret forståelse af modstandsfænomenet hos samtlige terapeuter ikke var forventet. Det er således overraskende, at alle terapeuterne betragter modstandsfænomenet i henhold til både et intrapsykisk såvel som et interpersonelt perspektiv, og at de to perspektiver således ikke forekommer, at kunne adskilles på en meningsfuld måde i praksis.

Til trods for psykoterapeuternes fælles forståelse af at modstandsfænomenet er kendetegnet ved at være intrapsykisk såvel som interpersonelt, er der stadig stor individuel forskel i måden hvorpå, de vægter de to perspektiver. Dette er et interessant fund, fordi vægtningen af de to perspektiver i de fleste tilfælde har afspejlet sig i terapeuternes tilgang til modstandsfænomenet og bearbejdningen heraf. Karin har således i henhold til sin primært intrapsyke forforståelse af modstand primært interverneret i henhold til klienten, imens Annas primært interpersonelle forforståelse af modstand har afspejlet sig i en tilgang, der primært fokuserer på dynamikken mellem klient og terapeut. I disse to tilfælde bekræftes den indledende antagelse således om, at forståelsen af modstand i psykoterapi har indflydelse på måden hvorpå, fænomenet bearbejdes i praksis. Kun i Eriks tilfælde forholder det sig anderledes, idet hans intervention primært retter sig mod en intrapsykisk modstand tilknyttet klienten, til trods for at han i lige så høj grad giver udtryk for, at modstand i psykoterapi er et interpersonelt fænomen og en samskabelse i relationen mellem klient og terapeut. At

Eriks interventioner ikke henvender sig mere mod det interaktive felt mellem klient og terapeut, kan dog skyldes, at han indledningsvis i interviewet efter eget udsagn betragter modstand i psykoterapi som et intrapsykisk fænomen. Det kan i forlængelse heraf antages, at han forud for interviewet muligvis ikke har været så bevidst om hans interpersonelle syn på modstandsfænomenet, hvorved en sådan tilgang ikke afspejler sig i hans hidtidige interventioner rettet mod modstand i psykoterapi.

Foruden det ovenstående er det overraskende, at det i interviewet med Anna blev klart, at modstandsbegrebet for hende er tabubelagt og negativt ladet. Endvidere er det overraskende, at det i Annas tilfælde er blevet klart, at modstandsfænomenet ud over at blive betragtet i henhold til et intrapsykisk og interpersonelt fænomen også kan betragtes i henhold til et tredje perspektiv, idet modstand også kan forstås som et fænomen primært skabt af terapeuten og dennes modoverføring. Dette tredje perspektiv vil blive undersøgt og diskuteret yderligere i det følgende afsnit og i specialets komne diskussion.

6.3.2 Fundenes kliniske anvendelighed

En praktisk implikation af specialets empiriske undersøgelse er, at det i klinisk praksis – ud over at betragte modstand i henhold til et intrapsykisk såvel som et interpersonelt perspektiv – ligeledes kan være relevant at betragte modstand som potentielt relateret til terapeutens modoverføring. Som terapeut bør man således være bevidst om, at man ikke blot er en neutral professionel, og man bør arbejde ud fra en bevidsthed om, at modstand i psykoterapi potentielt kan bunde i egne modoverføringsfølelser.

I forlængelse af ovenstående og i forlængelse af undersøgelsens fund kan det overordnet konstateres at modstandsfænomenet inden for klinisk praksis, bør forstås i en større sammenhæng. Modstand bør således forstås henhold til en integreret model, hvor fænomenet altid skal undersøges med en bevidsthed om, at den potentielt kan afspejle klientens intrapsyriske strukturer, terapeutens egne modoverføring eller dynamikken mellem klient og terapeut. En praktisk implikation af specialets empiriske undersøgelse er således, at modstand må forstås som en markør til skærpelse af psykoterapeutens opmærksomhed, idet det enkelte tilfælde af modstand må undersøges i henhold til de tre nævnte forståelsesmuligheder. Alt i alt indikerer undersøgelsens

fund således, at man som terapeut bør være bevidst om modstandsfænomenets kompleksitet, og at man i mødet med modstand må rette fokus mod klienten, sig selv som terapeuten såvel som interaktionen, og bevare en undersøgende indstilling til hvilken eller hvilke af disse kilder den specifikke modstand primært kan tilskrives. Psykoterapeuten der er opmærksom på og bevidst om modstandsfænomenets kompleksitet, vil dybest set have flere handlemuligheder i terapien, end psykoterapeuten der ikke er bevidst herom. En nuanceret forståelse af modstand i klinisk praksis vil således skabe et bredere grundlag for at arbejde med modstandsfænomenet. Med denne pointe kan dette speciale læses, som en opfordring til at man som terapeut ikke laver for hurtige og for entydige slutninger på det mangefacetterede modstandsfænomen, som kan mødes i klinisk praksis.

Del IV

7. DISKUSSION	80
7.1 MODSTAND SOM NEGATIV MODOVERFØRING	80
7.2 MODSTANDSFÆNOMENETS KONSTRUKTIVE BIDRAG	82
7.2.1 Informationskilde om klientens intrapsyiske tilstand	82
7.2.2 Informationskilde om interpersonelle processer	84
7.2.3 Informationskilde om psykoterapeutens ubevidste	85
8. KONKLUSION	88
9. PERSPEKTIVERING	91

7. Diskussion

De følgende afsnit tager udgangspunkt i undersøgelsens empiriske fund, og beskriver flere teoretiske såvel som praktiske implikationer af undersøgelsen.

7.1 *Modstand som negativ modoverføring*

I forlængelse af undersøgelsens fund som indikerer, at modstandsphænomenet i visse tilfælde kan og bør forstås som primært skabt af terapeutens modoverføring, er det relevant at inddrage den amerikanske psykoanalytiker Roy Schafers perspektiv. Dette er relevant, idet han – ligesom psykologen Anna – går ind i et opgør mod det psykoanalytiske modstandsbegreb, og definerer det i henhold til terapeutens fjendtlige og negative modoverføring (Schafer, 1996, p. 154-172). I overensstemmelse med Anna mener Schafer, at psykoterapeuter bliver:

”fristet til at slutte sig til, at der foreligger modstand, når de ikke forstår, hvad der udtrykkes, eller hvordan de skal reagere, og når de føler sig skuffede over deres resultater og frustrerede af deres patienter.” (ibid., p. 141).

Generelt retter Schafer en massiv kritik mod modstandsbegrebet, men i ovenstående citat er kritikken mere specifikt rettet mod den fordrejede anvendelse af modstandsbegrebet, hvor psykoterapeuter pga. manglende evner fejltolker klientens ikke umiddelbart forståelige reaktioner og handlinger som opposition til behandlingen. I henhold hertil mener Schafer, at det egentlige problem i psykoterapi i mange tilfælde er knyttet til psykoterapeuten, og han advarer mod misbrug af modstandsbegrebet og fejltolkning af klientens reaktioner og handlinger som modstand i psykoterapi (ibid.). I overensstemmelse med Schafer skriver William A. Lewis og Jerry W. Evans følgende:

“To the extent that the therapist fails to consider the client’s perspective it is likely that the therapist’s dissatisfaction with the client’s responses will continue and be labeled ”resistance”.” (Lewis & Evans, 1986, p. 430).

Lewis og Evans giver her udtryk for, at brugen modstandsbegrebet ikke afspejler en modvilje hos klienten, men at det snarere er et udtryk for, at psykoterapeuten ikke forstår klienten og mangler bevidstheden herom. Alt i alt kan det konstateres, at Schafers såvel som Lewis' og Evans' udsagn underbygger Annas kritik af at modstandsbegrebet af og til anvendes forkert, idet modstand i psykoterapi sommetider tilskrives indre faktorer i klienten, selvom der er tale om psykoterapeutens manglende evner eller modoverføring.

Som løsning på problemet med at modstandsbegrebet til tider anvendes forkert og dermed misbruges, foreslår Schafer, at modstand som metabegreb skal afskaffes, sådan som Anna i øvrigt allerede har gjort det i sit daglige psykoterapeutiske arbejde (jf. Annas definition af modstand; Schafer, 1996, p. 154-172). I henhold til specialets empiriske undersøgelse forekommer dette dog ikke som nogen god løsning, idet det har vist sig, at netop Anna – der som den eneste informant ikke arbejder med modstandsbegrebet – tilsyneladende har mest vanskeligt ved at håndtere, når klienter værger sig imod forandring og terapi (jf. Annas forståelse af modstand i psykoterapi). Selvom afskaffelse af modstandsbegrebet forhindrer en forkert anvendelse af begrebet, så medfører afskaffelsen således umiddelbart også, at man som terapeut kommer til at mangle ord og redskaber til at forstå, beherske og arbejde terapeutisk når man oplever, at klienter er forsvarsprægede og værger sig mod terapi.

I stedet for at afskaffe modstandsbegrebet foreslår dette speciale i overensstemmelse med Knud Hjulmand, at der blandt klinikere skal sættes større fokus på selve anvendelsen af modstandsbegrebet (Hjulmand, 1996, p. 244). I relation hertil foreslås det, at man som terapeut ikke bør have en snæver forståelse af modstand i psykoterapi. Som tidligere nævnt skal man i stedet arbejde ud fra en bevidsthed om, at modstand kan forstås bredt i henhold til de tre forståelsesmuligheder; som et udtryk for klientens intrapsyriske struktur, interpersonelle forhold mellem klient og terapeut eller som et udtryk for terapeutens egne modoverføringsfølelser. Såfremt psykoterapeutens oplevelse af modstand kan fungere som en markør til skærpelse af terapeutens opmærksomhed, og bidrage til at det enkelte tilfælde af modstand undersøges i henhold til en bred forståelse, vil den specifikke anvendelse af modstandsbegrebet formentlig komme i et større fokus, og misbruget af begrebet vil antageligvis mindskes. Dette vil det, idet den enkelte terapeut i højere grad vil blive bevidst om det, såfremt modstand i psykoterapi egentlig er et udtryk for terapeutens egen negative modoverføring i stedet for faktorer knyttet til klienten. Dette speciale argumenterer således

for, at man – i stedet for at afskaffe modstandsbegrebet – bør sætte fokus på en bredere og mere nuanceret forståelse og anvendelse af modstandsbegrebet. En teoretisk implikation af specialets undersøgelse er således, at modstandsbegrebet bør blive genstand for en revurdering og udvidelse, således at det inkorporerer et øget fokus på terapeutens mulige negative modoverføring samt et intrapsykisk såvel som et interpersonelt perspektiv.

7.2 Modstandsfænomenets konstruktive bidrag

Ud over at argumentere for at der blandt psykoterapeuter i højere grad bør rettes fokus mod den specifikke anvendelse af modstandsbegrebet, ønsker dette speciale også at argumentere for, at der ved samme lejlighed bør rettes et lignende øget fokus mod modstandsfænomenets konstruktive bidrag til terapi. Modstand i psykoterapi bør ikke forstås som en uhensigtsmæssig forstyrrelse, men bør betragtes som et konstruktivt fænomen, som kan bidrage positivt til det psykoterapeutiske forløb (ibid.). Som tidligere beskrevet er en praktisk implikation af specialets empiriske undersøgelse, at modstand må forstås som en markør til skærpelse af psykoterapeutens opmærksomhed, idet det enkelte tilfælde af modstand må undersøges i henhold til terapeutens egne modoverføringsfølelser såvel som et intrapsykisk og et interpersonelt perspektiv (jf. Fundenes kliniske anvendelighed). I forlængelse heraf argumenteres der i de følgende afsnit for, at modstand i psykoterapi afhængigt af det givne tilfælde kan betragtes som en nyttig og produktiv informationskilde.

7.2.1 Informationskilde om klientens intrapsyriske tilstand

I henhold til et intrapsykisk perspektiv kan klientens modstand, som tidligere beskrevet af Erik, indikere, at der er noget i psykoterapien, der er vanskeligt og smertefuldt for klienten at komme i kontakt med (jf. Eriks forståelse af modstand i psykoterapi). I forlængelse heraf kan der argumenteres for, at erkendelse af klientens modstand bør signalere overfor terapeuten, at terapien beskæftiger sig med væsentligt og betydningsfuldt materiale. Det er fx muligt, at modstanden afspejler klientens ubevidste frygt for kontakt med følsomt materiale. I et sådant tilfælde er der tale om den tidligere beskrevne fortrængningsmodstand, som med fordel kan betragtes som en indikation på en frontlinje, hvorfra det terapeutiske arbejde varsomt kan tage udgangspunkt (jf. Fortrængningsmodstand). Ligeledes kan overføringsmodstand potentielt

betragtes som et nyttigt fænomen i psykoterapi, idet tendensen til at genoplive tidligere betydningsfulde og fortrængte følelser, holdninger, minder eller oplevelser fra fortiden i stedet for at erindre dem, kan give terapeuten vigtig information om klientens fortid og relationer til betydningsfulde personer (jf. Overføringsmodstand). Således kan tilstedeværelsen af modstand i henhold til et intrapsykisk perspektiv betragtes som en nyttig og værdifuld kilde til information om klientens indre psykiske tilstand, materiale og fortid, hvorved modstanden potentielt kan fungere som psykoterapeutens guide i det terapeutiske arbejde. I overensstemmelse med dette positive og produktive syn på modstand i psykoterapi skriver Herbert J. Schlesinger:

” [...] to the therapist resistance should be no more a nuisance or inconvenience than is pain to a physician when it occurs in the course of a physical examination. Both the resistance and the pain tell the doctor that something important is going on in that area.”
(Schlesinger, 1982, p. 27).

Schlesinger påpeger således, at modstand ikke skal forstås som værende anderledes, end når lægen lokaliserer, hvor patienten har fysiske smerter i kroppen. Schlesinger beskriver på denne måde, at modstand i psykoterapi ikke er et fænomen, som terapeuten skal forfærdes over, men at psykoterapeuten i stedet skal hilse fænomenet velkomment, idet modstanden indikerer, at noget betydningsfuldt er på færde i det modstandsprægede felt. Det er på denne måde muligt at opprioritere og understrege det formålstjenelige og anvendelige ved modstandsfænomenet. Et sådant positivt og konstruktivt syn på modstand stemmer overens med måden, hvorpå Erik forstår og anskuer fænomenet, idet han netop betragter modstand som en medspiller frem for en modstander, og som et fænomen der ikke blot forhindrer klientens udvikling, men som også skaber en ny mulighed for, at der i terapien kan arbejdes med klientens problematikker. På denne måde mener han, at modstand i sidste ende, vel at mærke via bearbejdning, kan komme til at muliggøre forandring, hvorved modstand betragtes i et positivt lys og anvendes på en konstruktiv måde (jf. Eriks tilgang til modstandsbearbejdning). Det kan tænkes, at en sådan positiv tilgang til modstandsfænomenet i sig selv vil være fremmende for den psykoterapeutiske proces, idet modstanden ikke behøver opfattes som problematisk, men kan betragtes som meningsfuld og konstruktiv.

I relation til det foregående er det relevant at inddrage Steve de Shazers synspunkt på modstand i psykoterapi, idet han også er af den overbevisning, at man som terapeut skal tilstræbe at møde modstand med en positiv terapeutisk indstilling. De Shazer går dog så vidt som til at foreslå, at adfærd der tidligere er blevet kaldt modstand, bør forstås som adfærd, der i bund og grund er samarbejdende (de Shazer, 1984, p. 13; de Shazer, 1989, p. 229). I forlængelse heraf afliver de Shazer modstandsbegrebet, idet han mener, at det for terapeuter er en dårlig idé at tænke i modstand og modstandsprocesser (de Shazer, 1984, p. 13). Ved at erstatte modstandsbegrebet med et begreb om samarbejde mener de Shazer, at det for psykoterapeuter bliver muligt at skabe en atmosfære, hvor terapeuten og klienten er medspillere kæmpende imod en fælles modstander (ibid., p. 13f). Dette speciale tillægger sig idéen om, at man som terapeut bør tilstræbe at skabe en terapeutisk atmosfære, hvor samarbejde er i fokus, og i forsvaret for de Shazers synspunkt er det da tænkeligt, at såfremt man som terapeut er i stand til at betragte modstandsprægede klients adfærd som værende samarbejdende, vil man sikkert opleve, at det bliver lettere at opretholde en empatisk og accepterende terapeutisk tilgang. Det er dog tænkeligt at langt de fleste terapeuter, som i praksis arbejder med klienter, der fx gang på gang udebliver fra aftaler eller som kritiserer og nedvurderer terapeutens evner, kan have yderst svært ved at opfatte sådan adfærd som samarbejdende. I forlængelse heraf skal det pointeres, at når der i dette speciale argumenteres for, at modstand skal mødes positivt, henvises der på ingen måde til at modstand – som i de Shazers tilfælde – ikke må forstås som en forhindring, og at man som terapeut for enhver pris skal opfatte klienten som værende samarbejdende. I stedet er specialets pointe, som illustreret indledningsvis i dette afsnit, at man som psykoterapeut skal tilstræbe at anvende modstanden på en konstruktiv måde som et terapeutisk redskab og som en værdifuld informationskilde til indsigt i klienten.

7.2.2 Informationskilde om interpersonelle processer

Som tidligere beskrevet kan klientens modstand i psykoterapi opstå interpersonelt som følge af fx en naturlig adfærdskomplimentaritet, klient-terapeut mismatch eller pga. terapeutiske fejl (jf. Modstand i et interpersonelt perspektiv). I henhold til dette interpersonelle perspektiv kan der argumenteres for, at klientens modstand potentielt kan fungere som en vigtig markør for psykoterapeuten om, at der er noget uhen-

sigtsmæssigt på færde i det interaktionelle felt mellem klient og terapeut, herunder fx et muligt mismatch, gentagelse af belastende samspilsmønstre som vedligeholder klientens vanskeligheder eller eftervirkninger af terapeutiske fejl. Set fra det interpersonelle perspektiv kan klientens modstand således fungere som et signal, der hjælper psykoterapeuten med at erkende problematiske forhold i den terapeutiske relation, hvorved modstanden kan hjælpe psykoterapeuten med at navigere og orientere sig i den terapeutiske proces. Såfremt modstand forstås i henhold til et interpersonelt perspektiv, kan modstand således ligeledes betragtes som et nyttigt fænomen, hvorved modstand kan mødes på en positiv og konstruktiv måde frem for negativt.

7.2.3 Informationskilde om psykoterapeutens ubevidste

På samme måde som beskrevet ovenfor kan modstandsfænomenet også betragtes, som en nyttig informationskilde når denne, som skildret af Anna, refererer til terapeutens negative modoverføring. Inden dette uddybes nærmere, er det relevant, at definere og begrunde hvad Anna antageligvis mener, når hun taler om terapeutens modoverføring.

I psykoanalytisk psykoterapi anvendes begrebet om modoverføring med to forskellige betydninger. I en smal betydning og i henhold til Freuds originale definition dækker modoverføringsbegrebet over psykoterapeutens egne ubevidste følelser, imens modoverføring i en bred forstand og i henhold til Paula Heimanns definition refererer til samtlige af terapeutens emotionelle reaktioner, hvorved der også er tale om terapeutens respons på klientens materiale (Freud, 1910, p. 78; Heimann, 1950, p. 81). I relation til den smalle definition er modoverføringsfænomenet traditionelt blevet betragtet som en hindring for behandlingsarbejdet, som terapeuten nødvendigvis må overvinde eller få kontrol over via egenterapi. I modsætning hertil henviser modoverføring i henhold til Heimanns brede definition også til processer som projektiv identifikation, hvorved modoverføring her anses som et nyttigt redskab til udforskning af klientens ubevidste (Freud, 1910, p. 78; Heimann, 1950, p. 83). Det er tænkeligt, at den modoverføring som psykologen Anna omtaler, henviser til den smalle definition, idet Anna beskriver modoverføringsfølelserne relateret til modstandsfænomenet som knyttet til psykoterapeutens person, dennes personlige begrænsninger og manglende forståelse for klienten (jf. Annas forståelse af modstand i psykoterapi). Om den smalle definition af modoverføring kan det mere uddybende siges, at begrebet her er et

udtryk for, at psykoterapeuten udagerer egne behov og konflikter i interaktionen med klienten. I forlængelse heraf bemærkede Freud, at psykoanalytikeren kun kommer så vidt, som vedkommendes egne komplekser og indre modstande tillader det (Andkjær Olsen, 2002, p. 487; Freud, 1910, p. 78; Sandler et al., 1994, p. 102f). I henhold her- til er modoverføring således psykoterapeutens egne intrapsyriske reaktioner, hvilket svarer til det der tidligere i forlængelse af interviewet med Erik, blev betegnet som terapeutens mod-modstand (jf. Psykoterapeutens modstand).

Selvom modoverføring i henhold til den omtalte smalle definition traditionelt er ble- vet betragtet som en hindring for behandlingsarbejdet, kan der argumenteres for, at såfremt modstand i psykoterapi kan forstås som udtryk for terapeutens negative mo- dooverføring relateret til terapeutens personlige materiale, kan modstanden potentielt fungere som et nyttigt og indsigtsgivende signal til terapeuten om, at denne må vende blikket indad og udforske egne følelser og indre modstande. Modstands-fænomenet kan således i sådanne tilfælde komme til at fungere som et signal til terapeuten om, at denne bør rette opmærksomheden mod egne problematikker, egen modoverføring og egne indre modstande, hvorved man som terapeut kan udvikle sig, blive dygtigere og undgå at handle i terapien på baggrund af de negative modoverføringsfølelser relateret til egne konflikter. Således kan den type modstand, som af Anna beskrives som værende et egentligt udtryk for terapeutens modoverføring, også betragtes som et konstruktivt fænomen, idet den kan fungere som kilde til øget indsigt i terapeutens egne indre og ubevidste tilstande.

I forlængelse af den ovenstående diskussion omhandlende opprioriteringen af mod- standsfænomenets positive bidrag til den psykoterapeutiske proces bør modstand ikke kun forstås som en uhensigtsmæssig forstyrrelse i psykoterapi. Derimod bør modstand også betragtes som et fænomen, der – såfremt terapeuten er åben herfor – kan bidrage med væsentlige signaler, og afhængigt af det særlige tilfælde kan give informationer om enten klienten, terapeuten eller relationen mellem de to. I forlæn- gelse heraf vil det være gavnligt, såfremt modstand i psykoterapi i fremtiden kan få karakter af at være et produktivt fokus for terapien. Det er således specialets over- ordnede forhåbning, at modstands-fænomenet kan blive genstand for den samme re- vurdering, som modoverføringsbegrebet i sin brede definition har været, og at mod- standens positive og konstruktive bidrag som værdifuldt signal og informationskilde kan komme i et større fokus.

I praksis vil det at møde modstandsfænomenet i psykoterapi positivt og konstruktivt frem for negativt sige, at man som terapeut i sin psykologiske tænkning må integrere en positiv og accepterende indstilling til modstandsfænomenet. Den konstruktive tilgang til modstandsfænomenet i psykoterapi skal således blive en del af terapeutens holdning, tilgang og personlige indstilling, hvilket automatisk bør afspejle sig i måden, hvorpå terapeuten forholder sig til modstand og klienter. At møde modstand positivt er således ikke et spørgsmål om teoretisk tilgang eller teknik, men et spørgsmål om at den enkelte terapeut skal acceptere modstanden, og åbne øjnene for at den, som beskrevet ovenfor, kan være et produktivt fokus for terapien.

8. Konklusion

Specialets centrale fokus har været en udforskning af modstand i psykoterapi i henhold til et intrapsykisk såvel som et interpersonelt perspektiv. Indledningsvis i specialet er det belyst, hvordan modstand i psykoterapi teoretisk kan forstås inden for disse to perspektiver. Undersøgelsen har vist, at såfremt modstand betragtes i henhold til et intrapsykisk perspektiv repræsenteret ved den klassiske psykoanalyse, rummer modstand en selvbeskyttende funktion, idet den beskytter overfor bevidsthedens rettedhed mod uerkendte og ubehagelige erindringer og elementer i menneskets indre psykiske liv. Såfremt modstand i stedet forstås i henhold til en interpersonel forståelsesramme, forekommer modstanden, at være et fænomen der skabes i den terapeutiske relation som et produkt af interaktionen mellem klient og terapeut. Det kan således konkluderes, at afhængigt af hvilket perspektiv modstandsfænomenet betragtes i, kan modstand forstås som et fænomen knyttet alene til klienten eller som et fænomen knyttet til den specifikke terapeutiske relation. Specialet har sat fokus på det intrapsyke såvel som det interpersonelle perspektiv, da dette giver en nuanceret forståelse af modstandsfænomenet såvel som et historisk syn på modstandsbegrebet.

I forlængelse af den ovennævnte teoretiske undersøgelse har specialet desuden indbefattet en kvalitativ interviewundersøgelse omhandlende psykodynamisk orienterede psykoterapeuters forståelse af klienters modstand såvel som deres bearbejdende tilgang hertil. Overordnet viser undersøgelsens fund at samtlige af de interviewede terapeuter, dog i varierende grad og på forskellig vis, anser modstand som relateret til intrapsyke såvel som interpersonelle forhold. De tre terapeuter accepterer og inkorporerer således begge perspektiver og forståelsesmåder i deres kliniske arbejde, hvorved de besidder en nuanceret forståelse af klienters modstand i psykoterapi. Til trods for at samtlige af de tre terapeuter forstår modstand i psykoterapi i henhold til begge perspektiver, er Karin dog den af de tre terapeuter, der i højest grad anser modstand som værende et intrapsykisk fænomen, imens Erik tillægger sig en nogenlunde ligelig intrapsykisk og interpersonel forståelse, imens Anna sidst men ikke mindst er den der i højest grad tillægger sig det interpersonelle perspektiv.

Hvad angår terapeuternes tilgang til bearbejdning af modstand, kan det overordnet konkluderes, at de forholder sig til fænomenet på en nuanceret måde, hvilket for-

mentlig er en afspejling af deres lige så nuancerede forståelse af modstand i psykoterapi. Fælles for de tre terapeuters tilgang er, at de alle arbejder ud fra en hensynstagen til den enkelte klient. Eriks og Karins tilgange adskiller sig dog fra Annas, idet de specielt arbejder ud fra en intrapsykisk forståelsesramme og primært retter fokus mod afdækning af klientens problematikker og overføring via tolkninger. I relation hertil adskiller Annas tilgang til modstandsfænomenet sig markant, idet hun generelt ikke ynder at tænke i modstandsprocesser og anvende modstandsbegrebet, idet hun ser dette, som en måde hvorpå terapeuten fralægger sig ansvar og placerer problemet i klienten. Foruden dette adskiller Annas tilgang sig fra Karins og Eriks, idet hun i særlig høj grad fokuserer på det interaktive felt mellem klient og terapeut, hvilket sandsynligvis er en afspejling af, at hun tilskriver terapeuten en væsentlig del af ansvaret for modstandens tilblivelse og eksistens. På baggrund af specialets empiriske undersøgelse kan det konkluderes, at der er stor variation i måden hvorpå, de tre psykodynamiske terapeuter arbejder med modstandsfænomenet. Det kan dog overordnet konkluderes, at måden hvorpå terapeuterne primært forstår modstandsfænomenet ofte afspejler sig i deres interventioner og deres tilgang til fænomenet.

Undersøgelsens fund kan med fordel inkorporeres i klinisk praksis, idet det forekommer, at tilstedeværelsen af modstand i psykoterapi bør forstås som et signal til terapeuten om, at denne skal skærpe sin opmærksomhed og analysere den pågældende modstand i henhold til den specifikke klient, terapeut såvel som dynamikken herimellem. Som terapeut er det således vigtigt at være bevidst om modstandsfænomenets kompleksitet og arbejde ud fra en åben indstilling, hvor man udforsker, hvilken forståelsesmulighed der forekommer mest passende i det givne tilfælde. Med denne pointe kan dette speciale læses, som en opfordring til at man som psykoterapeut skal undgå at lave for hurtige og for entydige slutninger på det mangefacetterede modstandsfænomen.

Et af undersøgelsens mest overraskende fund er, at modstandsfænomenet – ud over at blive betragtet som et intrapsykisk og interpersonelt fænomen – også kan forstås i henhold til et tredje perspektiv som primært skabt af terapeuten og dennes modoverføringsfølelser. I visse tilfælde er modstand i psykoterapi således blot en forestilling i psykoterapeutens bevidsthed. I forlængelse af dette tredje perspektiv har modstandsbegrebet været udsat for kritik af psykologen Anna, som i overensstemmelse med Schafer såvel som Lewis og Evans mener, at psykoterapeuter i adskillige år har og

stadig anvender modstandsbegrebet efter eget for godt befindende. Dette speciale anerkender kritikken, men mener ikke som visse af kritikerne, at modstandsbegrebet som konsekvens skal afskaffes. I stedet foreslås det, at der blandt klinikere skal sættes større fokus på den specifikke anvendelse af modstandsbegrebet, og at man som terapeut ikke bør have en snæver forståelse af modstand i psykoterapi. I stedet skal man som terapeut arbejde ud fra en bevidsthed om, at modstand kan forstås bredt i henhold til de tre nævnte forståelsesmuligheder; som et udtryk for klientens intrapsyriske struktur, interpersonelle forhold mellem klient og terapeut eller som et udtryk for terapeutens modoverføringsfølelser. Endvidere argumenteres der for, at psykoterapeuter ikke udelukkende bør betragte modstand som et onde, men at der i højere grad skal rettes fokus mod modstandens potentiale til at bidrage konstruktivt til terapien som en værdifuld informationskilde om enten klienten, terapeuten eller relationen herimellem. Modstand i psykoterapi kan i forlængelse heraf hjælpe terapeuten med at navigere og orientere sig i den psykoterapeutiske proces.

Afslutningsvis ønsker jeg at knytte en personlig kommentar til specialets indledning, hvor jeg beskrev, hvordan jeg som klient efter egenterapi præget af modstand følte, at jeg havde forspildt en mulighed for at lære mig selv bedre at kende (jf. Baggrund for specialet). Ved færdiggørelsen af dette speciale forstår jeg, at mødet med modstanden ikke var en forspildt chance for at lære mig selv at kende, da jeg nu ser, at mødet i sig selv har været en måde, hvorpå jeg har fået øget selvindsigt. Modstanden har nemlig vist mig, at der i det modstandsprægede område er tale om betydningsfuldt og væsentligt materiale, som jeg bør udforske nærmere. Ved at forstå modstand på denne konstruktive måde, som et indsigtsgivende fænomen og som et produktivt fokus for terapien, har jeg således personligt oplevet, at modstand fra et klientperspektiv bliver mindre skamfuldt og lettere at acceptere. På det personlige plan har udformningen af dette speciale således haft stor betydning, da det har givet mig en større forståelse og accept af mit eget terapiforløb og modstanden heri. Foruden dette har specialets tilblivelse på et fagligt plan givet mig en ny terapeutisk forståelse af mine tidligere klientforløb, modstanden heri og dynamikken mellem klienten og mig. I forlængelse heraf er jeg overbevist om, at specialet og dets fund i fremtiden vil guide mig i klinisk praksis, og at forståelsen af modstand som et komplekst og flersidet fænomen vil være hjælpsomt i mødet med mine fremtidige klienter.

9. Perspektivering

I Danmark og den resterende del af Skandinavien anses det i henhold til kognitiv terminologi ikke passende, at betegne situationer hvor terapeutisk fremskridt udebliver som udtryk for modstand (Sandberg & Haugaard, 2008b, p. 12). Dette kan undre, idet modstandsbegrebet finder international anvendelse blandt kognitive terapeuter. Endvidere kan det undre, idet det forekommer relevant, at man inden for kognitiv terapi har et metabegreb til beskrivelse af de tilfælde, hvor terapeutisk fremskridt udebliver, eftersom forskning påpeger, at der er forhold i udførelsen af kognitiv terapi, der i sig selv kan virke modstandsfræmmende blandt visse klienter (jf. Forskningsreview; Sandberg & Haugaard, 2008b, p. 13; Arkowitz, 2002, p. 219-227).

Der er sandsynligvis flere årsager til, at modstandsbegrebet ikke accepteres og anvendes inden for et kognitivt paradigme, men en af de væsentligste grunde til tilbageholdenheden er formentligt modstandsbegrebets særlige tilknytning til psykoanalytisk teori og praksis (Sandberg & Haugaard, 2008b, p. 12). Som illustreret tidligere i specialet er der inden for den traditionelle psykoanalytiske retning tale om en række implicite antagelser om modstandens natur og tilknytning til klientens intrapsyriske strukturer, hvilket er en grundidé, som mange kognitivt inspirerede terapeuter tager afstand fra (Haugaard & Sandberg, 2008a, p. 27). Fx argumenterer den kognitivt orienterede psykolog Anja Hareskov Jensen for, at det ikke er nyttigt for terapiens fremgang, at forstå modstand i terapi som noget klienten tilvejebringer og vedligeholder (Jensen, 2005, p. 174-196; Haugaard & Sandberg, 2008a, p. 27). Som specialet imidlertid påpeger, forekommer det hensigtsmæssigt, at det traditionelle modstandsbegreb gennemgår en markant udvikling, hvorved det også bør forstås i henhold til faktorer relateret til klienten, terapeuten såvel som interaktionen herimellem (jf. Undersøgelsens fund). I forlængelse af denne brede forståelse af modstand kan det antages, at der inden for et kognitivt paradigme også vil kunne skabes et felt, hvorfra det i princippet bliver muligt at arbejde teoretisk såvel som praktisk med modstandsbegrebet. Når modstand kan forstås i henhold til et interpersonelt perspektiv, mindskes modstandsbegrebets intrapsyriske konnotation, hvorved man ved anvendelse af begrebet inden for en kognitiv terminologi ikke ved samme lejlighed behøver acceptere det klassiske psykoanalytiske paradigmes intrapsyriske fokus (Sandberg & Haugaard, 2008b, p. 14). Som alternativ til at betragte klientens modstand som knyttet til klientens intrapsyriske strukturer bliver det således inden for et

kognitivt perspektiv i stedet muligt, at forstå klientens manglende fremskridt som fx et udtryk for interpersonelle forhold, såsom at den pågældende klient reagerer med modstand som følge af terapeutens strukturerede stil og tendens til at sætte dagsordenen for terapiforløbet (jf. Modstand og behandlingsteknik). Dette perspektiv stemmer i øvrigt overens med den tredje udviklingsbølge inden for kognitiv adfærdsterapi, som har udgangspunkt i kontekstualisme og tanken om, at menneskets handlinger altid bør forklares ud fra konteksten (jf. Rasmussen & Kjelgaard, 2008, p. 14). Det kan således tænkes, at det inden for et kognitivt paradigme i fremtiden vil være muligt og hensigtsmæssigt at arbejde med et bredt modstandsbegreb til beskrivelse og forståelse af de tilfælde, hvor klienten fx ikke vil engagere sig, eller hvor fremskridt er fraværende til trods for mestring af de konkrete kognitive teknikker. Såfremt man som kognitiv terapeut accepterer et bredt modstandsbegreb og arbejder ud fra en forståelse af modstand som et interpersonelt fænomen, vil man formentlig kunne skabe mere klarhed og tydelighed omkring de vanskeligheder, som kan præge terapi (Haugaard & Sandberg, 2008a, p. 28). Anvendelse af den brede forståelse af modstandsbegrebet kan således tænkes, at være hjælpsom for kognitive psykoterapeuter til forståelse og håndtering af klienter, hvis fremskridt er fraværende. Alt i alt kan det således antages, at det via en bred forståelse af modstand i psykoterapi i princippet vil være muligt at arbejde teoretisk såvel som praktisk med modstandsbegrebet og modstandsfænomener inden for et kognitivt paradigme.

10. Litteraturliste

- Andkjær Olsen, O.** (2002). *Psykodynamisk leksikon*. København: Gyldendal. p. 67, 245-251, 487-491, 491-493, 563-567. (21 sider)
- Arkowitz, H.** (2002). Toward an Integrative Perspective on Resistance to Change. *Journal of Clinical Psychology*, 58(2), (pp. 219-227). (9 sider)
- Beutler, L. E., Rocco, F., Moleiro, C. M. & Talebi, H.** (2001). Resistance. *Psychotherapy*, 38(4), (pp. 431-436). (6 sider)
- Beutler, L. E., Moleiro C. M. & Talebi, H.** (2002). Resistance in Psychotherapy: What Conclusions Are Supported by Research. *Journal of Clinical Psychology*, 58(2), (pp. 207-217). (11 sider)
- Bjerg, J.** (2007). *Gads psykologileksikon*, 2. ed. Gads Forlag, p. 473 (1 side)
- Blatt, S. J. & Erlich S.** (1982). Levels of Resistance in the Psychotherapeutic Process. In: P. L. Wachtel (Ed.) *Resistance – Psychodynamic and Behavioral Approaches* (pp. 69-91). New York: Plenum Press. (23 sider)
- Brenner, C.** (1984). *Psykoanalysens grundbegreber*. København: Hans Reitzels Forlag, pp. 145-162. (18 sider)
- Breuer, J. & Freud, S.** (1895). *Studies on Hysteria*. New York: The Hogarth Press, pp. 106-124. (19 sider)
- Brinkmann, S.** (2010). Etik i en kvalitativ verden. In: S. Brinkmann & L. Tanggaard (Eds.), *Kvalitative metoder* (pp. 429-445). København: Hans Reitzels Forlag. (17 sider)
- Christensen, G.** (2005). Ethiske konstruktioner i det kvalitative forskningsinterview. In: T. Bechmann Jensen & G. Christensen (Eds.), *Psykologiske og pædagogiske metoder: Kvalitative og kvantitative forskningsmetoder i praksis* (pp. 229, 293-317). Roskilde Universitetsforlag, 2005. (26 sider)
- Clark-Carter, D.** (2010). *Quantitative Psychological Research* (3. ed.). New York: Psychology Press, pp. 12-16. (6 sider)
- Coolican, H.** (2009). *Research Methods and Statistics in Psychology* (5. ed.). London: Hodder Education, pp. 589-615. (27 sider)
- de Shazer, S.** (1984). The Death of Resistance. *Family Process*. Vol. 23, March, (pp. 11-17). (7 sider)
- de Shazer, S.** (1989). Resistance revisited. *Contemporary Family Therapy*, 11(4), (pp. 227-233). (7 sider)

- Della Selva, P. C.** (2001). *Intensiv dynamisk korttidsterapi: Teori og teknik*. København: Hans Reitzels Forlag. p. 74-102. (29 sider).
- Diderichsen, B.** (1998a). Kan terapeuten ændre patientens psyke? *Psyke og Logos*, 19(1), (pp. 68-90). København: Dansk psykologisk Forlag. (23 sider)
- Diderichsen, B.** (1998b). Psykoanalytisk psykoterapi. In: E. Hougaard, B. Diderichsen & T. Nielsen (Eds.), *Psykoteraapiens hovedtraditioner – En indføring i psykoanalytisk, oplevelsesorienteret, kognitiv, systemorienteret og integrativ psykoterapi* (pp. 17-71). København: Dansk psykologisk Forlag. (55 sider)
- Eatough, V. & Smith, J. A.** (2008). Interpretative Phenomenological Analysis. In: C. Willig & W. Stainton-Rogers (Eds.), *The SAGE Handbook of Qualitative Research in Psychology* (pp. 179-194). London: SAGE Publications. (16 sider)
- Ellis, A.** (1985). *Overcoming Resistance – Rational-Emotive Therapy with Difficult Clients*. New York: Springer Publishing Company, pp. 5-30. (26 sider)
- Ethiske principper for nordiske psykologer (2008-2010), pp. 29-35. (7 sider)
- Finlay, L.** (2009). Ambiguous Encounters: A relational approach to Phenomenological Research. *The Indo-Pacific Journal of phenomenology*, Vol. 9(1), (pp. 1-17). (17 sider)
- Freud, S.** (1905). Om psykoterapi. In: O. Andkjær Olsen & S. Køppe (Eds.), *Afhandlinger om behandlingsteknik* (pp. 61-72). København: Hans Reitzels Forlag. (12 sider)
- Freud, S.** (1910). De fremtidige chancer for den psykoanalytiske terapi. In: O. Andkjær Olsen & S. Køppe (Eds.), *Afhandlinger om behandlingsteknik* (pp. 71-84). København: Hans Reitzels Forlag. (14 sider)
- Freud, S.** (1912). Om overføringens dynamik. In: O. Andkjær Olsen & S. Køppe (Eds.), *Afhandlinger om behandlingsteknik* (pp. 101-110). København: Hans Reitzels Forlag. (10 sider)
- Freud, S.** (1914). Erindren, gentagen og gennemarbejden. In: O. Andkjær Olsen & S. Køppe (Eds.), *Afhandlinger om behandlingsteknik* (pp. 151-160). København: Hans Reitzels Forlag. (10 sider)
- Freud, S.** (1923). Jeg'et og det'et. In: O. Andkjær Olsen, B. Kjør & S. Køppe (2. ed), *Metapsykologi 2* (pp. 153-203). København: Hans Reitzels Forlag. (51 sider)

- Freud, S.** (1926) Inhibitions, Symptoms and Anxiety. In: J. Strachey (Ed.), *The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud* (pp. 87-172). London: The Hogarth Press. (86 sider)
- Freud, S.** (1937). Den endelige og den uendelige analyse. In: O. Andkjær Olsen & S. Køppe (Eds.), *Afhandlinger om behandlingsteknik* (pp. 191-224). København: Hans Reitzels Forlag. (34 sider)
- Freud, S.** (1974). *Drømmetydning* (4. ed). København: Hans Reitzels Forlag, 2 bind, pp. 405-488. (84 sider)
- Freud, S.** (1975). *Psykoanalysen; Slik den var – og slik den ble*. London: J. W. Cap-pelens Forlag A.S., pp. 107-120. (14 sider)
- Freud, S.** (1978) *Forelæsninger til indføring i Psykoanalysen*, 3. ed, København: Hans Reitzels Forlag, pp. 229-241, 339-353. (28 sider)
- Gadamer, H.** (1975). *Truth and Method* (2 ed.). London: Stagbooks, pp. 245-378. (134 sider).
- Glover, E.** (1955). *The Technique of Psycho-Analysis*. London: Bailliere, Tindall & Cox. p. 50-87. (38 sider).
- Greenson, R. R.** (1967). *The Technique and Practice of Psychoanalysis*. Vol 1. London: Hogarth Press, pp. 17-20, 59-150 (96 sider).
- Haugaard, C. & Sandberg, K.** (2008a). Resistance in cognitive therapy: An analy-sis of paradigm and contemporary practice. *Nordic Psychology*, 2008, 60 (1), (pp. 37-75). (39 sider)
- Heidegger, M.** (1927/1993). Sein und Zeit. In: J. Gulddal & M. Møller (1999), *Her-meneutik – en antologi om forståelse* (pp. 111-127). Haslev: Nordisk Forlag A.S. (17 sider)
- Heimann, P.** (1950). On countertransference. *International Journal of Psychoanaly-sis*, 31, (pp. 81-84). (4 sider)
- Hjulmand, K.** (1996). Psykoanalysens nye sprog? En kritisk anmeldelse af det dan-ske Roy Schafer-udvalg. *Psyke & Logos*, 17, (pp. 235-248). (14 sider)
- Husserl, E.** (1927). Fænomenologi. *Tid Skrift*, 11, 1989, (pp. 5-30). (26 sider)
- Igra, L.** (1988). *Psykoterapi på liv og død*. København: Hans Reitzels Forlag A/S, 1990, pp. 141-167. (27 sider)
- Jacobsen, C. H. & Kjølbye, M.** (2009). Det teoretiske grundlag for den relationelle psykiatri. In: S. Broeng (Ed.), *Fokus på relationer – Psykiatri i praksis* (pp. 37-75). København: Forfatterne og Hans Reitzels Forlag. (39 sider)

- Jacobsen, B., Tanggaard, L. & Brinkmann, S.** (2012). Fænomenologi. In: S. Brinkmann & L. Tanggaard (Eds.), *Kvalitative metoder* (pp. 185-205). København: Hans Reitzels Forlag. (21 sider)
- Jensen, A. H.** (2005). Kognitiv terapi ved somatoforme tilstande. In: M. M. Mørch & N. K. Rosenberg (Eds.), *Kognitiv terapi – modeller og metoder* (pp. 174-196). København: Hans Reitzels Forlag. (23 sider)
- Jones, E.** (1996). *Familieterapi i systemisk perspektiv: udviklingstendenser inden for systemisk terapi efter Milano-modellen*. København: Dansk psykologisk Forlag, pp. 25-48. (24 sider)
- Jørgensen, C. R.** (1999). Den interpersonelle psykoanalyse. *Nordisk psykologi*, 51(4), (pp. 279-305). (27 sider)
- Karpatschof, B.** (2010). Den kvalitative undersøgelsesforms særlige kvaliteter. In: S. Brinkmann & L. Tanggaard (Eds.), *Kvalitative metoder* (pp. 409-428). København: Hans Reitzels Forlag. (20 sider)
- Killingmo, B.** (1971). *Den psykoanalytiske behandlingsmetode. Prinsipper og begreper*. Oslo: Universitetsforlaget, pp. 130-146. (17 sider)
- Kirmayer, L. J.** (1990). Resistance, reactance, and reluctance to change: a cognitive attributional approach to strategic interventions. *Journal of Cognitive Psychotherapy: An International Quarterly*, 4, (pp. 83-103). (20 sider)
- Kruuse, E.** (2007). *Kvalitative forskningsmetoder – i psykologi og beslægtede fag*. København: Dansk Psykologisk Forlag A/S. p. 17-32 (16 sider)
- Kvale, S.** (2007). *InterView. En introduktion til det kvalitative forskningsinterview*. København: Hans Reitzels Forlag. pp. 31-48, 49-67, 115-128, 148-160, 161-175, 186-206. (100 sider)
- Langdridge, D.** (2007). *Phenomenological Psychology – Theory, Research and Method*. Essex: Pearson Education Limited. pp. 54-84, 107-128. (53 sider)
- Launsø, L., Olsen L. & Rieper, O.** (2011). *Forskning om og med mennesker*. København: Nyt Nordisk Forlag Arnold Busch A/S, pp. 12-43, 108-160, 161-192. (117 sider)
- Lazarus, A. A. & Fay, A.** (1982). Resistance or rationalization? A cognitive-behavioral perspective. In: P. L. Wachtel (Ed.), *Resistance: Psychodynamic and behavioural approaches* (pp. 115-132). New York: Plenum Press. (18 sider)

- Lewis, W. A. & Evans, J. W.** (1986). Resistance: A Reconceptualization. *Psychotherapy*, Vol. 23(3), (pp. 426-433). (8 sider)
- McCullough, L.** (2003). *Treating Affect Phobia – A Manual for Short-Term Dynamic Psychotherapy*. New York: The Guilford Press, pp. 13-32. (20 sider)
- Modell, A. H.** (1984). *Psychoanalysis in a new Context*. New York: International Universities Press, pp. 11-42. (32 sider)
- Mortensen, K. V.** (2001). *Fra neuroser til relationsforstyrrelser – Psykoanalytiske udviklingsteorier og klassifikationer af psykopatologi*. København: Nordisk Forlag, pp. 25-65, 204-233. (30 sider)
- Ogden, T.** (1996). Reconsidering Three Aspects of Psychoanalytic Technique. *International Journal of Psycho-Analysis*, 77, (pp. 883-900). (18 sider)
- Orlinsky, D. E., Grawe, K. og Parks B. K.** (1994). Process and Outcome in Psychotherapy – Noch einmal. In: A. E. Bergin & S. L. Garfield (1994), *Handbook of Psychotherapy and Behavior Change*, (4. ed., pp. 270-379). New York: John Wiley and Sons, Inc. (110 sider)
- Rasmussen, S. M. & Kjellaard, K.** (2008). Acceptance and Commitment Therapy. *Psykolog Nyt*, 4, (pp. 14-19). (6 sider)
- Reich, W.** (1933). *Character Analysis* (3. ed.). New York: The Noonday Press, p. 42-126, p. 153-168. (101 sider)
- Rønn, C.** (2006). *Almen videnskabsteori – for professionsuddannelserne*. København: Forlaget Alinea, pp. 177-227. (51 sider)
- Sandberg, K. & Haugaard, C.** (2008b). Et kognitivt modstandsbegreb? *Psykolog Nyt*, 8, (pp. 12-15). (4 sider)
- Sandler, J., Dare C. & Holder, A.** (1994). *Patienten og analytikeren - Psykoanalytisk klinisk struktur*. København: Hans Reitzels Forlag, pp. 13-24, 25-35, 100-120, 120-142. (67 sider).
- Schafer, R.** (1996). *Handlesprog og fortælling. Psykoanalytiske tekster til det kliniske arbejde*. Frederiksberg: DET lille FORLAG, pp. 136-172. (37 sider)
- Schlesinger, H. J.** (1982). Resistance as Process. In: P. L. Wachtel (Ed.), *Resistance – Psychodynamic and Behavioral Approaches* (pp. 25-44). New York: Plenum Press. (20 sider)
- Stone, L.** (1973). On Resistance to the Psychoanalytic Process: Some Thoughts on Its Nature and Motivations. *Psychoanalysis and Contemporary Science*, Vol. 2, (pp. 42-73). (32 sider)

- Stone, L.** (1984). *Transference and Its Context*. New York: Jason Aronson, pp. 121-152. (32 sider)
- Smith, J., Flowers, P. & Larkin, M.** (2009). *Interpretative Phenomenological Analysis: Theory, Method and Research*. Thousand Oaks, California: Sage Publications Inc., pp. 11-40, 56-78, 79-107. (82 sider)
- Smith, J. A. & Osborn, M.** (2008). Interpretative phenomenological analysis. In: J. A. Smith (Ed.) (2008), *Qualitative Psychology: A Practical Guide to Research Methods* (2. ed., pp. 53-80). London: Sage Publications. (28 sider)
- Tanggaard, L. & Brinkmann, S.** (2010a). Samtalen som forskningsmetode. In: S. Brinkmann & L. Tanggaard (Eds.), *Kvalitative metoder* (pp. 29-54). København: Hans Reitzels Forlag. (26 sider)
- Tanggaard, L. & Brinkmann, S.** (2010b). Kvalitet i kvalitative studier. In: S. Brinkmann & L. Tanggaard (Eds.), *Kvalitative metoder* (pp. 489-499). København: Hans Reitzels Forlag. (11 sider)
- Thagard, T.** (2004). *Systematik og indlevelse – en indføring i kvalitativ metode*. København: Akademisk Forlag, pp. 11-34, 45-64, 86-112, 176-199. (95 sider)
- Thisted, J.** (2010). *Forskningsmetode i PRAKSIS - Projektorienteret videnskabsteori og forskningsmetodik*. København: Munksgaard Danmark, pp. 48-78, 79-102, 104-143, 168-193, 216-223. (129 sider)
- Van Denburg, T. F. & Kiesler, D. J.** (2002). An Interpersonal Communication Perspective on Resistance in Psychotherapy. *Psychotherapy in Practice*, Vol. 58(2), (pp. 195-205). (11 sider)
- Van Manen, M.** (1990). *Researching Lived Experience: Human Science for an Action Sensitive Pedagogy*. London: The Althouse Press, pp. 1-34. (34 sider)
- Westerman, M. A., Tanaka, J. S., Frankel, A. S. & Kahn, J.** (1986). The Coordinating Style Construct: An Approach to Conceptualizing Patient Interpersonal Behavior. *Psychotherapy*, Vol. 23(4), (pp. 540-547). (8 sider)
- Westra, H. A., Aviram, A., Connors, L., Kertes A. & Ahmed M.** (2011). Therapist Emotional Reactions and Client Resistance in Cognitive Behavioral Therapy. *Psychotherapy: Theory, Research, Practice, Training*, June 20, (pp. 1-10). (10 sider)
- Winnicott, D. W.** (1965). On transference. In: R. Langs (Ed.), *Classics in psychoanalytic technique* (pp. 415-418). Northvale: Jason Aronson. (4 sider)

Wolberg, L. R. (1977). *The Technique of Psychotherapy*. Part II (3. ed.). New York: Grune & Stratton Inc. pp. 609-628. (20 sider)

Zahavi, D. (2003). Fænomenologi. In: F. Collin & S. Køppe (Eds.), *Humanistisk Videnskabsteori* (pp. 122-138). DR Multimedie. (17 sider)

I alt: 2647 sider